معارف وزیرلیگی

اۉزبېک تیلی

یېتّینچی صنف درسلیک کتابی

باسیلگن ییلی: ۱۳۹۹

سرود ملی

دا وطن افغانستان دی   دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې   هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی   د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو   د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي   پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي   هم ایماق، هم پشه یان
دا هېواد به تل ځلیږي   لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به   لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر   وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

معارف وزیرلیگی

اۉزبېک تیلی

یېتّینچی صنف درسلیک کتابی

۷- صنف

باسیلگن ییلی: ۱۳۹۹هـ . ش.

کتاب مشخصاتی

مضمون: اۉزبېک تیلی درسلیک کتابی

مؤلفلر: تعلیمی نصاب اۉزبېک بۉلیمی درسلیک کتابلر مؤلفلری

تېکشیرووچیلر: تعلیمی نصاب اۉزبېک بۉلیمی درسلیک کتابلر مؤلفلری

صنف: بېشّینچی

متن تیلی: اۉزبېکی

یوکسلتیرووچی: درسلیک کتابلر تألیفی و تعلیمی نصابی نینگ یوکسلتیریش عمومی ریاستی

ترقه‌تووچی: معارف وزیرلیگی عامه آگاه‌لیگی و روابط ریاستی

باسیلگن ییلی: هجری شمسی ۱۳۹۹

ایمیل آدرس: curriculum@moe.gov.af

درسلیک کتاب‌لر معارف وزیرلیگی‌گه تېگیشلی بۉلیب، بازارده آلدی- ساتدی‌گه اجازه بېریلمه‌یدی. متخلف‌لر بیلن قانونی معامله بۉله‌دی.

معارف وزیری‌نینگ پیامی

اقرأ باسم ربک

بیزگه حیات بغیشله‌گن و اۉقیش و یازیش بویوک نعمتی‌گه ابگه قیلگن تینگری تعالی‌دن منتدارمیز و الله ﷻ تمانیدن بیرینچی قتله اۉقیش پیامی نازل بۉلگن ابنگ سۉنگی پیغمبر حضرت محمد مصطفی ﷺ گه کۉپ درودلر بۉلسین.

۱۳۹۷نچی ییلی، معارف ییلی نامیگه مسمی بۉلگن‌لیگی برچه‌لرگه معلوم دیر. شونده‌ی بیزنینگ عزیز مملکتی‌میزده تعلم و تربیه تیزیمی‌نینگ آیریم بۉلیم‌لریده اساسی اۉزگریش‌لر کېلیشی ممکن. اۉقیتووچی، اۉقووچی، کتاب، مکتب، اداره و آته–آنه‌لر کېنگش اداره‌لری، افغانستان معارف تیزیمی‌نینگ اساسی و آلتی‌لیک عنصرلریدن حسابلنه‌دی و بولر مملکت تعلیم و تربیه‌سینی رواجلنتیشریشده مهم رول اۉینه‌یدی. بونده‌ی بیر مهم پیتده، افغانستان معارفی‌نینگ بویوک عایله‌سی و باشچیسی، مملکت تعلیم و تربیه‌سی‌نینگ زمانوی تیزیمینی رواجلنتیریشده اساسی اۉزگریشلر یره‌تیش اوچون قرار قبول قیلگن.

شو اوچون، تعلیمی نصاب‌نی اصلاح و رواجلنتیریش، معارف وزیرلیگی‌نینگ مهم بیرینچی درجه‌ده‌گی ایشلریدن سنه‌له‌دی. درسلیک کتابلر کیفیتی، محتواسی و اولرنی مکتب‌لر، مدرسه‌لر و باشقه دولتی و شخصی تعلیمی اداره‌لرده ترقه‌تیش جریانی تۉغریسیده اعتبار قره‌تیش معارف وزیرلیگی‌نینگ دستورلریده بیرینچی اۉرینده دیر. بیزنینگ درسلیک کتابلریمز کیفیتلی بۉلمه‌گن صورتده، مملکتده تعلیمی پایدار هدفلرگه ابریشه‌آلمه‌یمیز.

یوقاریده‌گی ذکر بۉلگن هدفلر و بیر مهم تعلیمی تیزیم‌گه ابریشیش اوچون، مملکت بۉییچه برچه اۉقیتووچیلردن، اولرنی کېله‌جک نسل‌نینگ تربیه‌لاووچیلری صفتیده، التماس قیله‌میز که اولر اوشبو کتاب و محتواسینی عزیز باله‌لرگه اۉرگه‌تیش جریانیده هرقنده‌ی سعی و حرکت‌لریدن باش تارتمه‌سین‌لر و دینی، ملی و انتقاد فکرلی بۉلگن فعال و آگاه نسل‌نی تربیه‌لش اوچون کوشش قیلسین‌لر. اۉقیتووچیلر، هرکون ینگی تعهد و مسؤولیت پذیرلیک‌دن تشقری، عزیز اۉقووچیلرنینگ یقین کېله‌جکده افغانستان‌نینگ ثمره‌لی، متمدن و معمار خلقی صفتیده رواجله‌نیشی‌نی نیت قیلیب، درس بېریش‌نی باشله‌سین‌لر.

عزیز اۉقووچیلردن، اولرنی مملکت‌نینگ کېله‌جک ابنگ ارزشلی سرمایه‌سی صفتیده، ایسته‌یمن که اولر فرصت‌نی قۉلدن بېرمه‌ی، اۉقیتووچیلرنینگ درسیدن ادب و احترام کمالی بیلن علم اۉرگه‌نیب، اولرنینگ بیلیمیدن تۉغری شکلده فایده‌لنسین‌لر.

آخرده، مملکت برچه تعلیمی ایش بیلرمانلری، تعلیم و تربیت دانشمندلری و اوشبو درسلیک کتاب‌نی تیارلش و ایدیت قیلیش اوچون جدی سعی و حرکت قیلگن تعلیمی نصاب بۉلیمیده‌گی فنی همکارلردن منتدارچیلیک بیلدیریب، اولرگه تینگری تعالی‌دن بو مقدس و انسان‌ساز یۉلده موفقیت‌لیک ایسته‌یمن.

بیر معیاری و رواجلنگن معارف تیزیمی‌گه ابریشیش و آزاد خلق‌لی آباد، آگاه و مرفه افغانستان آرزوسی بیلن.

دکتور محمد میرویس بلخی

معارف وزیری

ج

فهرست

سان	عنوان	وقت	بیت
۱	حمد	ایکّی درسلیک ساعتی	۱
۲	نعت	ایکّی درسلیک ساعتی	۶
۳	اؤزنی تانیماق	ایکّی درسلیک ساعتی	۹
۴	قاری محمد عظیم عظیمی	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۵
۵	قؤل صنعتلری	ایکّی درسلیک ساعتی	۲۰
۶	جامعه یوکسه‌لیشیده عالملرنینگ اولوشی	ایکّی درسلیک ساعتی	۲۵
۷	حضر علی (کرم الله وجهه)	ایکّی درسلیک ساعتی	۳۱
۸	طنز نیمه دیر؟	ایکّی درسلیک ساعتی	۳۷
۹	سپورت قیله‌میز، ساغلام یشه‌یمیز!	ایکّی درسلیک ساعتی	۴۳
۱۰	امیرالکلام علی شیر نوایی	ایکّی درسلیک ساعتی	۴۸
۱۱	مسؤولیت نیمه دیر؟	ایکّی درسلیک ساعتی	۵۲
۱۲	بابر نامه	ایکّی درسلیک ساعتی	۵۷

۱۳	یلغانسیز شهر	ایکّی درسلیک ساعتی	۶۲
۱۴	موسیقی	ایکّی درسلیک ساعتی	۶۸
۱۵	ایثارچی عایله	ایکّی درسلیک ساعتی	۷۵
۱۶	بابا رحیم مشرف	ایکّی درسلیک ساعتی	۸۱
۱۷	قانون نی رعایت اېتیش	ایکّی درسلیک ساعتی	۸۶
۱۸	اېرکین‌لیک نی ارداقله‌یمیز	ایکّی درسلیک ساعتی	۹۱
۱۹	نادره بېگیم	ایکّی درسلیک ساعتی	۹۶
۲۰	عالی همت	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۰۱
۲۱	کمپیوتر	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۰۶
۲۲	شهریار	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۱۱
۲۳	اینتیلگن مقصدگه یېتر	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۱۶
۲۴	حکایت	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۲۱
۲۵	هیرووین چېکیش ضررلری	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۲۷
۲۶	ملکه توماریس	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۳۳
۲۷	طلا تېپه نینگ تاریخی اثرلری	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۳۸
۲۸	ساغلام یشش	ایکّی درسلیک ساعتی	۱۴۵
۲۹	یېتّینچی صنف درس سؤزلیگی		۱۵۰

بیرینچی درس

هدفلر:

۱– الله ﷻ صفت‌لری و قدرت‌لری حقیده معلومات تاپیش.

۲– سۉز و توب سۉزلر باره‌سیده معلومات تاپیب، جمله‌لرده ایشلته‌آلیش.

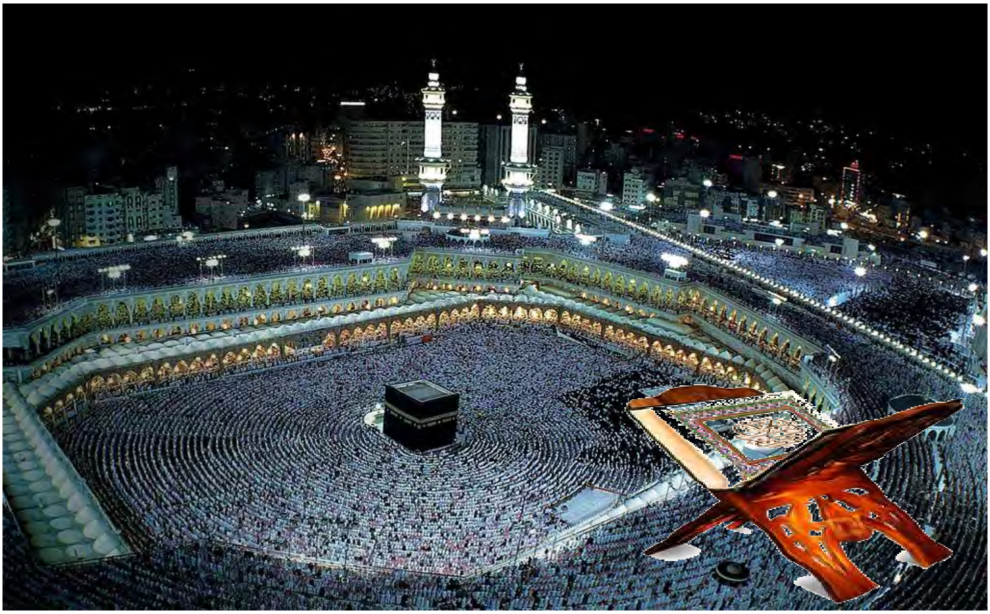

سۉراقلر:

۱– الله ﷻ صفتلریدن نیچیته‌سینی بیله‌سیز اولرنی اَیتیب بیرینگ!

۲– الله ﷻ نی نیمه اوچون "یره‌تووچی" دییمیز؟

حمد

کۉپ حمد و حسـابسیز ثنالر
تنگری‌غه، صباح‌لر و مسالر

کیلتوردی وجوده بو جهان‌نی
خلق اَیله‌دی یېر و آسمان‌نی

بار دورانی بارلیغینه عاید
هر ذرهٔ کائنات شاهد

موجودلیغی‌نینگ ابتداسی
یۉقدور ینه شویله انتهاسی

هر نرسه دین اَول ایردی بار اُول　　یۆق ایردی جهان و برقرار اُول

مثلی یۆق انینگ یگانه ذاتین　　افعالین انینگ ینه صفاتین

بۆلماس انی مسکن و مقامی　　اۆز ذاتی ایله ایرور قیامی

عرش اوستیده دیب بیلورمیز آنی　　لیکن اُول ایمس انینگ مکانی

دانا دور انگا همه عیان دور　　یۆق نرسه که اندین اُول نهاندور

خلاق جهان ایرور تعالی　　هر نرسه غه قادر و توانا

کۆپدور انی قدرتینه آیات　　تنها دیمه ارض ایله سموات

فعال و مرید و حّی و قیّوم　　هر نرسه اراده‌سیغه محکوم

گر بۆلماس ایسه اراده‌سی بیل　　ییل تبرامایین و قمیرلاماس قیل

ایشیتگوسی هر نیچوک صدانی　　سمعی صفتی ثبوتی آنی

کورگای همه نرسه انگا منظور　　کورمک ولی بیزده جسمه محصور

معلوم انگا دور قمیرلاغان جان　　حاضر نظریده آنی هر آن

اثباتی کلامی دور قرآنی　　بار دور آنی بیر بیوک بیانی

اۆن اوچ عدد اولدی بو صفاتی　　موصوف ایرور بۆلارله ذاتی

ای جان بو همه صفتنی یاد ایت　　حق شانیده واجب اعتقاد ایت

سید محمود طرازی

اساسی توشونچه:

الله ﷻ جمله عالم‌نینگ یره‌تووچی‌سی و اونینگ بارلیگی‌گه هر بیر ذرهٔ کائنات شـاهد دیر موجودلیغی‌نینگ اول و آخری یۉق دیـر. اول اولـوغ ذات بـې‌مثـل و مانند دیـر. هـر نرسه‌گه قادر، توانا و فعال مرید، حی و قیوم دیر.

فعالیتلر:

۱- اۉقیتووچینگیز شعرنی دیکلمه قیله‌یاتگنده، انیق اِشیتینگ.

۲- درس متنی‌نی اۉقووچیلردن ایکّی کیشی نوبت بیلن دیکلمه قیلسین‌لر.

۳- اۉقووچیلر ایکّی گروپگه بۉلینسین‌لر، بیرینچی گروپدن بیرکیشی بیرینچی بیت‌نی اۉقیسین، سۉنگ ایکّینچی گروپدن بیر کیشی اۉشه بَیت مفهومینی اَیتسین. ینـه ایکّینچـی گروپدن بیر اۉقووچی ایکّینچی بیـتـنـی اۉقیـسین و بیرینچـی گروپـدن بیـر کیشـی شـو بیت‌نینگ مفهومی‌نی اَیتسین. شو یوسونده آخرگچه دوام بېریلسین.

۴- قوییده‌گی لغتلرنینگ معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

صباح، مسا، عاید، شاهد، انتها، قادر، توانا، فعال، مرید، حی، قیوم، ارض، سموات، محصور، اعتقاد، اثبات

۵- هرقطاردن بیر- بیر کیشی بیر بیت‌نی معنا و تـوزگن جملـه‌سـی بـیلن تختـه‌گـه یازسین. باشقه قطارده‌گی‌لردن بیر کیشی جمله‌نی کېنگه‌یتیرسین.

اوی تاپشیریغی:

درس متنینی نثرگه اۉگیریب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرنگ!

گرامر قاعده‌لری:

خس، کپمه، تاغ، ییل، قاش، سمان، جهان، اهل، قراء، آق، یؤق، تون، قچان، یاروق، هنگامه‌سین، ابرکرم، گرانجان، . . .

یوقاریده‌گی توشونچه‌لرنینگ برچه‌سی سؤز دییله‌دی.

سؤز: بیر، ایکّی یا کؤپراق حرفلردن یسلگن و مستقل معناگه ایگه بؤلگن توشونچه دیر.

سؤزلر توزیلیشی‌گه کؤره اوچ تورگه بؤلینه‌دی:

ساده سؤز، قؤشمه سؤز و جفت سؤز.

ساده سؤزلر، توب سؤز و یا یسمه سؤز بؤله‌دی.

توب سؤز: بیر اؤزه‌کدن تشکیل تاپگن سؤز، توب سؤز دییله‌دی؛ مثاللر: خس، تاغ، قاش، سمان و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی بیَتنینگ مفهومینی یازینگلر، سؤنگ اوچ کیشی نوبتده، یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیسین:

مثلی یوق انینگ یگانه ذاتین — افعالین انینگ ینه صفاتین
بؤلماس انی مسکن و مقامی — اؤز ذاتی ایله ایرور قیامی

۲- قوییده‌گی بیتلرده، سؤز و توب سؤزلرنی بیلگیلب یازینگ:

عرش اوستیده دیب بیلورمیز آنی — لیکن اُول ایمس انینگ مکانی
دانا دور انگا همه عیان دور — یؤق نرسه که اندین اُول نهان دور

۳- قوییده‌گی بیتلرنینگ بۉش جایلرینی، متندن فایده‌لنیب تۉلدیرینگ:

کۉپ حمد و حساب . . . .

تنگری غه صباحلر و . . . .

کیلتوردی و جوده . . . .

. . . . ییر و آسمان‌نی

. . . . بارلیغینه عاید

. . . . کائنات شاهد

۴. هرکیم تۉرتته توب سۉز یازیب، اولرنینگ بیریگه جمله توزسین.

۵. ایکّی اۉقووچی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌سینی باشقه‌لرگه اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

کتابچه‌لرینگیزگه اول نیچه جمله یازینگ، سۉنگ اولـردن سـاده سـۉزلرنی بیلگیلـب، علیحده یازیب کیلتیرینگ.

ایکیّنچی درس

هدفلر:

۱- حضرت محمد ﷺ سیرت‌لری حقیده معلومات تاپیش.

۲- ساده سؤزلر و یسمه سؤزلر باره‌سیده معلومات تاپیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- حضرت محمد ﷺ نیچه یاشلریده پیغمبرلیککه مبعوث بؤلدیلر؟

۲- پیغمبریمیزگه، بیرینچی مرته قیسی آیت و قه‌ییرده نازل بؤلدی؟

نعت

زهـی انبیـاء خیلـی‌نینـگ سـروری　　باشـینگ اؤزرا سـرخیل‌لیـق گـوهری

دیمای انبیاء قومی خیلینگ، سنینگ　　بـاری آفـرینش طفیلینـگ سـنینگ

توتـوب گـوهر ذاتینـگ اوّل وجـود　　بؤلـوب سـؤنگره موجـود بـود و نبـود

زمانی‌که نورونگ‌غا بؤلمه‌ی ظهـور　　ني ظلمت بؤلور ظاهر اُول دم ني نـور

وجودینـگ‌دیـن ایـلاب قضا کیمیا　　مسـین آلتـون ایـلاب بـاری انبیـاء

چو موسی‌غا تورات ایتیب حق بیـان　　سینگا اُول بیـان ایچـرا معجـز عیـان

بؤلیـب چونکـه داوود قسـمی زبـؤر　　سنینگ معجزینگ اندا ایـلاب ظهـور

چو عیسی‌غـه انجیـل نـازل بؤلـوب　　حق اندا صـفاتینگ‌گـه قایـل بؤلـوب

نېچه کیم کتبِ آسمانی کېلیب — باری سیدا سېندین نشانی کېلیب
بۆلوب چون ظهور ولادت سنگا — بۆلوب فاش نور سعادت سنگا

نوایی

اساسی توشونچه:

حضرت محمد ﷺ برچه انبیاءنینگ اولوغی و تینگری تعالی‌نینگ حبیبی دیرلر. اول حضرت‌نینگ اوصاف‌لری باری آسمانی کتابلرده کېلگن دیر. پیغمبریمیزنینگ صفت‌لریدن بیری، رحمة للعالمین دیر، اولر خُلق عظیم ایگه سی و اینگ سۆنگّی پیغمبر دیرلر.

فعالیتلر:

۱- هرقطاردن بیر کیشی توریب، بیر بیت‌نی اۉقیسین. کېین باشقه‌لر نوبت بیلن درس حقیده اۉز فکرینی اَیتسین.

۲- قوییده‌گی سۆراقلرگه قیسقه و چقّان جواب بېرینگ:

* بیز کیم‌نینگ اُمّتیمیز؟
* درس متنی نېچه بیت‌دن عبارت دیر؟
* اینگ سۆنگّی پیغمبر، کیم دیر؟
* بو "نعت" کیم‌نینگ شعری دیر؟
* پیغمبریمیزنینگ متنده‌گی ایکّیته آتلرینی ایتینگ؟
* پیغمبریمیز حقیده متنده، ایشله‌تیلگن صفتلرنی اَیتینگ!

۳- قوییده‌گی سۆزلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

ظلمت، زبور، تورات، انجیل، ولادت، انبیاء، معجز، ظهور

اوی تاپشیریغی:

۱- نعت درسینی نثرگه اۉزگریب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ!

۲- نعت‌دن کمیده ایکّی بیتینی یادلنگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی سۆزلرگه دقت قیلینگ:

درود، مصطفی، نگین، کتابچه، اۆقیتووچی، کېل، باشـیمیز، ایشـلر، قیلغیـل، کـېلگن، بیلسنگ، کېسکین، یاش . . . .

اگر یوقاریده‌گی سۆزلرگه دقت قیلسـک، درود، مصـطفی، نگـین، کېـل، بـاش، بیـر اۆزه‌کدن تشکیل تاپگن. بو کبی سۆزلر، ساده سۆز دېیله‌دی.

ساده سۆز: بیر اۆزه‌کدن تشکیل تاپگن معنالی سۆز، ساده سۆز دېیله‌دی؛ مثاللر: کتاب، قلم، ایش، آی، ددیل، تېنگ، . . . .

یـنـه‌ده یوقاریـده‌گـی سـۆزلرگه قـره‌سـنگیز، کتابچـه (کتاب+چـه)، اۆقیتـووچی (اۆقیـت+ووچی)، کېسـکین (کېس+کـین)، سـۆزلری بیـر اۆزه‌ک و اونگـه قۆشـیلگن قۆشیمچه‌دن یسه‌لگن. بونده‌ی سۆزلر یسه‌مه سۆز دېیله‌دی.

ساده یسه‌مه سۆز: اۆزه‌ککه سۆز یساوچی قۆشـیمچه‌لرنینـگ قۆشیلیشـیدن حاصـل بۆله‌دی؛ مثاللر: قریندآش، اۆقووچی، کېمه‌چی، کوچلی، اېکین‌زار، دهقانچیلیک

فعالیتلر:

۱– اوچ کیشی نوبت بیلن توریب، درس متنی‌نی دیکلمه شکلیده اۆقیسینلر.

۲– هرقطاردن بیر کیشی درس متنیدن یاقتیرگن بیتی‌نی یازسین، سۆنگ اوچ کیشی تنله‌گن بیتی‌نی باشقه‌لرگه یاددن اۆقیب بېرسین.

۳– قوییده‌گی بیتلردن، ساده سۆز و یسـه‌مـه سـۆزنی تاپیـب، یازینـگ. سـۆنگ اوچ اۆقووچی تاپگن سۆزلرینی باشقه‌لرگه اۆقیسین.

توتوب گوهـــــر ذاتینگ اوّل وجود بۆلیب ســـــۆنگره موجود بود و نبود

زمانی‌کـه نورونگ‌اغا بۆلمه‌ی ظـهور نې‌ظلمت بۆلـور ظاهـر اول دمنی نور

اوی تاپشیریغی:

کتابچه‌لرینگیزگه نېچه جمله یازیب، کېین جمله‌لردن ساده سۆز و یسـه‌مـه سـۆزلرنی علیحده کۆچیریب کېلتیرینگ!

اوچینچی درس

هدفلر:

۱– "اؤزنی تانیشماق" توشونچه‌سینی بیلیش و تورموشده اهمیتی‌نی توشونیش.

۲– قؤشمه و جفت سؤزلرنی بیلیب، جمله‌لر و متنلردن بیلگیلب، ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱– گاهی اؤزینگیزده‌گی یخشی– یمان عادتلرنی سیزگن‌می‌سیز؟

۲– اگر بیرار نامعقول خصلتینگیز طفیلی ملامتگه قالگن بؤلسنگیز، اونی ترک ایتیشگه اینتیلگن‌می‌سیز؟

اؤزنی تانیماق

اؤقیتووچی، اؤقووچیلردن سؤره‌دی:

– کیم اؤزینی تانییدی؟

بیکتاش یوکسک سیس بیلن دیدی:

– معلم صاحب، بیزنینگ برچه‌میز اؤزیمیز، آته– آنه، عایله اعضاسی و حتی قوم– قریندانش و اؤرتاقلریمیزنی هم تانییمیز.

تیمور شاشیلیب دیدی:

– معلم صاحب، بو ایش جوده آسان– کو. دنیاده بو نرسه‌نی بیلمه‌یدیگن‌نی اؤزی بؤلمسه کیره‌ک!

بیر نیچه اؤقووچی هم شونگه اؤخشش سؤزلرنی ایتدیلر.

اؤقیتووچی برچه اؤقووچیلرنینگ سؤزلرینی دقّت و حوصله بیلن ایشیتدی، کیین اولرگه قره‌ته دیدی:

– عزیز اؤقووچیلر! اؤزنی تانیماق یکّه کیشی یا عایله اعضاسی‌نینگ آتی، یاشی و ایشی‌نی بیلیش و سیزلر ایتگن نرسه‌لر بیلن خلاصه بؤلمه‌یدی. بیراو نی تانیماق اوچون سیزلر اېسله‌گن نرسه‌لردن تشقری، کیشی‌لرنینگ روحی، معنوی، تورلی کوچ- مهارتلری هم انچه مهم و تعیین‌لاوچی دیر.

بیز عایله، گذر، مکتب و جامعه‌ده تورلی خوی- عادت، یوریش- توریش، بیلیم، همده تویغولرگه اېگه بؤلگن شخصلر بیلن دوچ کېله‌میز. بیرینی حلیم و متواضع، صبرلی و آرام تاپسک، باشقه‌سینی مقتنچاق، چیدم‌سیز و ناآرام کؤره‌میز؛ ینه بیری کېچیریملی و مهربان بؤلسه، باشقه‌سی رحم‌سیز و تاش بغیر دیر.

دېمک، انسانلر فرقلی بؤلگن تورلی خصلت‌لر و قیلیق‌لرگه اېگه دیرلر. شونینگ اوچون، انسانلرنینگ آچیق و یشیرین خصوصیت‌لری اولرنی تانیب آلیشده جوده مهم دیر.

عزیز اؤقووچیلر! یوقاریده‌گی اېسلنگن خصوصیت‌لردن تشقری وفادارلیک، وطنسېورلیک، انسانسېورلیک، ایشگه اینتیلیش کبی کؤپلب خصلتلر هر بیر انسان‌نینگ روحی، قیلیغی، همده تورموشده‌گی مهارتلری، اونینگ شخصیت و اؤزلیگینی شکل‌لنیشی و توزیلیشیده کتّه نقشی بار.

شو پیتده اولوغ بېگ آتلی اؤقووچی سؤره‌دی:

– معلم صاحب! بو نرسه‌لرنینگ بیلیشی باشقه‌لرگه نیمه فایده‌سی بار؟

اؤقیتووچی اَیتدی:

– جوده یخشی و اؤرینلی سؤراق بؤلدی. قره‌نگ، هرکیشی اؤزیگه بیر اؤرتاق یا بیر عمر یؤلداش یا که اؤیینداش تنله‌ماقچی بؤلسه، شونده طبیعی که اونینگ بیرینچی سؤراقلری شولر دیر:

او قنداق آدم و قنداق عایله‌دن دیر؟ اخلاق و سویه‌سی قنداق؟ و باشقه شو کبی سؤراقلر.

در واقع او، اوشبو سۆراقلر آرقه‌لی کۆزلنگن شخص‌نی اۆزیگه مناسبلیگی یا مناسب بۆلمه‌گن‌لیگینی بیلماقچی بۆله‌دی.

عزیز اۆقووچیلر، باشقه‌لرنی تانیماق، بیز اوچون قنچه‌لر مهم بۆلسه، اۆزیمیزنی تانیشیمیز هم اۆزیمیزگه شونچه‌لیک مهم و ارزشلی دیر. هر کیم اۆزینی، قیسی یخشی خصلت‌لر یا خدا قیلمه‌سین یمان عادتلری بارلیگینی بیلماغی ضرور. انه شونده‌ی‌گینه او، یخشی خصلت‌لرینی یوکسلتیریش و آرتتیریش، عکسینچه یمان فعل‌لرینی قۆییشی گه اینتیله‌آله‌دی. نتیجه‌ده، او عایله و جامعه‌سینینگ فعال و یخشی عضوی بۆله‌دی. هرکیم‌نینگ اۆزی حقیده‌گی انه‌شو معلوماتلری "اۆزنی تانیش" دېیله‌دی.

"اۆزنی تانیماق" الله ﷻ نی تانیماق دیر. "اۆزنی تانیماق" بیزگه تصمیم آلیش، اېزگو یۆل- یۆریقنی تنلش، ساغلام تفکر و عایله و جامعه‌ده فعال و اونوملی عضو بۆلیش‌گه اولکن یاردم بېره‌دی.

اساسی توشونچه:

"اۉزنی تانیماق" الله ﷻ نی تانیماق و "اۉزنی تانیماق" کیشیلرگه مهم یـۉللاوچی دیـر؛ شونینگ اوچون، جامعه‌ده فعـال و اونـوملی قتنـه‌شـیش مقصـدیده هـر بیرانسـان اۉزینـی هرتماناله تانیب، ایش توتیشی کېره‌ک. بیلیم، تجربه و کېره‌کلی مهارتلر آرقه‌لـی انسـانلر اۉزینی تانیب، مؤثر فعالیتلر قیله‌آله‌دی.

فعالیتلر:

۱- متن بېش دقیقه‌ده تاووشسیز اۉقیلسین.

۲- ایکّی- اوچ کیشی نوبت بـیلن تختـه آلدیگـه باریـب، مـتن مفهـومی حقیـده اۉز فکرینی قیسقه‌چه اَیتسین.

۳- یانمه-یان اۉلتیرگنلر بیرگه بحـث‌لشـیب، متنـده‌گـی کیلـه‌سـی زمـان فعللرینـی کتابچه‌لریگه کۉچیرسین.

۴- قوییده‌گی سۉزلرنی سۉزلیک یاردمیده معنـا قیلیـب، ایکّیتـه‌سـینی تنلـب، جملـه توزینگ:

شاشیلیب، معنوی، تویغو، مقتنچـاق، چیـدم‌سـیز، متواضـع، عمریۉلـداش، اۉییـنداش، ساغلام تفکر

۵- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، سۉزلردن ایکّیته‌سـی‌نینـگ معناسـی و توزگن جمله‌سیدن بیرینی اۉقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۶- اۉزنی تانیماقده نیمه‌لرنی بیلیش کېره‌ک؟ اۉقووچیلر گروپلرگه بۉلینیب، شو حقده فکر المشتیریب، بحث قیلسین‌لر.

۷- هر گروپدن بیر کیشی توریب، اۉز گروپی‌نینگ فکرینی قیسقه‌چه اَیتسین.

اوی تاپشیریغی:

"اۉزنی تانیماق، تېنگری تعالی‌نی تانیماق دیر" دیگن مقال‌نینـگ مضـمونی اساسـیده تۉرت- بېش سطرلیک بیر متن یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی سۉزلرنی اۉقیب، دقت قیلینگ:

قوم- قرینداش، یوریش- توریش، تاش بغیر، یۉل- یۉریق، ساغلام تفکر، وطنسپور کۉریب تورگنینگیزدېک، یوقاریده‌گی برچه سۉزلر ساده‌سۉز بۉلمه‌ی، بلکه ایکّی سۉزدن تشکیل تاپگن. اولر، توزیلیشی و خصوصیتی‌گه کۉره "قۉشمه سۉز" و "جفت سۉز" دېیله‌دیلر.

قۉشمه سۉز:

ایکّی و اوندن آرتیق معنالی اۉزه‌کدن یسه‌لیب، بیر توشونچه‌نی افاده‌لیدی؛

مثاللر: اولوغ بېگ، بېلباغ، یوزباشی، کتابخانه، تېمیریۉل و باشقه‌لر.

جفت سۉز:

ایکّی مختلف یا بیرخېل سۉزدن تکرار شکلده توزه‌لگن سۉز "جفت سۉز" دېیله‌دی؛

مثاللر: قاه- قاه، استه- سېکین، او- بو، اکه- اوکه، تېز- تېز، چاپه- چاپه و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱- درس‌نینگ بیرینچی بۉلیمیده‌گی متندن قۉشمه و جفت سۉزلرنی تاپیب، کتابچه‌لرینگیزگه یازینگ!

۲- قوییده‌گی متندن قۉشمه و جفت سۉزلرنی بېلگیلنگ:

" . . . انسان آز- آز اۉرگنیب، دانا بۉله‌دی. اېرکین جان کتابخانه‌دن همیشه کتاب آلیب اۉقییدی و بیلیم و معلوماتینی آشیره‌دی. او، سېکین- سېکین انگلیسچه‌نی هم اۉرگنماقده."

۳– هر قطاردن بیرکیشی توریب، بېلگی‌لگـن قۉشـمه و جفـت سـۉزلرینی تختـه‌گـه یازسین. کېین هـر قطـاردن بیـر کیشـی توریـب، باشـقه قطارنینـگ یـازگن سـۉزلرینی تېکشیریب تۉغریله‌سین.

۴– هر بیر اۉقووچی بیر جملـه‌ده قۉشـمه سـۉز و ینـه بیـر جملـه ده جفـت سـۉزنی ایشلتسین.

۵– ایکّی کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، یازگن جمله‌لرینی یازیب، کۉرستسین.

۶– قوییده‌گی جمله‌لرنی قۉشمه و جفت سۉزلر بیلن تۉلدیرینگ:

– او کِرمیچی‌نینگ …… ینی محکم باغلب، فوتبال اۉیینی‌گه کیردی.

– …… ده تورلی کتابلر موجود.

– اۉقیتووچی …… اۉقیش‌نی بویوردی.

– بیز صنفداشلر …… دېک میز.

اوی تاپشیریغی:

۱– قوییده‌گی سۉزلردن قۉشمه و جفت سۉزلرنی ایکّی اَیری ستونده یازینگ:

بېلدسته، آیه– سینگیل، یوگوره– یوگوره، آش پیچاق، اېلمراد، به– به، قره‌باغ، تخته کۉپروک، تکه– پوکه، چک– چک، تاش کۉمیر، یۉل– یۉل، تاش‌بقّه

تۉرتینچی درس

هدفلر:

۱– قاری عظیمی و اونینگ اثرلری و فعالیتلری بیلن تانیشیش.

۲– تکرار سۉزنی بیلیش و جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– قاری محمد عظیم عظیمی‌دن قیسی بیرار شعر بیله‌سیزمی؟

۲– بو اولوغ عالم و شاعر قیسی ادبی و هنری زمینه‌لرده ایش آلیب بارگن؟

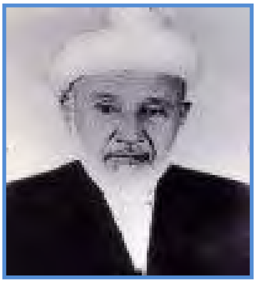

قاری محمد عظیم عظیمی

قاری محمد عظیم عظیمی اۉلکه‌میز ادبیاتی تـاریخی‌نینـگ تانیقلی سیمالریدن بیری دیر. او، کـۉپ قیـرّه‌لـی ادیـب و عـالم بۉلیب، اۉزبیک، دری، پشتو و عرب تیل‌لریده اثرلر یره‌تگن.

قاری عظیمی هجری قمری ۱۲۷۵– ییلی سرپل شهریده توغیلیب وایـه‌گـه یېتـدی. او، یاشلیگیدن اۉتکیر ذهن و یوکسک استعداد ایگـه‌سـی ایـدی. شـو طفیلـی، اۉن ایکّـی یاشیده قرآنکریم حافظی بۉلدی. او اسلامی فقه و شـریعت، تـاریخ و ادبیـات بیلـیم‌لرینـی خصوصی تعلیمات، همده تینیمسیز و اوزلوکسیز مطالعه آرقـه‌لـی ایگللـه‌دی. کـۉپ زمـان اۉتمه‌ی، ییتوک عالم، شاعر و ادیب صفتیده ایل‌گه تانیلدی.

قاری عظیمی اۉن بیش یاشیدن شعر یازیشگه باشـلـب، بوتـون حیـاتینی شـعر و ادب بیلن باغله‌دی و عمری‌نینگ سۉنگّی دملریگچه او بیلن همنفس ایدی.

بوندن تشقری، استاد عظیمی ییتوک خطاط ایدی و برچه اسـلامی خطلرنـی اۉقیـب، چیرایلی یازه‌آلردی. شـونینگدیک، موسـیقینی هـم سـېوییب، اینیقسـه اۉزبیـک کلاسـیک قۉشیقلرینی یخشی انگلردی. اۉزی هم رباب و تنبورنی چاله‌آلردی.

قاری عظیمی شعرده کۉپراق میرزا عبدالقادر بیدل‌گه ایزداشلیک قیلردی. او، شعرنینگ غزل، قصیده، رباعی قطعه، مسمّط، مستزاد، ترکیب بند، ترجیع بند، مثنوی و معما کبی تورلی قالبلرده شعر یازگن. شعرلری‌نینگ اساسی مضمونینی سېوگی، صداقت، ایماندارلیک، بیلیم و هنر اۉرگنیش، سخاوت، اېرکینلیک، انسانسېورلیک کبی عالی فضیلتلر تشکیل اېته‌دی. شعرلریده عدالت سیزلیک، ظلم، جهالت و یاووزلیک قره‌لنگن.

عظیمی‌نینگ شعرلری گۉزه‌ل سۉزلر و بدیع صنعتلرگه بای. اونینگ هر بیت یا شعریده تورلی شعری صنعتلر، خودی ایپگه تیزیلگن دانه- دانه اینجولر کبی کۉزگه تشلنه‌دی.

قاری عظیمی سرپلده امانی دورنینگ بیرینچی اۉقیتووچی و سرمعلمی صفتیده، معارف مشغلینی یاقفن. اونینگ بوتون عمری علمی و ادبی فعالیتلر بیلن بیرگه مکتب، مدرسه و محیطده ینگی استعداد و یاشلرنی تربیه‌لش بیلن اۉتدی. اونینگ "با کاروان بېدل" (سیلنگن شعرلر تۉپلمی)، شعرلریدن توزیلگن تۉلیق دېوانی، "نصاب الصبیان" (پشتو- دری منظوم سۉزلیک)، "قواعدالقران" منظوم رساله‌سی باسیلیب چیققن. عظیمی‌نینگ معما رساله‌سی حالیگچه نشر اېتیلمه‌گن.

قاری عظیمی هـ. ۱۳۶۹ ییلی ۹۴ یاشیده کابلده وفات اېتدی و سرپل شهری‌نینگ "کتّه امام" قبرستانیده دفن اېتیلدی. اونینگ شعرلریدن بیر بیت:

بۉلای ایمن دېسانگ قوس فلک‌نینگ حادثاتیدین
عظیم، اقوال و افعاله اۉزونگنی راست چون تیر اېت

اساسی توشونچه:

قاری عظیمی اؤلکه‌میز ادبیاتی تاریخی‌نینگ تانیقلی سیمالریدن دیر. او تؤرت تیلده تورلی منظوم و منثور اثرلری بیلن شعر و ادبیاتیمیز یوکسه‌لیشیده مناسب اولوش قؤشگن. شونینگدیک، معارف ترماغیده بوتون عمرینی یاشلر تربیه‌سیگه صرفله‌گن.

فعالیتلر:

۱– متن‌نی ۶ دقیقه‌ده جیم اؤقیب، قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بیرینگ:

– قاری عظیمی قه‌ییرده توغیلگن و قیسی هنرلرنی بیلردی؟

– او نیچه تیلده اثر یره‌تگن و بیر اثرینی ایسلنگ!

– اؤز شعرلریده قیسی فضیلتلرنی کویله‌گن؟

– اونینگ قیسی اثرلری چاپ اېتیلمه‌ی قالگن؟

۲– یانمه– یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر بیرگه‌لیکده درس متنیدن اؤتگن زمان فعللرینی بیلگیلب، کتابچه‌لریگه یازسین.

۳– قوییده‌گی سؤزلردن معنالی بیر جمله توزینگ: شعرلری، گؤزه‌ل، عظیمی، سؤزلر و صنعتلرگه بای، نینگ دیر.

۴– قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلیب، ایکیّته‌سیگه جمله توزینگ: اقوال، فقه، ایزداشلیک، اؤتکیر ذهن، یاووزلیک، پیتوک، ایمن

۵– هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌سینی اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

استاد عظیمی‌نینگ:

بؤلای ایمن دېسانگ قوس فلک‌نینگ حادثاتیدین
عظیم، اقوال و افعاله اؤزونگنی راست چون تیر اېت

مضمونی حقیده کمیده تؤرت سطرلیک بیر متن یازینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی سؤزلرگه دقت قیلینگ:

سپکین- سپکین، قطار- قطار، بیرته- بیرته، اؤتیب- اؤتیب، یوگوره- یوگوره، لیپ- لیپ، دانه- دانه و باشقه‌لر.

کؤریب تورگنینگیزدیک، بو جفت سؤزلرنینگ برچه‌سی ایکّیته بیرخیل سؤزدن یسه‌لگن. بونده‌ی سؤزلرنی "تکرار سؤز" دېیدیلر.

تکرار سؤزلر:

بیر سؤزنینگ قؤشه‌لاق کېلیشیدن حاصل بؤلگن سؤزلر، تکرار سؤز دېیله‌دی؛ مثالللر: بلند- بلند، یوره- یوره، چاپه- چاپه، اوچته- اوچته، میش- میش و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

١- قوییده‌گی متندن تکرار سؤزلرنی بېلگیلنگ:

مېن بو بیرگه سپکین- سپکین کېلدیم. قرانغولیک اوچون اریکین آلگن اېدیم. یؤلده، اریکین لیپ- لیپ قیلیب اؤچدی. قؤرقوودن، یوره‌گیم گورس- گورس اورردی.

٢- هر قطاردن بیر کیشی توریب، بېلگیله‌گن تکرار سؤزلرنی آیتیب بېرسین.

٣- اوچته ینگی تکرار سؤزنی تاپیب، هر بیریگه آیری جمله توزینگ.

٤- اوچ اؤقووچی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌سینی اؤقیسین؛ کېین باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

٥- یانمه‌-یان اؤلتیرگنلر بیرگه‌لشیب، جمله‌لرده‌گی بؤش یېرلرنی مناسب تکرار سؤزلر بیلن تؤلدیرسین:

- اونینگ کؤزلری . . . . اېتیب اوچردی.

– کیم دیر، اِشیککنی . . . . . قیلدی.

– تاووق . . . . . قیلدی.

– . . . . بو یېرگه کېلدیم؛ شو باغث یوره‌گیم . . . . اوره‌دی.

– او فکاهی‌نی اِشیتیب، . . . . . اوریب کولدی.

– قۉزیلر . . . . قیلاتیبدی.

۶– هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، تۉلدیرگن جمله‌لریدن ایکّیته‌سینی باشقه‌لرگه اۉقیسین. اگر بیرار جایده ینگلیش بۉلسه، باشقه‌لر تۉغریله‌سینلر.

اوی تاپشیریغی:

۱– درس متنی و مثاللرده کېلتیریلمه‌گن تۉرتته ینگی تکرار سۉز یازیب، هر بیرینی اَیری جمله‌گه ایشله‌تینگ!

۲– قاری عظیمی‌نینگ بَیتی‌نی یادلنگ و چیرایلی خط بیلن یازینگ. قیزیققنلر، عایله و مکتب اعضاسی یاردمیده استاد عظیمی‌نینگ شعرلریدن بیرینی یازیب کېلتیرسینلر.

بېشینچی درس

هدفلر:

۱- قۉل صنعتلری و حیاتده اقتصادی اهمیتی‌نی بیلیش.

۲- درس حقیده بحث‌لشیب، اۉز فکرلرینی اَیته آلیش قابلیتی‌نی کوچه‌یتیریش.

۳- "مستقل سۉز" نی بیلیب، جمله‌لرده بیلگیلب ایشلته آلیش.

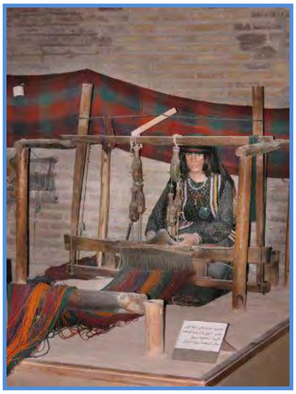

سۉراقلر:

۱- یشش جایلرینگیزده قۉل صنعتلری بۉلسه، آت توتینگ؟

۲- قۉل صنعتلری نینگ فایده‌لری حقیده کیم سۉزله‌ی آله‌دی؟

قۉل صنعتلری

عزیز اۉلکه‌میز افغانستانده تورلی قۉل صنعتلری بار. بولر کۉپ تورلرگه ایگه دیر. قۉل صنعتلری کۉپلب عایله‌لرنینگ اقتصادینی تأمینله‌یدی، همده اۉلکه اقتصادینی یوکسلتیریشده کتّه اولوش قۉشه‌دی. بوندن تشقری، قۉل توشیریم‌لری مهم صادر ایتیلووچی جنسلردن هم دیر.

اۉلکه‌میزده قالین، گلیم، شال، بۉز، الچه و برک تۉقیش، کشته‌چیلیک، پۉستین‌دۉزلیک، خامک دۉزلیک، زرگرلیک، کلاللیک، نجارلیک، گچکارلیک، مس‌گرلیک،

تېمیرچیلیک، اؤیمه‌کارلیک، کاشیکارلیک، چرمگرلیک، اېتیک، بوت و تاقی دؤزلیک کبی اؤنلب صنعتلر بار. بو صنعتلر اېسکی زمانلردن بویان اولوسیمیز آره‌سیده بار بؤلیب، زمان اؤتیشی و تورموش شرایطی اؤزگریشی بیلن شکل و ماهیتی‌گه کؤره اؤزگریب، یوکسه‌لیب کیلگن.

قؤل صنعتلری، هر بیر اؤلکه یا یورت‌نینگ جوده قیمتلی صنعت بایلیگی سنه‌له‌دی. بوساحه‌ده ایشلب چیقه‌ریلگن هر بیر بویوم، اوستالر و ایشچیلرنینگ چېبرلیک، مهارت، ذوق و سلیقه‌لری نینگ یقّال کؤزگوسی هم دیر. اینیقسه قالین، گلیم، الچه، کاشیلر، تاقیلر، اؤیمه‌کارلیکلر و کشته‌چیلیک بویوملری‌نینگ یوزیده‌گی هربیر چیزیق و دیزاینلر تؤقووچی، تیکووچی و کاشیکارلرنینگ ظرافت و زیبالیک پسندلیگی همده گؤزه‌ل صنعتلرده‌گی مهارتلرینی کؤرستووچیسی دیر. پیغمبریمیز حضرت محمد ﷺ اَیتگن‌لر: کاسب، الله ﷻ نینگ دوستی دیر.

شو اساسده قؤل صنعتلریده نه یلغوز اېرککلر، بلکه خاتین- قیزلر هم کؤپ شغللنیب تورگن‌لر. اینیقسه قالین، گلیم و برک تؤقیش؛ تاقی و کشته تیکیش، ایپک، پخته و یونگ‌نی اېگیریش ایشلری اساساً چېبر خاتین- قیزلر آرقه‌لی بجریله‌دی. قیسقه قیلیب ایتگنده، قؤل صنعتلری ملی فرهنگیمیزنینگ اېنگ مهم و ارزشلی مادّی و معنوی نمونه‌لری دیر.

اساسی توشونچه:

قۉل صنعتلری هر بیر یورت‌نینگ مهم بایلیک منبع‌سی، هنر ذوقی، سلیقه و مهارت بیلگی‌سی دیر. عزیز اۉلکه‌میز تورلی قۉل صنعتلری بیلن بای دیر. اونینگ قالین، گلیم، الچه کبی قۉل صنعتلری‌نینگ اونوملری دنیا بۉییچه مشهور دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنی‌نی اۉزینگیز سېکین اۉقینگ!

۲- هرقطاردن بیر کیشی توریب، متنده اَیتیلمه‌گن بیرار قۉل صنعتی‌نی اَیتسین.

۳- اۉقووچیلر آره‌سیده اگر بیرار کیشی، قیسی بیر قۉل صنعتی‌نی بیلیب، او بیلن شغللنیب یورگن بۉلسه، تخته آلدیگه باریب، او حقده سۉزله‌سین.

۴- یانمه- یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر قۉل صنعتلری اهمیتی و قنداق رواجلنتیریلیشی حقیده بحث‌لشسین. کېین هر قطاردن بیر کیشی توریب، شو حقده اۉز فکرینی باشقه‌لرگه بیلدیرسین.

۵- اوزاق اۉتمیش، تورموش، چیبرلیک، یقّال، بویوم سۉزلری‌نینگ معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، دفترلرینگیزگه یازینگ و ایسته‌گن سۉزلردن جمله توزینگ.

۶- قوییده‌گی جمله‌لرنی مناسب سۉزلر بیلن تۉلدیرینگ:

- قۉل صنعتلری هر بیر . . . نینگ جوده قیمتلی صنعت . . . سنه‌له‌دی.
- قۉل صنعتلری بیلن نه یلغوز ایرککلر، بلکه . . . هم کۉپ شغللنیب تورگنلر.

اوی تاپشیریغی:

۱- هربیر اۉقووچی درس متنیده بۉلمه‌گن، اوچته قۉل صنعتی‌نینگ آتلرینی تاپیب یازسین.

۲- قۉل صنعتی‌نی اۉرگنیش فایده‌لری حقیده تۉرت- بېش سطرلیک بیر متن یازیب کېلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

سؤز تورکوملری: (مستقل سؤزلر و یاردمچی سؤزلر)

قوییده‌گی متن‌نی دقت بیلن اؤقینگ:

" . . . جیم- جیریتلیک‌نی بیرار قتله قیسی قورباقه‌می، چیرچیرک‌می، سیندیره‌دی و قیته‌دن شونداق هم جیم- جیریتلیک بؤله‌دی که، دریچه‌دن باققه قره‌ب، اؤز خیاللریگه چؤمیلگن آق بیلک، الغینچک ایچیده شیرین اویقوگه کېتگن آلتی آیلیک باله‌سی‌نینگ نفس آلگنینی اېشیتیب، قیزغین مهر بیلن اونگه قره‌ب قؤیه‌دی. تؤقوز آیدن بېری، آق بیلک هرکېچه شونداق اویغاق اؤلتیریب، تېمورنینگ خیالی‌گه غرق بؤله‌دی؛ او بیلن سؤزله‌یدی؛ نفس آلگنینی اېشیته‌دی؛ کؤزیده‌گی مهر و محبت النگه‌سینی کؤره‌دی و خیال عالمیده اونی قوچاغلب آلیب، حسرت بیلن آه چېکه‌دی". ("ینه کؤروشگونچه" داستانلر تؤپلمی کتابیدن)

متندن اجره تیلگن، ایکی ایری ستونده‌گی سؤزلرگه دقت قیلینگ:

مستقل سؤزلر		یاردمچی سؤزلر (نامستقل)
قتله	اؤز	و
		نی
دریچه	او	می
تؤقوز	باله	گه
		که
آی	بیرار	سی
کېچه	قیزغین	بیلن
تېمور	حسرت	نینگ
		دن
		هم

کؤریب تورگنینگیزدېک، اؤنگ تمانده‌گی ایکله ستون‌نینگ برچه سؤزلری مستقل سؤزلردیر.

مستقل سۆز: بو سۆز معلوم لغوی معنانی انگله‌تیب، نرسـه یـا کـه حادثـه‌لرنینـگ نامی، سانی، بېلگیسی و حرکتی کبی خصوصیتلرینی افاده‌له‌یدی. مسـتقل سـۆز تورکـومی آت، صفت، سان، آلماش، روش و فعلدن عبارت دیر؛ مثالا‌لر: اویغـاق، قوچـاق، سـېن، تـاغ، قیزیل، درخت، یاغمیر، سیز، سېکین، جیم– جیرِت

فعالیتلر:

۱– یوقاریده‌گی متن‌نی ینه کۆزدن کېچیریـب، اونـدن بېلگیلنمـه‌گـن باشـقه بېشـته مستقل سۆزنی بېلگیلنگ.

۲– ایکیّته مستقل سۆزنی یازینگ، کېین هربیریگه جمله توزینگ.

۳– هرقطاردن بیـر کیشـی توریـب، یـازگن مسـتقل سـۆزی و تـوزگن جملـه‌سـینی اۆقیسین.

۴– یانمه–یان اۆلتیرگن اۆقووچیلر، بیرگه‌لیکده قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۆش یېرلرینی قوییده‌گی مناسب سۆزلر بیلن تۆلدیرینگ:

آته، آنه، مکتب، تاغ، غوره، بیلیم، حاصلی

- . . . و . . . کېلدیلر.
- مین حاضر . . . گه کېتماقچی من.
- . . . بلند بۆلسه هم، چیقر یۆلی بار.
- صبر قیلسنگ، . . . دن حلوا پیشر.
- . . . نی اۆرگه‌نینگ و . . . . نی ییِنگ.

۵– اۆقووچیلردن بېش کیشی نوبت بیلن توریب، هر بیری تۆلدیرگن جمله‌لریدن بیر جمله‌سینی اۆقیسین.

۶– املاء: اۆقیتووچینگیز اَیته‌دیگن متن‌نی توزوک و انیق یازینگلر.

آلتینچی درس

هدفلر:

۱- حیاتده بیلیم و عالملر اهمیتینی توشونیش.

۲- بیلیم اؤرگنیش‌گه قیزیقیش.

۳- یاردمچی سؤزلرنی بیلیب، اولرنی متنلردن بیلگیلب، مناسب جمله‌لرده ایشلته‌آلیش.

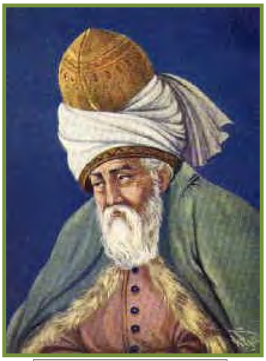

بلخ‌لیک مولاناجلال‌الدین

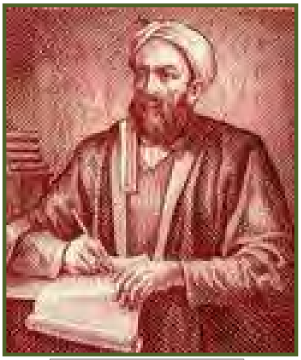

ابو ریحان البیرونی

بلخ‌لیک ابن سینا

سؤراقلر:

۱- ابن سینا کیم دیر؟

۲-مولانا حقیده نیمه‌لر بیله‌سیز؟

جامعه یوکسه‌لیشیده عالملرنینگ اولوشی

بیلیم و تخنیک بوتون جهان جمعیتی ترقیسی و یوکسه‌لیشی‌نینگ اساسی عاملی دیر. بشریت بوگونگی ترقیات یوتوقلریگه عصرلر دوامیده، یوزلرچه نسل‌نینگ ایزچیل ایش و سیناولری آرقه‌لی اِریشگن.

بو اولکن یوتوقلر اؤز- اؤزیدن قؤلگه کیلمه‌گن- بلکه بونده، بوتون بشریت گه تېگیشلی عالملر، تحقیقاتچیلر، مخترعلر و کاشفلر آزمی- کؤپ‌می، اولوش آلگن‌لر.

عالملر، تحقیقاتچیلر، مخترعلر و کاشفلر بشریت‌نینگ ایلغار و ممتاز کیشیلری صفتیده عمر بؤیی انسانلر آنگینی اؤستیریش، تینچ‌لیک؛ بیلیم و تخنیک ترقیاتی همده جامعه یوکسه‌لیشی اوچون ایزچیل و تینیمسیز ایشلب کېلگن‌لر. پیغمبریمیز، حضرت محمد ﷺ نینگ "عالملر، پیغمبرلر وارثی دیرلر" دېگن مبارک حدیثلری اولرنینگ جامعه‌ده‌گی یوکسک مقاملری، همده اېزگو یقّال اؤرینلرینی بېلگی‌لگن.

بوگون بیز عالملرنینگ اونوملی ایشلری طفیلی، شونچه اولکن یوتوقلرگه اېریشگنمیز و تورموش ساحه‌سیده کؤپلب قوله‌یلیکلر و امکانیت‌لردن بهره‌مند بؤلگنمیز. بوندن تشقری عالملر، انسانلر فایده‌لنیشی و جامعه باشقرووی اوچون شریعت، فقه، فلسفه، تاریخ، تیل، ادبیات، هنر، اقتصاد، طب کبی بیلیملر، همده تورلی قانونلرنی یره‌تگن‌لر.

ارسطو، افلاطون، مارکونی، امام بخاری، ابونصر فارابی، ابوریحان البیرونی، ابوعلی سینای بلخی، محمد بن موسی، الخوارزمی، امام زمخشری، اولوغ بېک میرزا، امیر کبیر نظام الدین علیشېر نوایی، گالیله، ادیسون، نیوتن، علامه سید جمال الدین افغانی، انشتاین و باشقه مینگلرچه عالم و مخترعلر آتی تاریخ نینگ آلتون ییراقلریده یازیلگن.

قیسقه‌سی، هر بیر جامعه‌نینگ مادّی و معنوی اؤسیشی، آسایشده‌لیگی و برچه قوله‌یلیکلردن بهره‌مند بؤلیشی، عالملر و متخصصلر آرقه‌لی یره‌تیلگن بیلیم و تخنیکدن عقل‌لی فایده‌لنیش طفیلی‌گینه میسر بؤله‌دی. بیلیم، کمال، هنر و تخنیک مهارتلرینی کسب اېتگن حاضرگی یاش نسل‌دن هم، ایلغار و ماهر عالملر، متخصصلر چیقیشی انیق.

اساسی توشونچه:

بیلیم و تخنیک بشریت آسایشی و جامعه یوکسه‌لیشی‌نینگ مهم عاملی دیر. بیلیم و تخنیک‌نی اساساً عالملر، مخترعلر و کاشفلر یره‌تیب، یوکسلتیرگن و جامعه خدمتیده قۉیگن‌لر. هر بیر نسل اۉقیش و بیلیم اۉرگنیش بیلن بو نعمتدن بهره‌مند بۉلیب، یوتوقلرینی کیله‌جک نسل‌لرگه میراث قۉیگن‌لر.

فعالیتلر:

۱- درس متنی‌نی ۵-۶ دقیقه جیم اۉقینگلر.

۲- هرقطاردن بیر کیشی توریب، درس‌نینگ اساسی مفهومی حقیده قیسقه‌چه سۉزله‌سین.

۳- هربیر اۉقووچی، درس متنیده کیلمه‌گن ایکّیته عالم و مخترع‌نینگ آتینی اۉز کتابچه‌سیگه یازسین.

۴- درس متنیدن بیرلیک و کۉپلیک آتلردن ۳-۳ ته‌نی بیلگیلب، کتابچه‌لرینگیزگه یازینگ.

۵- اۉقووچیلر ایکّی دسته‌گه بۉلینیب، حاضرگی نسل فایده‌لنیب تورگن بیلیم و تخنیک‌نینگ سۉنگگی یوتوقلری حقیده بحث‌لشسین‌لر. هردسته‌دن بیرکیشی اۉز دسته‌سی بیلدیرگن فکرلرنی ایتسین.

۶- قوییده‌گی سۉزلرنی سۉزلیک یاردمیده معنا قیلینگ و اولردن ایکّیته‌سینی جمله‌گه ایشله‌تینگ:

تخنیک، سیناو، مخترع، کاشف، ایلغار، ممتاز، تینیمسیز، آنگ، اولکن، باشقروو، شریعت، فقه، فلسفه، سینگری

اوی تاپشیریغی:

پیغمبریمیز ﷺ نینگ "عالملر، پیغمبرلر وارثی دیرلر" دیگن حدیثلری مضمونی اساسیده ۴-۵ سطرلیک بیر متن یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی شعرنی اۉقینگ و تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

کتاب و هم قلم گر بۉلسه یارینگ
ینه کسب فضایل بۉلسه کارینگ

همه دانش اوچون بۉلسه تلاشینگ
یوقاری بۉلغوسی عالمده باشینگ

گر حرمت ایله‌سنگ انسان مقامین
مدام تعظیم بیلن توتسنگ نامین

سعادتلر تمان یۉللر آچرسن
توگنمس کۉپ قوونچلرگه یېترسن

شعر متنده‌گی (و، هم، گر، اوچون، بیلن، تمان) سۉزلرنینگ برچه‌سی یاردمچی سۉزلر دیېله‌دی. بو سۉزلر، یکّه اۉزی یا مستقل حالتده بیر معنانی یېتکزه آلمه‌یدی.

یاردمچی سۉزلر:

یکّه‌لیکده بیرار معنانی انگلتمه‌یدیگن، گپ بۉله‌گی بۉله آلمه‌یدیگن، گرامرلیک معنالرنی افاده‌لش‌گه ایشله‌تیله‌دیگن سۉزلر دیر. یاردمچی سۉزلر جمله‌لر اره‌سیده‌گی مناسبتنی بیلدیریش‌گه ایشله‌تیله‌دی و سۉزلرنی سۉزلر و جمله‌لرگه اولب، جمله‌نینگ مضمونینی توگلله‌یدی.

یاردمچی سۉزلرنینگ اوچ توری بار: کمکچی، باغلاوچی و یوکلمه.

۱- کمکچی (ربط): بوسۉزلر، آتلردن کېین کېلیب، اولرنینگ باشقروو یۉلی بیلن تابع‌لنیشی‌نی کۉرسته‌دی؛ مثاللر: اوچون، بیلن، تمان، باعث و باشقه‌لر.

۲- باغلاوچی (عطف): بولر جمله بۉلک‌لرینی، اۉز ارا باغلش اوچون ایشله‌تیله‌دی؛ مثاللر: و، هم، همده، شونینگدیک، ینه، تغین، ایسه و باشقه‌لر.

۳- یوکلمه (پسینه): مستقل سۉزلر یا که جمله‌گه تورلی قۉشیمچه معنا بېریش یا که تورلی گرامرلیک مناسبتلرنی افاده‌لش اوچون ایشله‌تیله‌دی؛ مثاللر: چی، بلکه، (نخات که)، می

فعالیتلر:

۱- تۆرت گروپ‌گه بۆلینیب، قوییده‌گی جمـله‌لردن یاردمـچی سـۆزلرنی تاپیـب، کتابچه‌لرینگیزگه کۆچیرینگ:

- سیز بارمه‌سنگیز، مېن هم بارمه‌یمن!
- بوگون، مېن و یۆلچی بیرگه فوتبال اۆینه‌یمیز.
- نیمه اوچون وعده قیلیب، کېلمه‌دینگ؟
- اۆزینگ بیلن اۆرتاغینگ‌نی کېلتیر. بیز اېسه، کوتیب توره‌میز!
- یۆلداش کېچیکدی، شو باعث بیز جۆنه‌دیک.
- احتیاط بۆل، ینه ایدیشلرنی سیندیرمه‌گین!
- اَیت- چی، نیمه اوچون اونی اوردینگ؟ نخات که شونچه بغری تاش بۆلسنگ!
- بیز، اېرکین بیلن کاهگل‌گه یاردملشدیک، همده بیر آز توپراق تاشیدیک.

۲- هر گروپ کۆچیرگن برچه یاردمچی سـۆزلرینی کمکچـی، بـاغلاوچی و یوکلمـه تورلرگه اجره‌تسین.

۳- هر گروپ‌دن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، اجـره‌تیـب یـازگن سـۆزلرینی یازسین، باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین‌لر.

۴- قوییده‌گی یاردمچی سۆزلرنی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ: بلکه، می، و.

۵- اۆقووچیلردن اوچ کیشی نوبت بـیلن توریـب، تـوزگن جملـه‌لریـدن بیرتـه‌سـینی تخته‌گه یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۶- قوییده‌گی جمله‌لرنی یاردمچی سۉزلر بیلن توگلله‌نگ:

- تاشقین کیلمه‌دی،. . . بیرار ایش بیلن بند بۉلدی . . .

- اۉتکیر . . . اوکتم جان حاضر کیله‌دیلر.

- میز، چوکی . . . کتابلرنی یخشی اسره‌ش کیره‌ک . . . ؟

- سیز . . . اوی تاپشیریغی‌نی بجرمه‌ی کیلیب‌سیز؟

- ایتینگ . . . ، مهمانلر کیلمسه، اونده نیمه قیله‌میز؟

۷- بیش کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هربیری توگللگن جمله‌لردن بیرتـه‌سـینی یازسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- کمکچی، باغلاوچی و یوکلمه سۉزلر ایشله‌تیلگن اوچته جمله یازیب کیلتیرینگ.

يېتّينچی درس

هدفلر:

۱- حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) حقیده معلومات تاپیش و کارنامه‌لریدن اونوملی فایده‌لنیش.

۲- اتاقلی‌آت (خاص‌اسم) و توردااش آت (عام اسم)نی اؤرگنیب، جمله‌لرده بیلگیلب ایشلته‌آلیش.

سؤراقلر:

۱- حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) پیغمبریمیزنینگ نیمه‌لری بؤلر ایدیلر؟

۲- حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) نیچه‌نچی خلیفه ایدی؟

حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه)

حضرت علی (کرم الله وجهه) رسالت خاندانی و وحی دامانیده اؤسه‌دی. کېینچه‌لیکده اسلام نینگ تؤرتینچی خلیفه‌سی صفتیده مسلمانلرنی هدایت و رهبرلیک قیله‌دی، ولادتلری جمعه کونی اوتیز ییل عام الفیل واقعه‌سیدن سؤنگ مکه مکرمه ده صورت تاپه‌دی.

آته‌لری عبدالمطلب اؤغلی ابوطالب دیر که حیاتی‌نینگ سؤنگی لحظه‌لری‌گچه حضرت محمدﷺ دن قریش کافرلری تؤغریسیده قؤلله‌یدی. آنه‌لری اسد هاشم قریشی قیزی فاطمه ایدی، کنیه‌لری ابوالحسن، ابوالحسین و ابو تراب ایدی و مسلمانلر اولرنی مرتضی، حیدر، حیدر کرار، اسدالله و امیرالّمومنین لقب بیرگن‌لر.

حضرت علی(کرم‌الله‌وجهه) حضرت محمدﷺ نینگ قیزلری حضرت فاطمة الزهرا بیلن اویلنه‌دی و حضرت امام حسنؓ، حضرت امام حسینؓ، حضرت زینبؓ و حضرت ام‌گلثومؓ شو مبارک وصلت نتیجه سی دیر. حضرت علی(کرم‌الله‌وجهه) حضرت محمدﷺ بیلن کیچیک‌لیکدن بیرگه یشر ایدی. برچه یخشی عمل و چیرایلی خصلت‌لر و معنوی گؤزه‌ل‌لیکلرنی اولردن اؤرگنه‌دیلر. تؤقّیز یا اؤن یاشلریده حضرت محمدﷺ پیغمبرلیککه مبعوث بؤلگن‌لریدن کیین کیچیکلردن بیرینچی کیشی دیر که اولرگه ایمان کیلتیره دیلر.

حضرت علی(کرم‌الله‌وجهه) وحی دورانیده مکّه مکرمه ده بؤلیب، برچه قیسیق و بوغوق‌لرنی تحمّل ایتیلیشی‌ده چین یوره‌کلی دوست صفتیده پیغمبریمیز یانیده تؤخته‌دیلر و هجرت کیچه‌سیده هم اولرنینگ مبارک بسترلریگه باریب یاته‌دیلر و هجرت محیطی‌ده هم شهامتلی و غیرتلی مسلمان ییگیت تانیلیب، رسول الثقلینﷺ نینگ اینگ ایشانچلی اؤرتاغی صفتیده یانلریده قرار آله‌دیلر. تبوک غزوه‌سیدن بؤلک باشقه برچه غزوه‌لرده رسول مبارکﷺ بیلن بیرگه جهادنینگ بویوک علمداری و ستونی بؤلیب قاله‌دیلر.

حضرت محمدﷺ نینگ رحلت‌لریدن سؤنگ حضرت ابوبکر صدیقؓ، حضرت عمرؓ و حضرت عثمانؓ نینگ یار و مشاورلری صفتیده مسلمانلر خدمتیده بؤله‌دیلر و اوچینچی خلیفه‌نینگ شهادتیدن کیین هجری قمری اؤتّیز بیشینچی ییلی ذی‌الحجه آیی‌نینگ ییگیرمه بیشینچی تاریخیده مسلمانلرنینگ تؤرتینچی خلیفه‌سی صفتیده

سیلنه‌دیلر و خلافت دوره‌لریده مسلمانلر ایچیده تاپیلگن سیاسی بعضی چالش‌لر نتیجه‌سیده مجبوری شکلده جمل، صفین و نهروان اوروشلریده قتنه‌شه‌دیلر.

حضرت علیرضی الله عنه بالآخره بېش ییل و تۈرت آی خلافت‌دن سۉنگ خوارج (عبدالرحمن بن ملجم) وسیله‌سی بیلن هجری قمری قیرقینچی ییلی رمضان آیی‌نینگ ییگیرمه بیرینچی تاریخیده کوفه مسجدیده شهادت‌گه یېته‌دیلر و وفات چاغلریده اۉز فرزندلری و عایله اعضالری تیگره‌ک‌لریده ییغیلگن اېدیلر. قۉشنی‌لرنینگ حق و حقوقینی رعایت اېتیش، جماعت نمازیگه حاضر بۉلیش و الله تبارک و تعالی اوییی‌نی بۉش قۉیمس‌لیک، ذکات نی بېریش، اعلای کلمة الله اوچون جهاد قیلیش، فقیر و کمبغل کیشی‌لرگه یاردم بېریش، خاتون قیزلرنینگ حق و حقوقینی مراعات قیلیش و اولرنی سرزنش قیلمس‌لیک، خلق بیلن یخشی مناسبتده بۉلیش، امربالمعروف و نهی عن المنکرنی هېچ قچان اېسدن چیقرمس‌لیک، پیرهیزگارلیک و یخشی ایشلرده بیر- بیرلری بیلن یاردم‌لشیش و گناه، ستم و ظلمدن یوز قَیتریش حقیده که برچه‌سی پیغمبریمیزنینگ سۉز و اطوارلری اېدی، نصیحت قیله‌دیلر.

اساسی توشونچه:

حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) رسالت خاندانی و وحی دامانیده توغیلیب اؤینب اؤسه‌دی. اینگ قیین و تضییق و قیسیق‌دن تؤلیق لحظه‌لرده پیغمبریمیز یانیده تؤختب مسلمانلرگه خدمت ایته‌دیلر. کیچیک‌لیک‌دن آق حضرت‌نینگ حضورلریده اؤنیب اؤسیش‌لری سببلی برچه یخشی عمل‌لر، چیرایلی خصلت‌لر و معنوی گؤزه‌ل‌لیک‌لرنی اولردن اؤرگنه‌دیلر. رحلت‌لریدن سؤنگ مسلمانلرنینگ تؤرتینچی خلیفه‌لری صفتیده سَیلنه‌دیلر و حضرت رسول اکرمﷺ نینگ سؤز و اطوارلرینی ایزلش اوچون اؤز فرزندلریگه تأکید ایته‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچیلردن بیری درس متنینی اؤقیسین، باشقه‌لری ایشیتیب، قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بیرسین‌لر.

- حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) عام الفیل‌دن نیچه ییل سؤنگ توغیله دیلر؟
- کنیه‌لری نیمه‌لردن عبارت ایدی؟
- مسلمانلر اولرگه نیمه لقب‌لر بیرگن ایدیلر؟
- حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) کیم‌نینگ قیزی بیلن اویلنه دیلر؟
- اولر نیمه‌لرنی حضرت محمدﷺ دن اؤرگه‌نیب، کسب ایتگن ایدیلر؟
- حضرت علی (کرم‌الله‌وجهه) قیسی وقتلرده پیغمبریمیز یانیده تؤخته‌گن ایدی؟
- هجرت کیچه‌سی قه‌ییرده ایدیلر؟
- نیچه ییل خلافت قیله‌دیلر؟
- کیم‌لر طرفیدن شهید ایتیله‌دی؟
- وفاتلری وقتیده نیمه‌لر حقیده اؤز فرزندلری‌گه نصیحت قیله‌دیلر؟

- قوییده‌گی سؤزلرنی سؤزلیکدن تاپیب، مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ!

رسالت، خلیفه، عام الفیل، مبعوث، قیسیق، تضییق، صمیمیت، هجرت، رسول الثقلین، غزوه، چالش، اعلای کلمة الله، امربالمعروف، نهی عن المنکر.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

* بیلیم اینگ قیمتلی میراث دیر؛ ادب دایمی و ینگی تاقینچاق دیر؛ اؤیلش و فکر قیلیش یارقین گؤزگو دیر.

* اینگ ارزشلی بی‌نیازلیک عقل دیر و اینگ کتّه قشاقلیک بی‌سوادلیک دیر.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده بیلیم، میراث، ادب، تاقینچاق، کؤزگو، بی‌نیازلیک، عقل، قشاقلیک، بی‌سوادلیک سؤزلری "آت" دیر.

آت: شخص، نرسه، واقعه- حادثه‌لرنی تانیته‌دیگن مستقل سؤزلر تورکومی آت دیبیله‌دی.

آت، کیم؟، نیمه؟، کیم‌لر؟ و نیمه‌لر؟ کبی سؤراقلردن بیریگه جواب بیره‌دی.

اؤرنک: کیم کېلدی؟ ارسلان کېلدی. کیملر کېله‌دیلر؟ صنفداشلریمیز کېله‌دیلر. حیوانلر باغیده نیمه‌لرنی کؤر دینگ؟ حیوانلر باغیده تورلی قوشلر و حیوانلرنی کؤردیم. نیمه یازه‌سن؟ خط یازه‌من.

آت ایسه، آتاقلی آت، تورداش آت، ذات آت، معنی آت، بیرلیک آت و کؤپلیک آت کبی تورلرگه بؤلینه‌دی.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچیلر اوچ گروپگه بؤلینسین‌لر. هرگروپ حضرت علی (رض) باره‌سیده یازیلگن متندن تؤرت جمله نی تنلب، اولرده ایشله‌تیلگن آتلرنی تاپیب علیحده یازسینلر.

۲- هرگروپدن بیر کیشی یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۳- قوییده‌گی جمله‌لرده ایشله‌تیلگن آتلرنی علیحده یازیب کؤرسه‌تینگ:

* بهار فصلیده دله‌لر کؤم- کؤک بؤله‌دی.

* ایرکین برچه ایشلرینی دقت بیلن بجره‌دی.

* توت درخت نینگ تگیده ایکیته قؤزیچه اؤتلب یورگن.

* باغ ده قوشلر اوچیب- قؤنیب، سیره‌ماقده ایدی.

۴– قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش جایلرینی بېریلگن سۉزلر بیلن تۉلدیرینگ:

(مېوه‌لر، اېرگش خان، بال اری‌سی، اوییده)

* یازده تورلی . . . پیشه‌دی.

* یولدوز . . . آنه‌سی بیلن یاردملشه‌دی.

* . . . گل‌لرنینگ شیره‌سینی تۉپله‌یدی.

* . . . اۉزبېک تیلی اۉقیتووچیسی دیر.

۵– املا: اۉقیتووچینگیز اۉقیگن متن‌نی انیق و توزوک یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

حضرت علی ؓ نینگ قوییده‌گی سۉزلرینی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیریب، اونده بۉلگن آتلرنی علیحده یازینگ!

* تربیت بۉلمه‌گن تیل، ییرتقیچ حیوان دیر. اگر اونی قۉییب ییبارسنگ، هرکیم‌نی قاپه‌دی.

* دوست‌لرنی قۉلدن بېرماق، غریبلیک و قشاقلیک دیر.

* کیمکه سېنی عیبینگدن آگاه‌لنتیره‌دی، حقیقتده سېنگه مژده بېره‌دی.

* اېنگ کتّه عیب، اۉزینگده بار نرسه‌نی، باشقه‌لرگه عیب بیلماق دیر.

* بې‌عقل بیلن یۉلداش بۉلمه، چونکه یمان ایشنی یخشی کۉرسه‌تیب، سېنی هم اۉزیدېک قیله‌دی.

سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- "طنز" ادبی توشونچه‌سی، همده خصوصیتی‌نی بیلیش.

۲- "طنز" نینگ اۏقیش، اېشیتیش و یازیشیگه قیزیقیش.

۳- آتاقلی و تورداش آتلرنی بیلیش و جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته آلیش.

سۏراقلر:

۱- بوندن ایلگری "طنز" سۏزینی اېشیتگن‌می‌سیز؟ شوحقده قیسقه‌چه سۏزلنگ!

۲- قنداق بیر مطلب، مقاله یا کتابنی اۏقیب کولگن‌سیز؟

"طنز" نیمه دیر؟

طنز بدیعی ادبیات نینگ مهم بیر توری دیر. طنزنینگ اساسی خصوصیتی کولگو و استهزا یۏلی بیلن کم‌چیلیکلرنی کۏرستیش دیر. طنزچی معلوم بیر سوزه‌ده، کۏزلنگن کمچیلیک یا یره‌مس و ناتۏغری بیر ایش یا قیلیق‌نی کولگولی عباره‌لر بیلن بدیعی شکلده بیان اېته‌دی.

طنز مضمونی عموماً جامعه‌ده‌گی نقصانلر و قِنغیر خط- حرکتلردن عبارت. طنز کۏپراق نثرده بۏلیب، گاهی نظم‌ده هم یازیله‌دی.

دنیاده کۏپلب مشهور طنزچیلر بۏلگن. فرانسه‌لیک مولیر، بریتانیه‌لیک برنارد شاو، ترکیه‌لیک عزیز نیسین، روسیه‌لیک آنتوان چیخوف‌لر جهان ادبیاتی‌نینگ اېنگ مشهور طنزچیلریدن سنه‌له‌دیلر. شونینگدېک، عبدالله قادری، سیداحمد، غفور غلام و عبدالله قهارلر هم اۏزبېک تیلی‌نینگ آتاقلی طنزچیلری دیرلر. قوییده افغانستان طنزچیسی محمد حلیم یارقین‌نینگ کیچیک بیر طنزینی اۏقیسیز:

یره‌شمه‌گن تخلصلر

بیر پیتلر ژورنالیستلردن بیری، مشهور تورک طنزچیسی "عزیز نیسین" دن شونداق سۏره‌گن اېکن:

– "نېسېن" معناسی "سېن ایمسسن" دیر. اَیتینگ– چی، سیز بونداق عجیب تخلص‌نی نېگه اۉزینگیزگه تنله‌گن‌سیز؟

شونده "عزیز نېسېن" بو سۉراققه قوییده‌گی قیزیقرلی جوابنی بېرگن ایدی:

– بیزنینگ اۉلکه‌میزده هم خودّی غرب و باشقه رواجلنگن اۉلکه‌لر سینگری برچه آدملرگه اۉزیگه تخلص و عایلوی آت قۉیماق مود بۉلیب قالدی. اولوسیمیز باشقه‌لرگه ایرگشیش و تقلید قیلیشگه جوده چقّان و اوستا. شو باعث، برچه میده–کتّه‌لر بو مودگه ایرگشیب قالدیلر!

ایلگری زمانلرده اگر فقط شاعرلر، یازووچیلر و هنرمندلر اۉزلریگه تخلص قۉیسه‌لر، اېندی بۉلسه، اۉقیمیشلی– اۉقیمیش‌سیز؛ دکاندار– یوگوردک؛ عادی ایشچی و ارابه‌چی قیسقه‌سی برچه– برچه‌لر اۉزلریگه تخلص قۉیه باشله‌دیلر. حتی تار کوچه‌میزده‌گی سکسان یاشلی چال بقّال هم عمری‌نینگ سۉنگیده اۉزیگه بیر تخلص تنله‌گن ایدی!

بو تخلص بازلیکده، اېنگ قیزیغی شو ایدی که خودی اندازه‌سی اندامی‌گه تۉغری بۉلمه‌گن کییم کییگن کیشیگه اۉخشش، کۉپلب آدملرنینگ قۉیگن تخلصی هم اولرنینگ شخصیت، خوی–عادت و کۉرینیش‌لریگه اصلاً ماس ایمسدی؛ مثال اوچون: اېنگ خسیس کیشیلر اۉزلریگه "سخی" و "کریم"؛ قۉرقاق آدملر ایسه "باتیر" و "قۉرقمس" کلپنگ و گرنگ کیشیلر "اویغاق" و "تحصیللی"؛ اېنگ قشاق و کمبغل کیشی "بای بېگ" یا اۉته تنبل و بېکاره آدملر "چقّان" و "ایشچن"؛ اۉزگه‌لرگه جاسوسلیک قیلیب یورگن خاین کیمسه‌لر "اۉلکه‌سېور" و "ایل سېور" دېب تخلص قۉیگن ایدیلر!

بولردن هم قیزیقراغی، آدملرنینگ پول و مالینی یېب یورگن، حرامخۉر بیر کیمسه اۉزیگه "پاکنفس" دېب تخلص قۉیگنی برچه‌نینگ آغزینی حیرتدن آچیب قۉیگن ایدی!

بو حالنی کۉریب، حیران قالدیم. اۉز– اۉزیمگه: سېن بو خېل آدملردن ایمس‌سن، دېب اۉزیمگه "نېسېن" تخلص‌نی تنله‌دیم!

اساسی توشونچه:

طنز، بدیعی ادبیاتنینگ مهم بیر توری دیر. کولگو و استهزا یؤلی بیلن کمچیلیکلرنی کؤرستیش، طنزنینگ اساسی خصوصیتی دیر. جهانده، همده اؤزبېک تیلیده جوده کؤپ مشهور طنزچیلر بار. طنزچیلر "طنز" آرقه‌لی، کیشیلر و جامعه‌ده‌گی نقصانلرنی آچیب، تنقید قیله‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- اؤقیتووچینگیز درس متنی‌نی اؤقی یاتگنده انیق اېشیتینگ و بو سؤراقلرگه قیسقه و چقّان جواب بېرینگ.

- طنز، ادبیاتنینگ قیسی توری‌گه کیره‌دی؟
- طنزنینگ مهم خصوصیتی نیمه دیر؟
- مشهور طنزچیلردن ایکّی کیشینی آت توتینگ.
- بیرار طنز اثرینی اؤقیگن بؤلسنگیز؟ آت توتینگ.
- سیداحمد قیسی تیلده "طنز" یازگن؟
- اؤلکه‌میزنینگ اؤزبېک طنزچیلری یازگن بیرار کتابنی کؤرگن‌می‌سیز؟

۲- اؤقووچیلر تؤرت گروپگه بؤلینیب، "یره‌شمه‌گن تخلصلر" طنزی حقیده فکر المشتیریب، بیر نېچه یره‌شمه‌گن آت یا تخلص‌نی یازسینلر.

۳- هر گروپدن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اؤز گروپی‌نینگ فکرینی طنز حقیده اَیتسین.

۴- سیز یشب تورگن محیطده، تخلصی عملی و شخصیتی‌گه اؤخشمه‌گن آدملر بارمی؟ ممکن بؤلسه، آتینی توتمسدن فقط تخلص و قیلیق‌لرینی اَیتیب بېرینگ!

۵- قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلیب، ایسته‌گن سؤزلرینگیزدن مناسب جمله توزینگ!

بدیعی ادبیات، استهزا، ژورنالیست، اؤقیمیشلی- اؤقیمیش‌سیز، ماس، سؤژه، یوگوردک

۵- هرقطاردن بیرکیشی نوبت بیلن توریب، سۉزلرنینگ معناسینی اۉقیسین.

۷- هر قطاردن باشقه بیر کیشی اۉرنیدن توریب، تـوزگن جملـه‌لریـدن بیرتـه‌سـینی اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- هرکیم ایکّیته "یره‌شمه‌گن تخلص" نی ایزلب تاپیب، کتابچه‌سیگه یازسین!

مثال: کلته بۉیلی میده آدملرنینگ تخلصی "کېلیشگن" یا اۉزون بیک"

۲. هرکیم بیر فکاهی یادلب، اونی کتابچه‌سیگه یازیب کېلتیرسین!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی متن‌نی دقت بیلن اؤقینگ:

دنیاده کؤپلب مشهور طنزچیلر بؤلگن: فرانسه‌لیک مولیر؛ بریتانیه‌لیک برنارد شاو؛ تورکیه‌لیک عزیزنېسین؛ روسیه‌لیک آنتوان چیخوفلر، جهان ادبیاتی نینگ اېنگ مشهور طنزچیلریدن دیر.

شونینگدېک، عبدالله‌قادری، سیداحمد، غفورغلام، عبدالله قهار و محمد حلیم یارقین‌لر هم اؤزبیک تیلی نینگ آتاقلی طنزچیلری دیرلر.

تگیگه خط چیزیلگن یوقاریده‌گی سؤزلرنینگ برچه سی"آتاقلی آت" لردیر.

آتاقلی آت: معین بیرشخص، جای یا نرسه‌نینگ آتی" آتاقلی آت " دېیله‌دی. بونداق آتلر کؤپلیکده قؤللنمه یدی؛ مثاللر: حضرت محمد(صلی‌الله‌علیه‌وسلم)، علیشېرنوایی، بلخ، مریخ، ظهیرالدین محمد بابر، محاکمة‌اللغتین، کابل پوهنتونی، آمودریا، افغانستان، بیرلشگن ملتلر سازمانی و باشقه‌لر.

قوییده‌گی سؤزلرگه دقت قیلینگ:

دنیا، طنزچی، اؤلکه، موتر، شهر، آدم، اؤقووچی، لیسه، سیاره

یوقاریده‌گی سؤزلر عمومی آتلر بؤلیب، اولرنی"تورداش آتلر" دېیدیلر.

تورداش آتلر: بیرخیلده‌گی نرسه‌لرنینگ عمومی آتینی بیلدیره‌دیگن آتلر "تورداش آتلر" دېیله‌دی؛ مثاللر: انسان، مکتب، قیشلاق، مملکت، حزب، کتاب و باشقه‌لر. تورداش آتلر، آتاقلی آتلرگه قره‌گنده کؤپچیلیک‌نی تشکیل ېبره‌دی.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی مقاللرنی اؤقینگ، اولرده‌گی آتاقلی و تورداش آتلرنی بیلگیلنگ:

- دهقان بؤلسنگ، شدگار قیل.
- قیزیم، سېنگه ایته‌من، کېلینیم، سېن اېشیت.
- گپ دېسنگ قاپ– قاپ، ایش دېسنگ قندهاردن تاپ.

- بیر ییگیت‌گه اۉن هنر هم آز.
- حاجی، حاجی‌نی مکّه‌ده تاپیبدی.

۲- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، مقاللرده‌گی بیرته آت تورینی ایتسین.

۳- بیرته آتـاقلی و بیرتـه تـورداش آتنـی اپسـلنگ، کـپین اونـی مناسـب جملـه‌گـه ایشله‌تینگ.

۴- هر قطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، تاپگن آتلری و توزگن جمله‌لرینی یازسینلر.

۵- بیر چوکیده‌گی اۉقووچیلر، قوییده‌گی جمله‌لرنی کېره‌کلی آتلر بیلن توگلله‌سین:

- بیز عزیز اۉلکه‌میز... نی سېوه میز.
- ... عزیز، تربیه‌سی اوندن هم عزیز!
- ... اۉزبېک تیلی‌نینگ بویوک شاعر و ادیبی دیر.
- مکتبیمیزنینگ آتی... دیر.

۶- تۉرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توگلله‌گن جمله‌لریدن بیرته‌سینی یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- بېشته آتاقلی و بېشته تورداش آت یازینگ.

۲- بـېش سـطرلیک بیـر مـتن یازیـب، همـده اونـده آتـاقلی و تـورداش آتلرنـی ایسته‌گنینگیزچه ایشله‌تیب، تگیگه خط چیزیب کېلتیرینگ!

توْقّیزینچی درس

هدفلر:

۱– معنوی و جسمانی ساغلام بۆلیشده سپورت نقشینی بیلیش.

۲– حیاتده سپورت اهمیتی‌نی توشونیب، اونگه قیزیقیش.

۳– انیق و نانیق (ذات و معنا) آتلرنی اۆرگنیب، اولرنی متنلردن بیلگیلب، باشقه جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۆراقلر:

۱–قیسی اۆیین‌لرنی یخشی کۆره‌سیز؟

۲–سپورت فایده‌لری حقیده کیم سۆزله‌ی آله‌دی؟

سپورت قیله‌میز، ساغلام یشه‌یمیز!

هر بیر انسان‌گه برچه‌دن آلدین ساغلام و کوچلی بدن لازم دیر. مناسب ییمکلر، بدنگه کوچ و قوت بغیشلب، یخشی اۆسیشی گه یاردم بیره‌دی؛ بیراق بدن و اونده‌گی اعضا و حسلر ایسه، تورلی حرکتلر، مهارتلر و قابلیت‌لرگه هم ایگه بۆلیشی لازم دیر. حرکت قیلیش، یوگوریش و جسمانی ایشلرنی بجریش انسان گوده‌سی، همده برچه اعضاسینی کوچلی و مهارتلی بۆلیشی‌گه سببچی دیر.

انسان توغیلگنی بیلن ییغلش، قیمیرلش و قۆل– ایاق حرکتلری بیلن بدنی‌نینگ کوچی و مهارتینی آشیره بیره‌دی. کون‌سیین بو حرکتلر و فعالیتلر کۆپه‌ییشی و قۆل، ایاق، بۆیین، بیل و بوتونله‌ی گوده‌نی ایشگه تشلش، اولرنی کوچلی و مهارتلی قیله‌دی.

انسان گوده‌سی و اعضاسی کوچلی و تورلی مهارت ایگه‌سی بۆلیشی اوچون کونده‌لیک عادی ایش و حرکتلردن تشقری، منظم یوسونده تورلی سپورتلرنی بجریشی کیره‌ک. بو نرسه، اگر یاشلر و ییگیتلرگه بدن اۆسیشی، کوچه‌ییشی و نتیجه‌ده تورلی

مسابقه‌لرنی یوتیش اوچون کېره‌ک بۋلسه- ده، کېکسه‌لرگه هم بـدننی سـاغلام سـقلش و اونی تورلی کسللیک‌لرگه قرشی چیدملی بۋلیشی اوچون لازم دیر.

بوگون سپورت خلق ارا مقیاسیده بوتـون جهانـده مهـم و یوکسـک اۋریـن‌گـه اېگـه بۋلگن. ماهر و ساغلام سپورتچی ییگیتلر نه یلغوز اۋزلرینی، بلکه یورت و اولوسلرینی هـم جهانگه مشهور قیله‌دیلر. بیر یورت نینـگ آتـی خلـق ارا اولمپیـک مسـابقه‌لرینـی یوتیـب قهرمان بۋلگن ییگیت- قیزلر طفیلی، بوتون جهانگه یـه‌یـره‌لیـب، بیراغـی اېسـه، کۋککـه هیلپیره‌یدی.

سپورت انسانلر اره‌سیگه دوستلیک، ایناقلیک و تینچلیـک‌نـی کېلتیـره‌دی. شـونینگ اوچون سپورتچیلرنی تینچلیک و دوستلیک اېلچی‌لری هم دېیدیلر.

هم سپورت آرقه‌لی آدملر معنوی و جسمانی لحاظدن ساغلام بۋله‌دی و یاشلر اېسـه، قهرمانلیک و شهرت چۋقّی‌لرینی ضـبط اېتـه‌دیلـر. نتیجـه‌ده، یـورت سـاغلام، کـوچلی و بیلیملی انسانلرگه اېگه بۋلیب، آلغه باره‌دی.

اساسی توشونچه:

برچه انسانلرگه کوچلی و ساغلام بؤلیش ضرور دیر. چونکه کوچلی و ساغلام انسانلر، حیات ترماقلریده فعال و اونوملی ایش قیله آله‌دیلر. سپورت دوستلیک و تینچلیک رمزی دیر. سپورتچیلر سپورت طفیلی شهرت و قهرمانلیک چؤقی‌لرینی ضبط ایته آله‌دیلر.

فعالیتلر:

۱- اؤقووچیلردن بیری درس متنینی یوکسک سپس بیلن اؤقیسین، باشقه‌لر دقت بیلن ایشیتسینلر.

۲- اؤقووچیلر تؤرت دسته‌گه بؤلینیب، سپورت نینگ انسانلرگه قنداق روحی و جسمانی فایده یېتکزیشی حقیده بحثلشسینلر.

۳- هر دسته‌دن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اؤز دسته‌سی‌نینگ فکرینی اَیتسین.

۴- قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلیب، ایکیّه‌سینی تنلب، جمله‌لرده ایشلتسینلر:

گوده، اولمپیک، یوسون، یلغوز، خلق ارا، توغیلگنی بیلن- آق

۵- هر قطاردن ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، بیری سؤز و اونینگ معناسی و ایکّینچی‌سی تؤزگن جمله‌سینی اؤقیسین.

۶- هرکیم کتابچه‌سیگه سپورت نینگ بېش تورینی یازسین.

اوی تاپشیریغی:

رسمی سپورتلردن تشقری، اؤز محله‌نگیزده باله‌لر اؤینه‌یدیگن بېشته اؤیین نینگ آتینی کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کیلتیرینگ.

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی متن‌نی اؤقیب، تگیگه خط چیزیلگن سؤزلرگه دقت قیلینگ:

" . . . عزیز اؤلکه‌میز افغانستان سپورت‌چیلری تیکواندو و باشقه اؤیینلرده تورلی مداللر آلیب، افغانستان‌نی اولمپیک مسابقه‌لریده، مدال آلگن اؤلکه‌لر قطاریگه قؤشدی. سپورت انسانلر اره‌سیگه دوستلیک، ایناقلیک و تینچلیک‌نی آلیب باره‌دی."

بو سؤزلرنی ایکّی دسته‌گه اجره‌تیش ممکن:

۱- افغانستان، سپورتچی، تیکواندو، ورزش، انسان . . . . ، بولرنی انیق آتلر (اسم ذات) دییدیلر.

۲- دوستلیک، ایناقلیک و تینچلیک.

بو سؤزلرنی ناانیق آتلر (اسم معنی) دییدیلر.

انیق آتلر:

بش سزگی اعضاسی (بش حس) یاردمیده سزیلیشی ممکن بؤلگن نرسه‌لرنی افاده‌لیدیگن آت، "انیق آت" دییله‌دی؛ مثاللر: کتاب، تلویزیون، ایسّیقلیک، سبس، هواء، سوو، شمال، هید و باشقه‌لر.

ناانیق یا معنا آت:

آنگ و تویغولر یاردمیده‌گینه ادراک قیلینه‌دیگن نرسه‌لرنی افاده‌لیدیگن آت "ناانیق یا معنا آت" دییله‌دی؛ مثاللر: غضب، توشکونلیک، محبت، خوشلیک، قیغو، کینه و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی آتلر اره‌سیده انیق آتلر و ناانیق آتلرنی اجره‌تیب، اَیری- اَیری یازینگ:

وطنسپورلیک، قلم، یازووچی، مهر، مکتب، بیلیم، هوشیارلیک، کتابچه، اؤقیتووچی، شادلیک، شیرینلیک، وجدان، غرور، کبر

۲- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، اجره‌تگن آتلرینی ایکّی ستون‌گه یازسین. باشقه‌لر اونینگ تؤغریلیگی یا ناتؤغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۳- بیر چوکیده اؤلتیرگن اؤقووچیلر مصلحتلشیب، انیق و ناانیق آتلردن ایکّی- ایکّی ینگی مثاللر یازیب، اولرنی آیری مناسب جمله‌لرده ایشلتسین‌لر.

۴- اؤقووچیلردن تؤرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری یازگن سؤزلریدن اوچته‌سینی تخته‌گه یازسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۵- قوییده‌گی جمله‌لرنی توگللنگ:

- آدملر اره‌سیده . . . جنجال و فاجعه کیلتیره‌دی.
- انسان . . . دن نازک، . . . دن قتیق.
- یاردمینگیز اوچون جوده . . . من.
- همیشه الله(جل جلاله) . . . کیره‌ک.
- . . . انسانلر، قازانه‌دیلر.

۶- بیش کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری تؤلدیرگن جمله‌لریدن فقط بیرته‌سینی یازسین. باشقه‌لر اوحقده فکر بیلدیریب، خطاسینی تؤغری‌لسین‌لر.

اوی تاپشیریغی:

۱- انیق و ناانیق آتلرنینگ هربیریگه، درسده بؤلمه‌گن ایکّیته ینگی مثال تاپیب، همده بیر جمله "انیق آت" و بیر جمله "ناانیق آت" بیلن یازیب کیلتیرینگ!

اۉنینچی درس

هدفلر:

۱- عدالت، یخشی خصلتلر و چوچوک سۉزلر مفهومینی توشونیش.

۲- "بیرلیک" و "کۉپلیک" آتلر بیلن تانیشیب، متنلرده بلگیله‌ی آلیش.

سۉراقلر:

۱- طمع سیز کیشی دیب، کیم‌نی اَیته‌دیلر؟

۲- قنداق کیشی یخشی دوست بۉله آله‌دی؟

امیرالکلام علیشیر نوایی

علیشیر نوایی، هجری ۸۴۴- ییلی هراتده توغیلیب، هجری ۹۰۶ ییلی وفات ایتگن. او، اۉزبیک تیلی‌نینگ بویوک شاعر، ادیب و متفکری دیر. نوایی ۳۰ دن آرتیق نظم و نثر اثرلر یره‌تگن. خزاین المعانی، خمسه، مجالس النفایس، محبوب القلوب و محاکمة اللغتین اونینگ مشهور اثرلریدن دیر.

سۉز اینجولری

اوچ کیشی دین اوچ ایش یامان کۉرونور / سینگه عرض ایلای اهل دنیادین
شاه دین تندلوغ، غنی دین بخل / مال غه میل و حرص دانادین

قویاشدیک شه عدالت پیشه قیلسه / جهان ملکینی بیر دمده یاروتقه‌ی
اگر ظلم ایتسه آقشام ظلمتی‌دیک / هم اوُل دم تیره‌لیک عالمنی توتقه‌ی

حق سینی سیوگای ایل بیلا بۉلسانگ / تیل و کۉنگلینگ نی بیر قیلیب بیر روی
نکته سۉرسانگ شگفته و خندان / زیست قیلسانگ کشاده و خوش روی

یاری که تیگر بیراو گه آزاری آنینگ / عقل ایلیده تینگ دورور یۉق و باری آنینگ
یاری که ایرور حمیده اطواری آنینگ / کۉرماققه غنیمت اۉلدی رخساری آنینگ

کیمکه مومن دور او قچان چیداغای / کیم اۉزی توق و قۉشنی بۉلغای آچ
آنگا داغی کیراک یتورسه نصیب / خوانیده گر کۉلاچ و گر اۉماچ

ای خردمند عالمی که سینگا علمدین اۉزی ایلادی صانع
کیشی اۉرگانسا قیلماغیل محروم یا که نفع آلسه بۉلماغیل مانع

امیرالکلام علیشیر نوایی

اساسی توشونچه:

بخیللیک و طمع یمان دیر. کیشیلر بونداق خصلتلردن اوزاق بۉلیشلری کېره‌ک. ظلم، جامعه‌گه بربادلیک و عدالت اېسه، سعادت کېلتیره‌دی. شیرین تیللی و چوچوک سۉزلی بۉلیش، برچه انسانلر اوچون کېره‌ک.

فعالیتلر:

الف: عزیز اۉقووچیلر، شعرنی جیم اۉقیب، بو سۉراقلرگه قیسقه جواب بېرینگلر:

۱- شعر کیم‌نیکی دیر؟

۲- درس نیمه حقده دیر؟

۳- بو شعرده ذکر اېتیلگن یمان خصلتلردن بیرینی اَیتینگ!

۴- بو شعرده بیان قیلینگن یخشی خصلتلردن بیرینی اَیتینگ!

ب: اۉقووچیلردن بېش کیشی نوبت بیلن سۉز اینجولریدن بیر- بیر بَیتنی دیکلمه قیلسین.

ج: اۉقووچیلردن ایکّیته‌سی اۉرنیدن توریب، درس‌نینگ اساسی توشونچه‌سی حقیده صنفداشلریگه سۉزله‌سین.

د: اۉقووچیلر، قوییده‌گی ینگی لغتلرنی اۉز کتابچه‌لریگه کۉچیریب، معناسینی تاپسین.

جمله‌دن ایکّی ینگی سۉزگه گپ توزه‌تسین.

یاروتماق، شرف، طمع، حمیده، اطوار، اغیار

اوی تاپشیریغی:

قوییده گی شعرنی نثرگه اۉزگرتیریب، کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلتیرینگ!

آنالرنینگ ایاغی آستیدا دور روضه جنت و جنان باغی
روضه باغی وصالین ایستار اېسانگ بۉل آنالار ایاغی تۉپراغی

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سؤزلریگه دقت قیلینگ:

۱- بیلیم، کیشی‌گه کتاب آرقه‌لی میسر بؤله‌دی.

۲- عدالتلی شاه، قویاش ینگلیغ بؤله‌دی.

۳- کتاب، قلم بیلن یازیله‌دی.

۴- یازیش اوچون قلم و کاغذ تیارلشیمیز کېره‌ک.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سؤزلر "بیرلیک آت" لر دیر.

بیرلیک آت: بیر نرسه یا بیر کیشی‌گه دلالت قیله‌دیگن آت‌گه "بیرلیک آت" دېیله‌دی؛

مثاللر: قلم، کتابچه، میز، اؤقووچی، قیز و باشقه‌لر.

قوییده‌گی مثاللرگه دقت قیلینگ:

- بیز کتابلر آرقه‌لی، جهانده‌گی نرسه‌لر بیلن تانیشه‌میز.
- کؤکلم ده، درختلر کؤم-کؤک کییملر کییه‌دی. دله‌لر یم- یشیل بؤله‌دی.
- یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ، تگیگه خط چیزیلگن سؤزلری "کؤپلیک آتلر" دیر.

کؤپلیک آتلر: بیردن کؤپراق نرسه یا کیشی‌گه دلالت قیله‌دیگن آت، (کؤپلیک آت) دېیله‌دی؛ مثاللر: باله‌لر، یولدوزلر، گللر، اؤرتاقلر، بیلیملر و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

عزیز اؤقووچیلر:

۱- بیرلیک و کؤپلیک آتلرنینگ هر بیریگه اوچته مثال یازینگ.

۲. قوییده‌گی متندن بیرلیک و کؤپلیک آتلرنینگ تگیگه خط چیزیب، بیلگیلنگ:

"نوایی اؤزبیک خلقی‌نینگ بویوک شاعر و متفکری دیر. او، کؤپ اثرلر یازیب، برچه تورک خلقلریگه میراث قالدیرگن. خمسه، محبوب القلوب و لسان الطیر اونینگ مشهور اثرلریدن دیر.

۳- "بیرلیک آت" ایشله تیلگن ایکّی جمله یازینگ.

۴- "کؤپلیک آت" ایشله تیلگن ایکّی جمله یازینگ.

۵. هرقطاردن بیرکیشی نوبت بیلن توریب، یازگن جمله‌لرینی تخته‌گه یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۶- املا: اؤقیتووچینگیز اؤقی‌یاتگن متن‌نی انیق و توزوک یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

الف) امیرالکلام علیشیر نوایی حقیده "بیرلیک" و "کؤپلیک" آتلر ایشله‌تیلگن قیسقه متن یازیب کیلتیرینگ!

اۉن بیرینچی درس

هدفلر:

۱- مسوولیت مفهومینی توشونیب، حیاتده مسوولیتلی بۉلیش.

۲- "ایگه‌لیک قۉشیمچه" لرینی بیلیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- مسوولیت دیگنده نیمه‌نی توشونه‌سیز؟

۲- مسوولیت‌سیز دیب، قنداق کیشی‌نی اَیتیش ممکن؟

مسوولیت نیمه دیر؟

بیرکون اۉقیتووچی اوکتای خان، اۉقووچیلردن سۉره‌دی:

- عزیز اۉقووچیلر، بوگون درسینگیز نیمه حقده‌لیگینی بیله‌سیزمی؟

صنف باشلیغی اۉتکیر، اۉرنیدن توریب دیدی:

- هه معلم صاحب! بوگونگی اۉقیله‌دیگن درسیمیز مسوولیت نیمه دیر؟ دیگن حقیده دیر.

اۉقیتووچی اۉتکیردن بوگپ‌نی ایشیتیب، اۉقووچیلرگه اَیتدی:

- هه! بوگون درسینگیز "مسوولیت" حقیده دیر. کیین اۉقیتووچی، ایل بیک آتلی اۉقووچیدن سۉره‌دی:

- مسوولیت دیب، نیمه‌نی اَیته‌دی؟

- ایل بیک دیدی:

– هرکیم‌گه بیر مقام و یا کیشی تمانیدن تاپشیریلگن ایش، اونینگ مسوولیتی دیر.

اۉقیتووچی، کۉپ یخشی دېب، شو سۉراق‌نی باتوردن سۉره‌دی. باتور اېسه دېدی:

– اویده یا که مکتب و یا اداره‌لرده قیلینه دېگن ایش‌لر، مسوولیت دېیله‌دی.

اۉقیتوچی، یخشی دېب، شو سۉراقنی بابردن هم سۉره‌دی، او اېسه:

– قیشلاق، مکتب، محله و گذر، شهر و نهایتده بوتـون اۉلکـه اوچـون تاپشـیریلگن ایشلر و فعالیتلر برچه‌میز نینگ مسوولیتیمیز ساحه سیگه کیره‌دی، دېدی.

اوکتای خان، اۉقووچیلر ایتگن سۉزلر و تعریفلرنی یخشـی و تـۉغری دېـب، اولـردن تشکر قیلدی، کېین دېدی:

عزیز اۉقووچیلر! صنف‌ده ایتیلگن سۉزلرنینگ برچه‌سی قیزیق و مهم اېدی. چیـن‌دن هـم اوییمیـز، مکتبیمیـز، گـذریمیز و اداره‌میـزده بجریـب یـورگن ایشـلریمیز "مسـوولیت" دېیله‌دی. مسوولیت، حقیقتده کیشی‌نینگ ذمه سیگه قـۉییلگن وظیفـه یـا بـورچ دیـر. بـو وظیفه یا بورچ نینگ بجریلیشی‌گه هر بیر کیشی‌نینگ اۉزی مسـؤول دیـر. بیـراق انسـانلر اجتماعی موجود بۉلیب، اولر بیرگه یشب، بیرگه ایشله‌یدیلر. شو باعث، اولر شخصی، رسمی و عایله‌وی مسوولیت‌لردن تشقری قوم– قرینداشلر، قۉشـنیلر، محلـه داشـلر، همشـهریلر و بوتـون اۉلکـه داشـلری تۉغریسـیده هـم معـین بـورچ و مسـوولیت‌گـه اېگـه دیرلـر. بـو مسوولیت‌لرنینگ کۉپلری تۉغریدن– تۉغری کیشی‌نینگ ذمـه‌سـیگه بۉلمسـه هـم، بیـراق اخلاق، وجدان، دین و اجتماعی حیات طلـب‌لریگـه کـۉره بجریلیشـی ضـرور دیـر؛ مثـال اوچون، قانون‌گه احترام و عمل قیلیش، یشش جـایلرینی پـاکیزه اسـره‌ش، قۉشـنیلر بـیلن یخشی مناسبتده بۉلیب، کېره‌ک بۉلگنـده یـاردم بېـریش، محـیط، اۉلکـه کـۉرکم‌لیگـی و سرسبزلیگینی اسره‌ش و کۉرکم‌لشتیریش‌گه فعال حصه آلیش، اۉلکه ترقیاتی، اېرکین‌لیگـی و تـوپراق بوتـونلیگینی سقلشـده اینتیلـیش کبـی فعالیـت‌لـر هـم انسـانلرنینگ معنـوی مسوولیتلریگه کیره‌دی.

شو اساسده شخصی، رسمی و عایلـه‌وی ایشـلردن آلیـب، محلـه، شـهر، جمعیـت و اۉلکه‌گه تېگیشلی برچه رسمی، دینی، اخلاقی و اجتماعی فعالیتلر انسانلرنینگ "مسـوولیتی" و "بورچی" دېیله‌دی. بو مسوولیت‌لرنینگ بیر قنچه‌سی تۉغریدن تۉغری مجبـوری بۉلسـه، اَیریم‌لری اېسه اخلاقی، دینی و وجدانی بورچ‌لریدن حسابلنه‌دی.

اساسی توشونچه:

جامعه‌ده هر بیرکیشی‌نینگ اؤزیگه یره‌شه مسـووولیتی بـار. انسـان اجتمـاعی موجـود صفتیده عایله، محله، شهر، مکتب، اداره و اؤلکه‌ده معین مسـووولیت‌لـرگـه ایگـه دیـر. بـو مسووولیت‌لردن اَیریم‌لری‌نینگ بجریلیشی مجبوری بؤلسه، اَیـریم‌لـری وجـدانی و اخلاقـی دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی جیم اؤقینگلر، کېین ایکّـی کیشـی نوبتـده قوییـده‌گـی سـؤراقلرگه قیسقه جواب بېرسین:

- نیمه‌لرنی مسووولیت دیب اؤیله‌ی‌سیز؟
- نېچیته اخلاقی مسووولیت‌نی ایتینگ.
- محیط پاکیزه‌لیگی قنداق مسووولیت دیر؟

۲- اؤقــووچیلر ایکّــی گرویگــه بؤلینیــب، اؤز ارا درس مفهــومی حقیـده فکــر المشتیرسین‌لر، کېین هرگروپدن بیر کیشی توریب، اؤز گروپی‌نینگ نظرینی اَیتسین.

۳- قوییده‌گی لغتلر معناسینی یازیب، هرقیسی‌سینی جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

کؤرکم، حصه قؤشیش، توپراق بوتونلیگی، اینتیلماق، ذمه

اوی تاپشیریغی:

اخلاقی مسووولیت‌لردن بیرینـی تنلـب، او حقـده بـېش سـطرلیک بیـر مـتن یازیـب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

ابگه‌لیک قۉشیمچه‌لر:

قوییده‌گی مثاللرگه دقت قیلینگ:

قلمیم= قلم+یم، قلمیمیز = قلم+یمیز، آته‌نگ = آته+نگ، قلمینگ = قلم+ینگ، آته‌نگیز=آته+نگیز، قلمینگیز= قلم+ینگیز، آته سی=آته+سی، قلم=قلم+ی، آته‌لری = آته+لری،

قلم‌لری = قلم+لری.

یوقاریده‌گی "م"، "یم"، "میز"، "یمیز"، "نگ"، "ینگ"، "نگیز"، "ینگیز"، "سی"، "ی"، "لری"، آتلرده‌گی "ابگه‌لیک قۉشیمچه‌لری" دېیله‌دی. ابگه‌لیک قۉشیمچه‌لری قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

آتلرگه قۉشیلیب، نرسه یا که پدیده توشونچه‌سی‌نینگ اوچ شخصدن بیریگه تېگیشلی‌لیگینی، قره‌شلیگینی یا که مناسب‌لیگینی کۉرستووچی قۉشیمچه‌لر، ابگه‌لیک قۉشیمچه‌لری دېیله‌دی. قوییده‌گی مثاللرگه دقت قیلینگ:

- آته‌م اۉقیتووچی ابدیلر.
- کتابیم، اویده اېسیم دن چیقیب قالگن ابکن.
- بیز آته‌میزنی سېوه‌میز.
- سېنگه مینگ رحمت، قنچه هم یخشی ایش بجردینگ!
- همه‌نگیز یاشی اولوغ‌لرگه حرمت قیلینگلر.
- ارسلان قلبی پاک باله دیر.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرده کېلتیریلگن "اېگه‌لیک قۉشیمچه"لر تگیگه چیزیق چیزیب کۉرسه‌تینگ:

- مېن آته و آنه‌مگه حرمت قیله‌من.
- مکتب، ایکّینچی اوییمیز دیر.
- مېن اۉلکم نی چین قلبیم‌دن سېوه‌من.
- مېن تیمورنی کۉریب، اونگه آته‌نگگه رحمت! دېدیم.
- سلطان مراد، اوکه‌سی اولوغ بېککه، کتابینگ‌نی اۉقیدینگ‌می؟ دېدی.
- چۉلپان اوکه‌سینی جوده هم سېوه‌دی.

۲- قوییده‌گی متنده "اېگه‌لیک قۉشیمچه" لرینی ایشله‌تینگ:

- بیر کون استاد اوکتای خان اۉقووچی . . . دن سۉره‌دی.
- عزیز اۉقووچیلر، بوگونگی درسی . . . نیمه حقده‌لیگینی بیله‌سیزلرمی؟
- افغانستان بیز . . . یورتیمیز دیر.
- بایسکل . . . توزه‌لدی‌می؟
- اوکه . . . سفردن کېلدی.

۳- تۉرتته اېگه‌لیک قۉشیمچه‌سی بۉلگن سۉز یازیب، بیرته‌سیدن جمله توزینگ.

۴- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، بیری یازگن سۉزلری و ایکّینچی‌سی اېسه، توزگن جمله‌سینی اۉقیسین.

۵. املا: اۉقیتووچینگیز اۉقی یاتگن متن‌نی تۉغری و انیق یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

مسوولیت حقیده "اېگه‌لیک قۉشیمچه‌لری" ایشله‌تیلگن بیر قیسقه متن یازیب کېلتیرینگ!

اۉن ایکّینچی درس

هدفلر:

۱- "بابرنامه" نینگ، اۉزبېک ادبیاتیده توتگن اۉرنی و اهمیتینی بیلیش.

۲- آتلرنینگ تورلنیشینی اۉرگنیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- بابر حقیده نیمه‌لرنی بیله‌سیز؟

۲- بابرنینگ یازگن کتابلریدن بیرانته‌سینی بیله‌سیزمی؟

بابر نامه

ظهیرالدین محمدبابرشاه اۉزبېک ادبیاتی رواجیگه اولکن حصه قۉشگن مشهور ادبی سیما و او اۉلکه‌میزده بویوک دولت قورگن سیاسی شخصیتلردن بیری دیر.

بابردن بیزگه، اۉزبېک و دری تیللریده یازگن شعر دیوانی، بابرنامه، مبّین، عروض و والدیه رساله‌لری یېتیب کېلگن. بو اثرلر جمله‌سیده، اونینگ "بابرنامه"سی بیریک بیر تاریخی اثر دیر. "بابرنامه" اۉته بدیعی مهارت بیلن یازیلگن. بو اثرنی اۉزبېک نثری نینگ شهکاری دېسک، ارزییدی.

"بابرنامه" نی "توزوک" هم دېگنلر، اما بابرنینگ اۉزی "وقایع" دېب یازه‌دی. او بیر رباعی‌سیده دېیدی:

بو عالم ارا عجب المر کۉردیم
عالم اېلیدن طرفه ستملر کۉردیم
هرکیم بو وقایعنی اۉقور، بیلگه‌ی کیم
نې رنج و نې محنت و نې غملر کۉردیم

بابر "بابرنامه"ده، اۉز کۉزی بیلن کۉرگن و باشیدن کېچیرگن هجری ۹-۱۰نچی عصرگه تېگیشلی تاریخی واقعه‌لرنی انیق و چین یازه‌دی. شونینگدېک عزیز اۉلکه‌میز

افغانستان، ماوراءالنهر، هند و پاکستانگه قره‌شلی تورلی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، علمی، تاریخی، جغرافیایی، دینی و اتنوگرافیک چوقور، کېنگ و تۉلیق معلوماتلرنی عکس اېتتیره‌دی، اینیقسه اۉلکه‌میز افغانستان واقعه‌لری و کابل‌گه تېگیشلی نرسه‌لرگه علیحده اۉرین بېره‌دی؛ چونکه او کابل‌نی چین کۉنگولدن سېووردی.

"بابرنامه" اۉزبېک ادبی تیلی نینگ چیرایلی نمونه‌سی صفتیده هم کتّه اهمیتگه اېگه دیر. اثر بو نقطهٔ نظردن هم، اۉزبېک ادبی تیلی نینگ رواجی و اۉسیشیده مهم اۉرین توتگن.

بابر اۉلکه‌میزنینگ هر بیر شهری، قیشلاق و ییلاقی، یۉلی، تاغی، دله و اۉرمانلری، دریا و سای‌لرینی گېزیب چیققن؛ هر بیر اۉت، گل، درخت و اۉسیملیک‌لرینی اۉز قۉلی بیلن اوشلب کۉرگن؛ تورلی قوم‌لری بیلن یقیندن گپیریب، اولرنینگ عادتلری و رسم-رواجلرینی اۉرگنگن.

او، برچه معلوماتلرنی "بابرنامه"ده جوده چیرایلی و سېزیلرلی قیلیب، تصویرله‌یدی. بو تصویرلر شونچه‌لیک انیق و آیدین بېریلگن که، کتابنی اۉقیگن کیشی اۉزینی بابر زمانیده‌گی یېرلر و واقعه‌لرده تاپه‌دی. "بابرنامه" انه شو خصوصیتلری اوچون، حاضرگچه جهان‌نینگ برچه مهم تیللریگه ترجمه قیلینیب، باسیلگن. قوییده، سیز "بابرنامه" دن کابل حقیده‌گی قیسقه بیر پارچه نی اۉقییسیز:

"کابل نینگ بسیار لطیف هواسی بار، کابل هواسیدېک هوالیق یېر عالمده معلوم اېمس کیم بۉلغای. یازلرده کېچه‌لری پۉستین‌سیز یاتیب بۉلمس، قیشلری اگرچه قاری اکثر اولوغ توشر؛ ولی مفرط ساووغی یۉقتور. سمرقند و تبریز هم خوش هوالیققه مشهور دور؛ ولی مفرط ساووقلری باردور. اطرافیده تۉرت خوب اۉلنگ واقع بۉلوبتور...."

اساسی توشونچه:

"بابرنامه"، بابرنینگ باشدن کېچیرگن و کۉزی بیلن کۉرگن واقعه‌لر و نرسه‌لری‌نینگ بیانی دیر. اونده، عزیز اۉلکه‌میز افغانستان، ماوراءالنهر، هند و پاکستان نینگ ۹-۱۰نچی عصرده‌گی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، تاریخی، جغرافیایی، دینی و اتنوگرافیک معلوماتی چوقور و انیق بیان اېتیلگن. "بابرنامه" اۉزبېک ادبی نثری‌نینگ چیرایلی نمونه‌سی دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی آلتی دقیقه‌ده جیم اۉقینگ.

۲- تۉرت گروپگه بۉلینیب، "بابرنامه" باره‌سیده بحث‌لشینگ، کېین هرگروپدن بیرکیشی توریب "بابرنامه" حقیده یازیلگن متن نینگ بیر پراگرافی موضوعی‌نی باشقه‌لرگه سۉزله‌سین.

۳- قوییده‌گی ینگی لغتلر معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، اولردن تۉرتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ. کېین اۉقیتووچی بیر نېچیته اۉقووچی نینگ یازگن‌لرینی کۉریب، خطالرینی توزه‌تسین.

سیما، عاید، وقایع، شهکار، توزوک، اۉسیش، ییلاق، دله، سېزیلرلی، اتنوگرافیک، اۉته، اۉلنگ، مفرط، مبیّن، رساله

۴- هرگروپ‌دن بیرکیشی نوبتده توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی اۉقیسین. باشقه‌لر تۉغری یا ناتۉغری‌لیگی حقیده فکرلرینی بیلدیرسین‌لر.

۵- بابر رباعی‌سینی بیرکیشی دیکلمه قیلسین، کېین اونینگ مفهومینی ینه بیر کیشی توریب ایتسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- بابر رباعی سینینگ مضمونی حقیده بېش سطرلیک بیر متن ترتیب بېریب، همده بابرنامه نینگ کابل حقیده‌گی معلوماتی دیک، هر بیرینگیز اۉز محله‌نگیز حقیده ۵ سطرلیک معلومات یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه توجه قیلینگ:

– احمد کتابینی مېزدن آلدی.

– محمود صنفده درسینی دقت بیلن اېشیته‌دی.

– یولدوز، آیدین‌گه کۆپگینه مهربانلیک کۆرسه‌تیب، اونینگ درسلریگه یاردم بېردی.

– جاندن سېنی کۆپ سېورمن، اي عمر عزیز

– ساندن سېنی کۆپ سېورمن، اي عمر عزیز

– هرني نی کیم سېومک آندین آرتوق بۆلماس

– آندن سېنی کۆپ سېورمن، اي عمر عزیز

(امیر علیشېر نوایی)

یوقاریده‌گی جمله‌لرده تگیگه خط چیزیلگن سۆزلر، آتلرنینگ تورلنیش (اۆزگریش شکلی) کۆرسه‌تیلگن.

آتلرنینگ تورلنیشی (اۆزگریلیش شکلی):

اۆزبېک تیلیده آتلرنینگ کېلیشیک شکللری (اضافت حرفلری یا پیشینه) (نینگ، نی، دن، گه و ده) بیلن اۆزگریشی تورلنیش دېیله‌دی، کېلیشیک‌لرنینگ برچه‌سی، آت (اسم)دن کېین کېله‌دی و اولرنینگ باشقه سۆز تورکومی‌گه مثلاً فعلگه، صفتگه، ... روش مناسبتی و تابعلیگینی بیلدیره‌دی. آتلر، کېلیشیک قۆشیمچه‌سینی آلیب، اۆزگره‌دی. کېلیشیک قۆشیمچه‌لری تورلاوچی قۆشیمچه‌لر سنه‌له‌دی. اۆزبېک تیلیده آلتیته تورلاوچی قۆشیمچه بار:

۱– باش کېلیشیک قۆشیمچه‌سی (بېلگیسی یۆق)،

۲– قره‌تقیچ کېلیشک قۆشیمچه‌سی (نینگ)،

۳– توشوم کېلیشک قۆشیمچه‌سی (نی)،

۴– جۆنه‌لیش کېلیشک قۆشیمچه‌سی (گه)،

۵– اۆرین– پیت کېلیشک قۆشیمچه‌سی (ده)،

۶– چیقیش کېلیشک قۆشیمچه‌سی (دن).

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرنی دقت بیلن اۉقیب، آتلرنینگ تورلنیش (اۉزگریش) شکل‌لرینی کۉرسه‌تینگ:

– شفیق کیم‌گه اۉز کتابینی بیردی؟ سېن اونی تانییسن‌می؟

– تیمور توناکون باتورگه بیر قلم ساوغه قیلدی.

– افغانستانده حاضرچه دموکراسی اوچون ینگی آدیملر کۉته‌ریلماقده.

– تیل بیر ملت‌نینگ بیلگیسی، خلق نینگ اۉتمیشی، ترقیات و کیله‌جگی نینگ کۉزگوسی دیر.

– کوشانیلر میلادی بیرینچی عصردن آلدین یشردیلر.

– تورکی خلقلر مدنی حیاتیده، عرب یازووی نینگ اۉرنی و اهمیتی کتّه دیر.

۲– درس متنی‌نی کۉزدن کېچیریب، اونده‌گی آتلرنینگ تورلنیشی (اۉزگریلیشی) نی کتابچه‌نگیزگه کۉچیرینگ.

۳– هرقطاردن بیر کیشی توریب، کۉچیرگن تورلنگن آتلرنی اۉقیسین. باشقه‌لر اونینگ تۉغری یا ناتۉغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۴– یانمه‌–یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر، مصلحتلشیب قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقیب، مناسب سۉزلر بیلن توگللنگ:

– انسان ... حیوان ... نیمه فرقی بار؟

– آز ییماق و آز گپیرماق ... عادت قیل.

– بو تۉلقون ... اویی دیر.

بابرنامه . . . بابر . . . اۉزی وقایع دیب، یازه‌دی.

بابر، بابرنامه . . . عزیز اۉلکه‌میز حقیده تۉلیق معلومات بیره‌دی.

– بو حکایه‌لر تۉپلمینی سېن . . . ساوغه قیله‌من.

۵– آتلرنینگ تورلنیش (اۉزگریش) شکللرینی نظرده توتیب، ایکّیته جمله یازینگ.

۶– املاء: اۉقیتووچینگیز ایتگن متن‌نی توزوک املاء بیلن یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

بېش سطرلیک بیر متنده، آتلرنینگ تورلنیش شکللرینی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

اۉن اوچینچی درس

هدفلر:

۱– تۉغریلیک و چین سۉزلیک بۉلیش اهمیتینی توشونیش.
۲– حیاتده، ایش و محنت مهم‌لیگینی بیلیش.
۳– کېلیشیکلر و باش کېلیشیک توشونچه‌سینی بیلیش و متن‌لرده بیلگیلب، جمله‌لرده ایشلته‌آلیش.

سۉراقلر:

۱– یلغان دېب نیمه‌نی اَیته‌دی؟
۲– تۉغری‌لیک باره‌سیده سۉزله‌ی آله‌سیزمی؟

یلغانسیز شهر

روایت قیلیشلریچه اۉتگن زمانلرده جوده کۉرکم بیر شهر بار ایدی. اوشبو شهرنینگ اولوسی آز؛ لېکن برچه سی بای و دولتلی ایدی. بو شهرده هېچکیم ایشسیز و کسل ایمسدی؛ برچه ایل– اولوس بیر– بیرلری بیلن بیر عایله اعضاسیدېک یشردیلر.

بو شهرنینگ یاش و قرّیسی، ایرکک– عیالی، حتی پادشاه و بېکه سی هم دایم اۉقیب، اۉرگنیب، ایشلردیلر. شونینگ اوچون، هېچکیم هېچ نرسه‌گه محتاج ایمسدی و محتاجلیک یۉقلیگی سببلی بو شهرده اۉغریلیک، الداقچیلیک، تیلمچی‌لیک، خیانت و یاووزلیک هم یۉق ایدی. بو شهر، "یلغانسیز شهر" آتی بیلن دانگ تره‌تگن ایدی. الله ﷻ بو شهر اولوسیگه خیر و برکه‌سینی یاغدیرر ایدی.

بو شهرنینگ یانیده باشقه بیر شهر بار ایدی. بو شهرنینگ پادشاه و بېکه سیدن، سرای اهلی و اولوسی‌گچه برچه‌سی تنبل‌لیک، بېکارلیک، یلغانچی‌لیک، خیانت، گناه و جنایتگه عادت قیلگن ایدیلر. شونینگ اوچون، تېنگری تعالی اولردن ناراض بۉلیب، خیر و برکه‌سینی اولرگه یاغدیرمسدی. بو شهرنینگ یېری قوروق و اولوسی قشاق ایدی. بو شهر "یلغان شهری" گه آت چیقرگن ایدی.

ایتیشلریچه، "یلغان شهری" نینگ پادشاه سی قۉشنی شهرنینگ آبادلیگی و تینچلیگینی کۉره آلمه‌ی، یۉق قیلیش نیتیده بۉلیب، شیطان یاردمیده بیر آلتین قصر قوردی. اونده تورلی گل‌لر، قوشلر، درختلر، تورلی ییمک- ایچمکلرنی تیارلب، یلغانسیز شهری نینگ پادشاه سی، بیکه‌سی و سرای بیکلری و امیرلرینی مهمانلیککه چقیردی و بیر هفته دوامیده مهمانلرگه تورلی کۉنگول آچر اۉیین‌لر، نمایش‌لر خیلمه- خیل الداقچی ناز و نعمت‌لر و اۉتکینچی آسایش و قووانچ‌لرنی کۉرسه‌تیب، بونده‌ی حیات کیچیریش نینگ یخشی‌لیگیگه اولرنی ایشانتیردی، سۉنگره ایشلمه‌ی بایلیک تۉپلش و آسایشده یشش قنغیر و ناتۉغری یۉللرینی اۉرگتدی. یلغانسیز شهری نینگ پادشاه و امیرلری اۉز شهرلریگه قیتیب، اولوسگه آغیر سالیق سالدیلر؛ باشقه‌لر محنتی حسابیگه یشه‌ی باشله‌دیلر و شو یۉل بیلن شاه و سرای عملدارلری‌نینگ تۉکین- ساچین حیاتی تأمینلندی. ایل- اولوس قشاق بۉلیب، بیکارلیک، اۉغریلیک، الداقچیلیک و یاووزلیک کبی یمان ایشلر کۉپه‌یدی. اولوغ تنگری تعالی هم اولردن ناراض بۉلیب، رحمت یاغمیرینی یاغدیرمه‌ی قۉیدی. کۉپ اۉتمه ی، برچه میوه‌لی باغلر، یم- یشیل اۉرمانلر، کۉرکم چیچکتولر و سیر محصول ایکین زارلر قوریب، تیکانتولرگه ایلندی. اینگ یمانی شو ایدی که پادشاه و اولوس بو حال‌نینگ دلیلینی بیلمه‌ی، برچه عیبنی تقدیرگه باغلب، تدبیر و چاره‌سینی ایزله‌مه‌ی قۉیدیلر.

بو متلنی بیلیمدان، تجربه‌لی بیر چال اۉزی‌نینگ مهربان، ایشچن، درسلرینی اعلا نمره‌لر بیلن اۉقییدیگن، محنت سیور نبیره‌سیگه اۉته قیغو و حسرت بیلن ایتیب بیردی. مهربان و محنت سیور اۉقووچی باله، اۉیله‌نیب قالدی و اوزاق اۉیلب، بیر قرارگه کیلدی: "یلغان شهری‌گه ایلنگن بو بوزوق شهر و اولوسینی ینه یلغانسیز ایل و تینچ-آباد شهرگه ایلنتیریش کیره‌ک. بونی بیرینچی بۉلیب، اۉزیم‌دن و اۉرتاقلریم‌دن باشله‌ی‌من."

عزیز اۉقووچیلر! نیمه اۉیله‌یسیز؟ "یلغان شهری" گه ایله‌نیب قالگن، یلغانسیز شهر اولوسی واقعه نینگ اصل سببینی توشونیب، شهرلرینی ینه کۉرکم، آباد و یلغانسیز شهر قیله آلر میکن‌لر؟ قیسی یۉللر بیلن بو مقصدگه ایریشیش ممکن؟

اساسی توشونچه:

تۆغریلیک، صداقت، ایناقلیک، محنت سیورلیک و بیلیم هر بیر اولوسنی سعادت، تینچلیک و یوکسه‌لیش تمانگه آلیب باره‌دی. عکسینچه، تنبل‌لیک، بیکارلیک، یلغانچیلیک، خیانت، اۆغریلیک و یاووزلیک آدملرنی تۆغری یۆلدن آزدیریب، بخت‌سیزلیک، قشاقلیک، محتاجلیک کبی بلالرگه یۆلیقتیره‌دی.

اېزگو خصلت و عمللر، انسانلرگه قوتقرووچی بۆلسه، عکسینچه یمان خصلت و عمللر بختسیز قیلووچی دیر.

فعالیتلر:

۱- عزیز اۆقووچیلر، درس متنینی ۶ دقیقه‌ده جیم اۆقینگلر.

۲- سیزگه متن‌نینگ قیسی جمله‌سی جوده یاقدی؟ نیمه اوچون؟

۳- سیزگه متن‌نینگ قیسی بیر جمله‌سی یاقمه‌دی؟ نیمه اوچون؟

۴- اۆقووچیلر تۆرت دسته‌گه بۆلینیب، حکایه‌نینگ مضمونی و یلغانسیز شهرنی قیته‌قوریش یۆللری حقیده بحث‌لشسینلر.

۵- بیر دسته‌دن بیرکیشی توریب، حکایه‌نینگ نتیجه‌سی و باشقه دسته‌دن بیر کیشی یلغانسیز شهرنی قیته تیکلش اوچون تاپگن یۆللری حقیده فکرینی ایتسین.

۶- قالگن ایکّی دسته‌دن بیر- بیر کیشی ایکّی دسته‌نینگ فکرلرینی اۆز فکرلری بیلن تۆلدیرسینلر.

۷- قوییده‌گی سۆزلرنی سۆزلیک یاردمیده معنا قیلیب، ایکّیته‌سینی تنلب، مناسب جمله توزینگ:

روایت، بیکه، الداقچیلیک، تیلم‌چیلیک، دانگ تره‌تگن، سرای، سالیق، تۆکین- ساچین، چیچکتو، تیکانتو

۸- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، سۆزلرنینگ معناسی، همده توزگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اۆقیب، اېشیتتیرسین.

اوی تاپشیریغی:

حکایه متنینی یخشی یادلب، حکایه سۆنگیده‌گی ایکّی سۆراغیگه کمیده آلتی سطرلیک جواب یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقینگ و تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

– اېرکین شوبوگون سفردن کېلرمیش.

– دهقانلرنینگ اېکینی اونچه‌لیک یخشی بۉلمه‌دی.

– ایکله تیم مسابقه اوچون میدان‌گه چیقدیلر.

– کسل باله آغزی‌نی آچیب، زۉرغه نفس آلردی.

– مکتب‌دن کېلیب، تاغه‌م نیکی گه کېتدیم.

– آهای، اوی‌ده کیم بار؟

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن دن، نینگ، گه، نی، ده سۉزلری کېلیشیکلر دېیله‌دی.

کېلیشیکلر:

آت یا که آتلشگن سۉزنینگ فعلگه یا آتگه بۉلگن مناسبتی و تابعلیگی‌نی افاده‌له‌یدیگن شکل‌لرنینگ برچه‌سی کېلیشیک تورکومی یا درجه‌سی دېیله‌دی.

کېلیشیک جمله‌نینگ سۉزلرینی بیر- بیریگه باغلب، اۉرته‌ده‌گی مناسبت‌نی کۉرسته‌دی.

اۉزبېک تیلیده آلتیته کېلیشیک بۉلیب، اولر بیرلیک و کۉپلیک‌ده‌گی آتلرگه قۉشیله‌آله‌دیلر.

مثاللر:

– "یلغان سۉز، اوزاققه (گه) چۉزیلمس".

بو جمله‌ده‌گی "اوزاق قه" سۉزیده‌گی "قه= گه" قۉشیمچه‌سی "یالغان سۉز" نی "اوزاق" سۉزیگه تابعلیگینی انگله‌ته‌دی.

– "اینده‌مسدن، اوی دېک چیقر!".

بو جمله‌ده "دن"، "اینده‌مس" سۉزینی" اوی دېک چیقماق" عباره‌سیگه تابع قیله‌دی.

– "سوونی کۉرمه‌ی، اېتیک‌نی چیقرمه!".

بو یېرده "سوونی" و "اېتیکنی" سۉزلریده‌گی "نی" قۉشیمچه‌سی اولرنی "کۉرماق" و "چیقرماق" فعل‌لریگه باغله‌یدی.

قوییده‌گی جمله‌لرنی دقت بیلن اۉقینگ:

– تۉلقون شو حاضر کېلدی.

– شمال جوده قتّیق اېسدی.

ایکلّه جمله‌ده‌گی "تولقون" و "شمال" سۉزلری باش کېلیشیک حسابلنه‌دی.

کېلیشیکلر جدولی

کېلیشیکلرنینگ آتی	قۉشیمچه سی	سۉراقلری
باش کېلیشیک	–	کیم؟، نیمه؟، قه‌یېر؟
قره‌تقیچ کېلیشیک	نینگ	کیم‌نینگ؟، نیمه‌نینگ؟
توشوم کېلیشیک	نی	کیم‌نی؟، نیمه‌نی؟، قه‌یېرنی؟
جۉنه‌لیش کېلیشیک	گه، –که، –قه	کیم‌گه؟، نیمه‌گه؟، قه‌یېرگه؟
اۉرین– پیت کېلیشیک	ده	کیم‌ده؟، نیمه‌ده؟،قه یېرده، قچان؟
چیقیش کېلیشیک	دن	کیم‌دن؟، نیمه‌دن؟ قه‌یېردن؟

باش کېلیشیک:

باش کېلیشیک آتنینگ گپ (جمله) ده ایگه (فاعل، مسند) ایکنلیگینی انگله‌تـه‌دی. اونینگ کۉرستگیچ قۉشیمچه‌سی یۉق و کیم؟، نیمه؟ سۉراق‌لریدن بیریگه جـواب بۉلـه‌دی؛ مثال: سۉلمس کتابلرنی کېلتیردی. بو یېرده "کـیم کتـابلرنی کېلتیـردی؟" دیگـن سـۉراققه "سۉلمس" دېب جواب بېریله‌دی، دېمک "سۉلمس" باش کېلیشیک دیر.

فعاليتلر:

۱- "یلغانسیز شهر" داستانیده‌گی کېلیشیکلردن بیر نېچه باش کېلیشیک نمونه‌لرنی بېلگیلب، کتابچه‌نگیزگه یازینگ؛ مثال: اولر "اۋز شهرلریگه قیتدیلر."

۲- بېش کیشی نوبت بیلن توریب، هربیری تاپگن باش کېلیشیک‌لردن بیر-بیرته جمله‌نی تخته‌گه یازیب، باش کېلیشیگینی کۆرستسین، باشقه‌لر اونی تصدیقلسین یا تۆغری‌لسین.

۳- یولدوز و اۋتکیرببېگ‌نی باش کېلیشیک اۋرنیده ایری جمله‌لرده ایشله‌تینگ.

۴- هرقطاردن بیرکیشی توریب، توزگن جمله‌لرینی اۋقیسین و باشقه‌لر فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

آلتیته جمله یازیب، هر بیر جمله‌ده باش کېلیشیک‌نی کۆرسه‌تینگ!

اۉن تۉرتینچی درس

هدفلر:

۱- موسیقی و اۉزبېک چالغو اسبابلری حقیده معلومات تاپیش.

۳-گرامردن "قره‌تقیچ و توشوم" کېلیشیگینی اۉرگنیش و جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- اۉزبېک موسیقی اسبابی حقیده نیمه بیله‌سیز؟

۲- قیسی بیرینگیز بیرار موسیقی آله‌سینی کۉریب، چالگن‌می‌سیز؟

موسیقی

"موسیقی، یونانچه "موزیک" سۉزیدن آلینگن بۉلیب، تاووشلر و آوازلر دېگن معنانی انگلته‌دی. شونینگدېک، موسیقینی "کویلر" علمی دېیدیلر. موسیقی علمی اساسیده، کوی و آهنگلرنینگ توری، تاریخی، چالغو اسبابی تورلری و موسیقی گه تېگیشلی برچه موضوعلر اۉرگنیله‌دی.

بویوک فیلسوف ارسطو، موسیقینی ریاضی قسملریدن بیری دېگن. اسلام فیلسوفلری هم ارسطو سۉزینی تصدیق‌له‌گنلر.

موسیقی، انسان‌نینگ روح و قلبیگه تسکین بېره‌دیگن و قووانچ بغیشله‌یدیگن گۉزه‌ل بیر نرسه دیر. موسیقی، انساننی کوی و آهنگلرنینگ عجایب دنیاسیگه یېتکله‌یدی و حس-تویغولرنی نازکلشتیره‌دی. قیسقه‌سی، "موسیقی، روح غذاسی دیر"

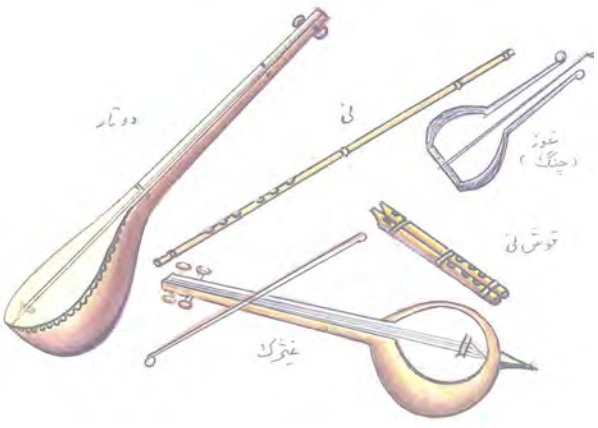

موسیقی هر بیرخلق‌نینگ ملی بایلیگی دیر. خلمه-خیل

چالغو اسبابلر و اولر آرقه‌لی جرنگلب کېله‌یاتگن ملی کوی و نوالر، انه شـو معنـوی بایلیـک نینگ اجره‌لمس قسمی سنه‌له‌دی.

اۉزبېک اولوسی‌نینگ باشقه خلقلر کبی اۉزیگه خاص موسیقی‌سی و چـالغو اسـبابلری بار. اۉزبېک چالغو اسبابلری اوچ دسته‌گه بۉلینه‌دی:

۱- تارلی چالغولر: (دوتار، عود، غژک، قانون، قۉشقارچه، تنبور، دمبوره، رباب ...

۲- پوفلنه‌دیگان چالغولر: (نی، سورنی، کرنی، توله ...

۳- ضرب بیلن چالینه‌دیگان چالغولر: (زیربغلی، تبله، دف، دهل، قـۉبیز، زنـگ، تـاس ...

اۉزبېک چالغو اسبابلری دوتار، دومبوره، غژک، دف (دایره)، زیربغلی، تبله، قـۉبیز، نـی، سورنی، کرنی، عود، تنبور، تاس، زنگ و قۉشقارچه (رباب نینگ بیر توری) دن عبارت دیر. بولر بیرلیک و کۉپلیک حالتده چلینه‌دی.

اۉزبېک موسیقی‌سی ایکّی تورده: محلـی یـا فولکلـوری و رسـمی شـکلده بـۉلینگن. افغانستان اۉزبېک‌لری اره‌سیده محلی قۉشیقلر جوده کۉپ تورلرگه اېگه. اولر جۉره قـۉزوم، گله‌باغ، مکه‌یلی، دانه- دانه، الپ اکه‌دن، تۉره، قدوس بـای و باشـقه‌لـر دیـر. بـو کـوی و قۉشیقلرنی اساساً اېرککلر اجرا اېته‌دیلر. قۉشیقلرنینگ بیر قسمی اساسـاً تـورلی مراسـم یـا ایش جریانیده کویلنه‌دی.

خاتین- قیزلر اره‌سیده هم کوی و قۉشیق‌لرنینگ کۉپ تورلری بار. اولردن نای-نای، اۉلنگلر، یار- یارلر، کېلین سلام، یازی- زیبا، طاهر- زهره، اله‌لر کبیلر دیر. بولر بیرلیک یـا کۉپلیکده، ساز بیلن یا سازسیز اَیتیله‌دی.

بو قۉشیق و کویلر عموماً بیره‌ملر و تۉیلرده ماهر قۉشـیقچیلر و نوازنـده‌لـر آرقـه‌لـی اۉقیله‌دی.

مکتبلرده اېسه، موسیقی تورلی ترانه و قۉشیقلر و نمایشلر آرقه‌لی اۉقـووچیلر تمانیـدن اجرا اېتیله‌دی.

علیشیر نوایی "محبوب القلوب" اثریده موسیقی و مطرب حقیده شونداق یازگن:

"مطرب طرب افزا، مغنی غم زدا. ایکالاسیگا حال و درد اهلی جان قیلورلار فدا. اُول که کۉرگوزگای ملایم ترانه و نغم، اگر ایشیتگوچی‌نینگ حیاتی نقدی آنگا فدا بۉلسه نې غم؟ کۉنگول قوتی خوش نوازدین، روح قوتی خوش آوازدین..."

اۉزبېک خلقی‌نینگ بویوک سیمالری موسیقینی چوقور تینگلب، اونگه یوقاری بها بېریب، ماهر چالغوچیلر و اشوله‌چیلرنی حرمت قیلر ایکن‌لر. اۉتمیشده آتاقلی موسیقی بیلیمدانلری و استاد موسیقی‌چیلریمیزنی اۉتگن و اۉزلریدن بویوک آت و منگو اثرلر قالدیرگن‌لر. امیر خسرو بلخی- دهلوی، قل محمد شبرغانی، حسین عودیلر موسیقی اوچون اثرلر یازیب، ینگی کویلر ایجاد قیلگن‌لر. اۉزبېک کلاسیک موسیقی‌سی اوّلده ۱۲ مقام ایدی و کېین شش مقام و ۱۲ آوازه‌گه قیسقرتیریلدی.

قوییده‌گی بابر نینگ موسیقی مقاملری و آوازه‌لری حقیده یازگن شعرینی کېلتیره‌میز:

گر اۉن ایکّی "مقام" توتسانگ یاد
قیلایین بارچه‌سین سنگا تعداد

بار "صفاهان"، "نوا"، "بزرگ"، "عراق"
"راهوی"، "راست"، "زنگوله"، "عشاق"

"زیرافگند"، "بوسلیک" یانا
چون "حسینی"، "حجاز" اۉن ایکّی سانا

بۉلدی مذکور بو اۉن ایکّی مقام
بارچه سی بینه- بینه، نام به نام

اولــــین حـــرف هـــر مقــام، اي یـــار،
"نص" دور و "زرع" و "حب" نی قیل تکـرار

ایمـــدی شـــرح ایلایـــین "شـــش آوازه"
بیـــر- ایکّـــی بیـــت آیتـــایین تـــازه:

"مایـــه" "نـــوروز"، یانـــا "ســـلمک" بیـــل
یانـــا "گردانیـــه"، "گواشـــت" دیگیـــل

یانـــا "شـــهناز" بارچـــه بۆلـــدی شـــش
باری نینگ جمع حرفـی "مـن سـگگش"

اساسی توشونچه:

موسیقی انسانلر اوچون روحی غذا همده گوٚزه‌ل و ظریف ذوق و سلیقه‌لرینـی عکـس ایتتیروچی هنر دیر. موسیقی انسانلرنینگ گوٚزه‌ل‌لیک ایستکلری و چنقـاقلرینی قانـدیریش بیلن بیرگه، محنت و ایش پیتلریده اولرگه تورتکی بوٚلیب یا کـه چرچـاق و هـاردیق‌لرینـی چیقه‌ره‌دی.

فعالیتلر:

۱- درس متنی‌نی بیش دقیقه انیق اوٚقیب، بو سوٚراقلرگه قیسقه جواب بیرینگلر:
- موسیقی قیسی سوٚزدن کیلیب چیققن؟
- ایکّیته اوٚزبیک چالغو اسبابینی آت توتینگ!
- قیسی چالغو آله‌لرنی فقط خاتین- قیزلر چاله‌دیلر؟
- جوٚره و نـای- نـای قوٚشـیقلریدن قـه‌ی بیرینـی عیـاللر و قـه‌ی بیرینـی ایرککلـر کویله‌یدیلر؟
۲- بیرارته‌نگیز قوٚشیقلردن بیرینی بیلسه، باشقه‌لرگه آَیتیب بیرسین.

۳- قوییده‌گی سؤزلرنی معنا قیلیب، اوچ- تورتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:
موسیقی، کوی، تسکین، اشوله، مطرب، طرب، اُول، نغم، قوت

۴- هر قطاردن بیرکیشی توریب، سؤزلرنینگ معناسی، همده توزگن جمله‌لریدن بیرینی اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

هرببرینگیز عایله یاردمیده، اېرککلر و عیاللر کویله‌یدگان قؤشیقلردن تؤرته‌سینینگ آتینی یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لر و تگیگه خط چیزیلگن سؤزلریگه دقت قیلینگ:

- آنه‌نینگ مهری قلبیمیزنینگ تسلی‌سی دیر.
- اؤلکه‌میزنینگ کؤپراق منطقه‌سی تاغلی دیر.
- مکتبیمیزنینگ آبادلیگی و گؤزه‌للیگی اؤقووچیلرگه باغلیق دیر.
- اؤلکه محبتی هردایم کؤنگلیمیزنینگ آوونچی سی دیر.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سؤزلر "قره‌تقیچ کېلیشیک" دېیله‌دی. "قره‌تقیچ" قوییده‌گیچه تعریف‌لنه‌دی:

قره‌تقیچ:

قره‌تقیچ کېلیشیگی (اضافت) آتدن کېین کېلگن نرسه‌نی آلدینگی آتگه تېگیش‌لیگینی بیلدیره‌دی. قره‌تقیچ کېلیشیگی (نینگ) قؤشیمچه‌سی بیلن کؤرسه‌تیله‌دی؛ مثال: کتاب نینگ ورقلری=کتاب+ نینگ+ورقلری، مېنینگ کتابیم = مېن+نینگ+کتابیم.

قوییده‌گی جمله‌لرنی اؤقیب، تگیگه خط چیزیلگن کېلیشیک‌لرگه دقت قیلینگ:

- اؤز حدی‌نی بېلگن، هاریمس.
- زر قدرینی، زرگر بیلر.
- آزنی بیلمه‌گن، کؤپ‌نی هم بیلمس.
- بیرلشگن، یاونی قَیته‌رر.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن "کېلیشیگ"لر، "توشوم کېلیشگی" (دری تیلیده پسینه) دېیله‌دی.

توشوم کېلیشیگی:

بو کېلیشیک، سؤزنینگ مفعول‌لیگینی کؤرسته‌دی و کیم‌نی؟ نیمه‌نی؟ قه‌یېرنی؟ سؤراقلریگه جواب بؤلیب، "نی" قؤشیمچه سی بیلن کؤرسه‌تیله‌دی.

مثاللر:

درس‌نی اؤقیدیم.

سیز کیم‌نی کؤردینگیز؟

بو یېرنی قازینگ!

ارسلان، اوی تاپشیریغینی بجردی.
چۆلپان، اۆرتاغینی چقیردی.
اوکتم، کابل شهرینی کۆرگن ایکن.

فعالیتلر:

۱- جمله‌لرده‌گی "قره تقیچ" و "توشوم" کېلیشیکلرنی خط چیزیب، بېلگیلنگ:

- کتاب نینگ رسملری چیرایلی ایکن.
- اونینگ قرضینی قچان بیره‌سن؟
- مېنینگ سیوگن تیمیم، مسابقه‌نی یوتدی.
- قیشلاقده‌گیلرنی، بیزنینگ خیراتیمیزگه چارلنگلر.

۲- متنده‌گی بۆش یېرلرنی قره‌تقیچ و توشوم کېلیشیگی بیلن تۆلدیرینگ:

" بویوک فیلسوف ارسطو، موسیقی . . . ریاضی . . . قسملریدن بیری دېگن. اسلام فیلسوف‌لری هم ارسطو سۆزی ... تصدیقله گنلر. شهریمیزده بیر عامه کتابخانه بار. بیر کون آنه‌م، بیز . . . . . کتابخانه گه آلیب باردیلر، کتابخانه . . . . . کتابلری کۆپ ایکن. کتابچی‌دن بیر- بیر کتاب . . . . . امانت آلیب، اۆقیدیک. ایندی اولر . . . . . کتابخانه گه قیته‌ره‌میز.

۳- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، تۆلدیریلگن جمله‌لرنی اۆقیسین‌لر.

۴- "نینگ" و "نی" کېلیشیکلرینی ایکّی جمله‌ده ایشله تینگ.

۵- تۆرت کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌لرینی اۆقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

الف) درس متنیدن تۆرتته قره‌تقیچ و بېشته توشوم کېلیشیکلرنی تاپیب، اَیری- اَیری کتابچه‌لرینگیزگه کۆچیریب کېلتیرینگ!

ب) ایکّی جمله‌ده قره‌تقیچ و اوچ جمله ده توشوم کېلشیگی‌نی یازیب کېلتیرینگ!

اۉن بیشینچی درس

هدفلر:

۱– ایثارنینگ مفهومی و حیاتده اهمیتینی بیلیش.

۲– جۉنه‌لیش و اۉرین–پیت کېلیشیک‌لرینی بیلیب، جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته‌آلیش.

سۉراق:

۱– اگر بیرکیشی سووگه باتیب، غرق بۉله‌دیگن بۉلسه یا اۉت ایچیده قالگن بۉلسه، نیمه قیلماق کېره‌ک؟

ایثارچی عایله

حکایه قیله‌دیلر که، عبدالله ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) بیر ییلی کعبه‌نی زیارت قیلماق اوچون مکّۀ مکرمه‌گه جۉنه‌دیلر و قول‌لریدن هم نېچیته‌سینی اۉزلری بیلن یۉلداش آلدیلر.

بیر قوروق چۉل و بیاباندن اۉته‌یاتگن چاغلریده، کۉپ آچ قالیب هاریدیلر. اۉشنده کاروان‌نی تۉخته‌تیب، ییمکنی تیارلشگه بویوردیلر، لېکن قول‌لرنینگ یۉزلری آقه‌ریب کېتدی و حیران و سرسان بیر– بیرلریگه باقیب قالدیلر.

حضرت عبدالله ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) اولردن سببینی سۉره‌دیلر.

قوللر: ییمگیمیز توگبدی، ییماققه نانیمیز هم یۉق دېدیلر.

ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) ایلجه‌ییب، دېدیلر:

– ییمک تاپماق اوچون یان– اطرافگه بارینگ. الله ﷻ بو قیین‌چیلیگیمیزنی آسان قیله‌دی.

قول‌لر بوتون چۉلنی، کۉپ چرچب– هاریب، آچ و سووسیز کېزدیلر. تۉستدن قوللردن بیری بقیریب دېدی:

– آو، او یېرگه قره‌نگ، او یېرده بیر اۋتاو کۆرینه‌دی!

قول‌لر قووانیب، اۋتاو تمانگه چاپدیلر اۋتاوگه یقینلشگن‌لریـده، اۋتـاو تشقریسـیده بیـر خاتین‌نی کۆردیلر.

قول‌لردن بیری: اې اولوغوار خاتین! بیزنی آچلیک و ایسیغ هوا تالیقتیرگن. سېزنینگ ساته‌دیگن یېمگینگیز بارمی؟ دېدی.

خاتین قول نینگ سۆزلرینی اېشیتگندن سۆنگ:

– ساتیله‌دیگن یېمگیم یۆق؛ لېکن باله‌لریم‌نینگ یېمگی بار، شونی آلیب بارینگ، دېدی.

قوللر، خاتینگه دېدیلر:

– یېمگینگیزنینگ یریمینی آله‌میز. یریمی اېسه، باله‌لرینگیزگه قالسین.

خاتین اۋیلب، اۋزیگه دېدی:

یېمک‌نینگ یریمینـی بېرسـم‌مـی؟ شـو یریمـی بولرگـه یېترلـی‌مـېکن؟ پیغمبریمیـز بویروغلریگه کۆره، بو بېره‌دیگنیم قۆناق حقی بۆلرمېکن؟

شونده او، قُللرگه قره‌ب: یۆق– یۆق، بوتون یېمکنی آلینگلر، دېب اصرار قیلدی.

حضرت ابن عباس(رضی‌الله‌عنـه) بـو موضـوعدن خبـر بۆلیـب، خـاتین‌نـی اۋز قاشـلریگه چارله‌دیلر.

ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) اۋز– اۋزلریگه:

– بو خاتین‌نینگ ایثاری و سخی‌لیگیگه آفرین! بو میسه– اۋت‌سیز قورووق چۆل و بیاباندە، بار یېمگینی بیزلرگه بېره‌دیمی؟ ایثار چیندن هم شونداق بۆله‌دی، دېدیلر.

ابن عباس، مېن بو خاتین قیلگن ایشی‌نینگ مکافاتینی بېره‌من، دېدیلر.

ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) خاتیننی اوزاقدن کۆریب، اۋرینلریدن توردیلر و اونگه یقین باریب، احوال سۆره‌شدیلر.

خاتین، حیاتیمدن راضی‌من و هر حالی‌گه شکر قیله‌مـن؛ دایـم قـانع‌مـن؛ تینچلیکـده اوخله‌یمن؛ هېچ قنداق غم و قیغونی کۆنگلیمگه یۆل بېرمه‌یمن. شونینگ اوچون، الله‌ﷻ گه توکل قیلیب، دایم تینچلیکده یشه‌یمن.

حضرت عبدالله ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) خاتین‌نینگ سۆزلریدن قیغوریب:

– باله‌لرینگ کېلیب ییمک سۆره‌سه‌لر، اولرگه نیمه بېره‌سن؟ دېب سۆره‌دیلر.

خاتین‌نینگ رنگی اوچیب، اویاتچن:

خدانینگ اۆزی مهربان، بیر گپ بۆلر، دېب جواب بېردی.

حضرت ابن عباس:

– سیزلرگه اته‌گن ساوغه‌م بار. اولر، سیزنینگ قیلگن یخشی‌لیگینگیز بهاسی بۆلالمه‌یدی، بیراق هر حالده اولرنی بیزدن قبول قیله‌سیز دېگن امیدده‌من، دېدیلر.

– بو گپنی اَیتمنگ! مېنینگ ایثاریم‌نی یۆققه چیقره‌سیز. مېن بولرنی آلالمه‌یمن، دېدی.

ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) خاتین‌نینگ باله‌لرینی هم یانلریگه چارلب، اولرگه هدیه‌لرینی تقدیم اېتدیلر.

خاتین نینگ باله‌لری هدیه‌نی کۆریب:

– بو نیمه؟ بو قنچه کۆپ! بیز، آنه‌میز قیلگن خدمتلری اۆرنیگه آله‌یلیک‌می؟ یۆق- یۆق، بو هدیه‌نی هېچ قچان قبول قیلالمه‌یمیز، دېب ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) گه جواب بېردیلر.

اولر هدیه‌نی آلمس‌لیککه و ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) بېریشگه تیریشدیلر. اداغده، خاتین هدیه‌نی قبول قیلیب، باله‌لریگه بۆلیب بېردی.

حضرت عبدالله ابن عباس(رضی‌الله‌عنه) بو عایله‌نینگ احسان و ایثاریدن جوده خوش بۆلیب، حقلریگه دعا قیلدیلر.

اساسی توشونچه:

اۋز جان و مالینی خطرگه تشلب، باشقه‌لرنی قیینچیلیک، محتاجلیک یا هلاکتدن قوتقرماقچی بۋلگن کیشی، درواقع ایثار یا فداکارلیک قیلگن بۋله‌دی. بو، اینگ یوکسک انسانسیورلیک دیر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی اۋقیتووچیدن سۋنگ، ایکّی کیشی تمثیلی شکلده اۋقیسین و باشقه‌لر دقت بیلن ایشیتسین. سۋنگ، اۋقووچیلردن ایکّی کیشی نوبتده، شو حکایه‌نی بیلگنلریچه باشقه‌لرگه اَیتسینلر.

۲- اۋقووچیلردن هر بیری، ایثار و یا سخی‌لیک حقیده بیرار حکایه بیلسه، توریب اَیتسین.

۳- هر بیر اۋقووچی قوییده‌گی ینگی سۋزلرنینگ معناسینی تاپیب، ایکّیته‌سیگه مناسب جمله‌لر توزسین:

ایثار، هاریماق، ایلجه‌ییش، تالیقماق، اۋتاو، اولوغوار، هلاکت، کېزماق

اوی تاپشیریغی:

میرعلیشیرنوایی‌نینگ قوییده‌گی سۋزلرینی کتابچه‌لرینگیزگه یخشی خط بیلن یازیب، سۋنگ اساسی توشونچه‌سینی یازیب کېلتیرینگ:

"کرم و فتوت طریقیدا: کرم بیر جفاکش‌نینگ شدت یوکین کۋتارماک دور و آنی اُول صعوبت‌دین اۋتکارماک دور. بیراونینگ محنت خار حملین قبول قیلماق و اُول تیکان نۋکیدین گلدیک آچیلماق و اُول قیلغان‌نی تیلگا کېلتورماماق و آغیزغه آلماماق و اُول کیشیگا منت قۋیماماق و آنینگ یوزیگا کۋز سالماماق، کرم صفتی اکرم الاکرمین ایشی دور، صاحب کرم کیشی حق‌نینگ بو نوع صفتی‌غه متابع کیشی دور."

گرامر قاعدەلری:

قوییدەگی جملەلرنی اۋقیب، تگیگە خط چیزیلگن سۆزلرگە دقت قیلینگ:

- یخشی سۆزگە قولاق سال، یمان سۆزگە اولاق سال. (مقال)
- برچە اۋقووچیلر صنفگە کیلگندن سۆنگ، درس باشلندی.
- بیز اېرتەلب وقتلی دلەگە چیقدیک.
- یخشی آتگە بیر قمچی، یمان آتگە مینگ قمچی. (مقال)

یوقاریدەگی جملەلردە "گە" قۆشیمچەسی، "جۆنەلیش کېلیشیک" قۆشیمچەسی دېیلەدی و تعریفی قوییدەگیچە:

جۆنەلیش کېلیشیگی:

حرکت و فعالیت کیمدن کیمگە اۋتگنینی بیلدیرەدیگن قۆشیمچە دیر. "گە" بو کېلیشیک نینگ قۆشیمچەسی دیر.

اېسلتمە:

الف: "ک" و "گ" تاووشلری بیلن توگەگن نیگیزلرگە جۆنەلیش کېلیشیگی قۆشیمچەسی "کە" شکلیدە قۆشیلیب، تلفظ قیلینەدی؛ مثاللر: یورەک-یورەککە، اېشیک-اېشیککە، تاک-تاککە

ب: "ق" و "غ" تاووشلری بیلن توگەگن نیگیزلرگە جۆنەلیش کېلیشیک قۆشیمچەسی قۆشیلسە، "قە" شکلیدە تلفظ بۆلەدی؛ مثاللر: باغ- باققە، تاغ- تاققە، قیشلاق- قیشلاققە.

اۋرین- پیت کېلیشیک قۆشیمچەسی:

قوییدەگی جملەلرنی اۋقیب، بېلگیلنگن قۆشیمچەلرگە دقت قیلینگ:

- تانگ آتمسدن، کۆچەلردە حرکت باشلندی.
- کۆکدە، قویاش پارلب توریبدی.
- هوا بیرلحظە دە بیتیب، یاغە باشلەدی.
- محنت، بیردە قالمس.
- یقیندە امتحانلر باشلنەدی.

یوقاریدەگی جملەلردە تگیگە خط چیزیلگن "دە" قۆشیمچەسی، "اۋرین-پیت کېلیشیگی" دېیلەدی و تعریفی قوییدەگیچە:

ایش–حرکت حالت‌نینگ بیر وقت یا بیر یېرده بجریلگنی یا یوز بېرگنینی انگله‌ته‌دی. "ده" اۇرین–پیت کېلیشیگی‌نینگ قۉشیمچه‌سی دیر.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌رده "جۉنه‌لیش کېلیشیک" و "اۇرین– پیت کېلیشیک" لری‌نینگ تگیگه خط چیزیب، کۉرسه‌تینگ:

– آهای، اویده کیم بار؟
– آته‌م، بوگون سفرگه کېته‌دیلر.
– برق خوفلی، اونگه قۉل اورمنگ!
– سیزده قیزیل قلم بارمی؟

۲– قوییده‌گی بۉش جایلرنی مناسب جمله‌لر بیلن تۉلدیرینگ:

– قیش فصلی ...، هوا ساووق بۉله‌دی.
– یولدوز مکتب ... کېتدی.
– درخت، بیر بیر ... کۉکره‌دی. (مقال)
– ایرگش ساعت سکیز ... ایش ... باره‌دی.

۳– تۉرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توگللـه‌گن جمله‌لریدن بیرته‌سینی یازسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین‌لر.

۴– درس متنیده ایشله‌تیلگن جۉنه‌لیش کېلیشیک و اۇرین– پیت کېلیشیک قۉشیمچه‌سی سۉزلرنی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیرینگ، سۉنگ اۇقووچیلردن ایکّی کیشی یازگنلرینی باشقه‌لرگه اۇقیسینلر.

۵– املا: سیزگه اۇقیله‌دیگن متن‌نی تۉغری و انیق یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

جۉنه‌لیش و اۇرین پیت کېلیشیک قۉشیمچه‌لرینی اوچ– اوچ جمله ده ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

اۋن آلتینچی درس

هدفلر:

۱– مشرب و اونینگ شعرلری بیلن تانیشیش.

۲– "چیقیش کېلیشیگی" نی بیلیب، اولرنی جمله‌لرده بیلگیلب، تۉغری ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– مشرب نینگ آتینی اېشیتگن سیزمی؟

۲– مشرب شعرلرینی اۉقیگن سیزمی؟ اېسینگیزده بۉلسه، بیرارته‌سینی اۉقینگ.

بابارحیم مشرب

ملا ولی اۉغلی بابا رحیم مشرب، آتاقلی اۉزبېک شاعرلریدن بیری دیر. او، هجری ۱۰۶۸–نچی ییلی "اندیجان" شهریده، بیر کمبغل عایله‌ده توغیلدی. بیر مدتدن سۉنگ، او آته–آنه‌سی بیلن نمنگان شهریگه کېلدی و شو یېرده ملا بازار آخوند دېگن بیر عالم قۉلیده تعلیم و تربیه کۉردی و ییگیرمه بېش ییل اونینگ خدمتیده بۉلدی.

مشرب بوگونگی اۉرته آسیانینگ کۉپگینه قیشلاق و شهرلرینی گېزیب، بلخ و هندوستان‌گچه باردی. او، اۉزی‌نینگ کوچلی و النگه‌لی شعرلری طفیلی اېل ارەسیده کتّه داوروق قازاندی.

مشرب، زمانه‌سی‌نینگ ایلغار و حساس شاعرلریدن اېدی. او جفا کۉرگن و الم چېککن انسانلرنینگ درد و رنجینی اۉز شعرلریده عکس اېتتیرگن. اونینگ شعرلرینی افغانستان و باشقه یورتلرنینگ تورک خلقلری سېویب اۉقییدیلر. شونینگ‌دېک، مشرب شعرلری تورلی ادبی و هنری محفللر و مجلسلرده جوده شوق و ذوق بیلن

اشوله‌چیلر تمانیدن کویلنه‌دی.

مشرب‌نینگ تورلی شعرلریدن بیر دیوانی و اونگه منسوب "مبداء نور" آتلی اثر قالگن.

مشرب دیوانی اؤلکه‌میز، همده باشقه یورتلرده کؤپ مرتبه چاپ ایتیلگن.

مشرب دیوانی، مدرسه‌لر و اوی‌لرده اَینیقسه اوغیل و قیزلرگه آخوندلر و بی‌بی آتونلر تمانیدن درسلیک کتابی صفتیده اؤقیتیلردی. بو نرسه حالی هم دوام ایتماقده. شونینگ اوچون، مشرب دیوانی کؤپلب عایله‌لرده سقله‌نیب، ایرکک-عیاللر تمانیدن مراق بیلن اؤقیله‌دی.

مشرب اؤز شعرلریده، ظالم حکمرانلرنینگ ظلم و ستملرینی قتّیق قره‌لب، آچیق-آیدین اَیتردی. شونینگ اوچون، اؤشه زمان بلخ حاکمی، محمود بیک قطغن حکمی بیلن هجری ۱۱۲۳- نچی ییلی قندوزده دارگه آسیلیب، شهید قیلیندی. مشرب‌نینگ قبری تخار ولایتی‌نینگ حاضرگی اشکمش اولوسوال‌لیگیده دیر.

مشرب شعرلریدن بیر نمونه:

راز دل زاریم

مینی راز دل زاریم فراوان دیر، اَیتیب بؤلمس
که عشق افسانه‌سینی دفتر اوزره شرح ایتیب بؤلمس
تیکان‌سیز گل، صدف‌سیز دُر، مشقت‌سیز هنر بؤلمس
ریاضت چیکمه گونچه یار وصلیغه ییتیب بؤلمس
کؤزوم توشدی یوزیغه، تیلموروب حیران بؤلیب قالدیم
فلککا قؤل اوزاتیب شمس انورنی توتیب بؤلمس
خدنگِ تیر مژگانینگ مینینگ سینه‌مغه جا بؤلدی
کؤنگول زخمین آچیب بیدردلرگه کؤرسه‌تیب بؤلمس
اوزاق ایرمیش اؤشل زیبا صنم‌نینگ قصری، ای مشرب
اگر یوز ییل جدل قیلسنگ، بو منزلغه ییتیب بؤلمس

اساسی توشونچه:

بابارحیم مشرب آتاقلی اۉزبېک شاعری و زمانه‌سی‌نینگ حساس و ایلغار شخصیت‌لریدن ایدی. او، جفا کۉرگن انسانلرنینگ درد و رنجینی اۉز شعرلریده عکس اېتتیریب، ظالملر و ستمکارلرنی قتّیق قره‌لردی. اونینگ شعرلرینی اۉزبېک کتابخوان‌لری سېویب اۉقییدیلر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی دقت بیلن جیم اۉقیب، قوییده‌گی سۉراقلرگه قیسقه جواب بېرینگ:

- درس‌نینگ عنوانی نیمه دیر؟
- مشرب قه‌یېرده توغیلگن؟
- افغانستانده مشرب دېوانی چاپ اېتیلگن‌می؟
- مشرب نیمه اوچون شهید اېتیلدی؟

۲- قوییده‌گی لغتلرنینگ معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، تۉرتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

آخوند، داورووق، آچیق- آیدین، ارادتمند، ریاضت، شمس انور، خدنگ، صنم، جدل

۳- هر قطاردن بیرکیشی توریب، توزگن جمله‌سینی اۉقیسین. باشقه‌لر تۉغری و ناتۉغریلیگی حقیده اۉز فکرلرینی بیلدیرسینلر.

۴- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، مشرب شعرینی باشقه‌لرگه دیکلمه قیلسین.

اوی تاپشیریغی:

مشرب نینگ اوشبو شعریدن بیر نېچه بیتینی یادلب، همده نثرگه اۉزگریب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقیب، تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

- مېن بازاردن، تۉغری مکتب‌گه باره‌من.
- بو ییردن چیقیب، قه ییرگه بارماقچی‌سیز؟
- سیز اېل‌بېک‌دن قنچه پول قرضدارسیز؟
- یاغمیردن قاچیب، ناوه گه توتیلدیم.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده "دن" سۉزی، "چیقیش کېلیشیگی" دیر.

چیقیش کېلیشیگی:

چیقیش کېلیشیگی، ایش- حرکت کیمدن و قه ییردن صادر بـۉلگنینی کۉرسـته‌دی. "دن" بو کېلیشیک‌نینگ قۉشیمچه‌سی دیر. "چیقیش کېلیشیگی" اېسکی ادبی تیلده "دین" و "تین" شکللریده هم ایشله‌تیلگن. مثاللر:

- او، اریـق‌دن سکره‌ب اۉتدی.
- تگین حاضر شو ییردن اۉتدی.
- یخشیدن شرافت، یماندن کثافت.
- یاتیب اۉلگندن کۉره، آتیب اۉل!
- احمد دشت‌دن کېلدی.

فعالیتلر:

۱. قوییـده‌گـی متنـدن "چیقـیش کېلیشـیگی" قۉشـیلگن سـۉزلرنی بېلگیلـب، کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیرینگ. کیین ایکّی کیشی نوبت بـیلن بېلگـی‌لگـن سـۉزلرینی اۉقیسین:

"ادب و تواضع اوستونلوغ کۉزگوسیغه جلا بېرور و ایکّی جانب‌دین یاروغلوق تیکورور . . . محبت‌قه زیب و پیرایه، ادبدن ییتر و مؤدت قه رونق و بها، ترک ادبدین کېتر".

(نوایی- محبوب القلوب)

۲- یانمه-یان اۏلتیرگن اۏقووچیلر بیرگه‌لیکده، چیقیش کېلیشیگی ایشله‌تیلگن ایکّی جمله یازسینلر و تگیگه خط چیزیب بېلگی‌لسینلر.

۳- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، یازگن جمله‌سینی تخته‌گه یازسین. باشقه‌لر ایسه، او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۴. قوییده‌گی ناقص جمله‌لرنی توگللنگ:

- آته‌نگیز سفر... قیتدیلرمی؟

- سیز، مېن ... قنچه قرضدارسیز؟

- او، آت ... توشیب، ایگر ... توشمه‌گن!

- اۏغلیم، مکتب ... چیقیب، تۏغری اویگه کېل!

۵. تۏرت کیشی نوبت بیلن توریب، هربیری توگلله‌گن جمله‌لریدن بیر- بیر جمله اۏقیسین. اگر ناتۏغریلیگی بۏلسه، باشقه‌لر تۏغریله‌سینلر.

اوی تاپشیریغی:

الف) قوییده‌گی بیتلرده‌گی چیقیش کېلیشیگی‌نی چیزیق بیلن بیلگیلنگ:

احباب، ییگیت‌لیک نی غنیمت توتونگیز

اۏزنی قریلیک محنتی دین قۏرقوتونگیز

آیین عداوت و حسددین اۏتونگیز

هر نوع ایله اۏزنی نیچه کون آووتونگیز

(نوایی)

ب) نوایی‌نینگ رباعی‌سینی یادلب، همده چیقیش کېلیشیگی بیلن بېش جمله یازیب کېلتیرینگ!

اۉن یېتّینچی درس

هدفلر:

۱- قانون نیمه‌لیگی و اونی رعایت قیلیشنی توشونیب، تورموشده اوندن فایده‌لنیش.

۲- آتلرنینگ یسه‌لیشی، همده قۉشمه آتلرنی اۉرگنیب، جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته‌آلیش.

سۉراق

۱- قانون دیب، نیمه‌نی توشونه‌سیز؟

قانون‌نی رعایت ایتیش

انسان بیر اجتماعی موجود دیر. شونینگ اوچون، تورموشده باشقه‌لر بیلن رابطه و علاقه اۉرنه‌تیشگه مجبور دیر. اولر بو رابطه‌لر آرقه‌لی اۉز تورموش ضرورتلرینی برطرف قیله‌دیلر. جماعتچیلیکده بو رابطه‌لر آیریم قاعده‌لر و یۉریقلر تیزیمی آرقه‌لی بیلگیلنه‌دی. شو قاعده‌لر و یۉریقلر تیزیمی "قانون" دیبله‌دی.

حقیقتده، قانون ایریم بویروقلر، حق و حقوق، بورچلر و مسوولیتلر تیزیمیدن توزیلگن بیر تۉپلم دیر. قانونلر، دولت‌نینگ قانون توزووچی (تقنین) اداره‌سی تمانیدن توزیلیب، تصویب اېتیلماق اوچون پارلمانگه ییباریله‌دی.

قانون، اولوس نینگ جامعه‌ده‌گی حقوقی، صلاحیتی و بورچلرینی بیلگیله‌یدی؛ یورت‌نینگ اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و حقوقی فعالیتلری و رابطه‌لر یوسونینی منظم صورتده انیقلب بیره‌دی. قیسقه‌سی، قانون هر بیرجامعه‌نینگ مدنی حیات کۉزگوسی و یۉللاوچیسی دیر.

قانون‌نی عملگه آشیرماق و نظارت قیلماق دولت‌نینگ ذمه‌سیگه دیر. قانون سیندیرووچیلر قانون ماده‌لریگه کۉره اۉز جرم و خطالریگه یره‌شه جزالنه‌دیلر، چونکه جامعه‌ده‌گی هرقنداق ناتینچلیک، بوزوقچیلیک و یره‌مس ایشلر فقط قانون‌نی رعایت

قیلمسلیک، اۉز باشیمچه‌لیک و اۉزگه‌لرنینگ حق- حقوقینی ایاق آستی قیلماقـدن کېلیـب چیقه‌دی.

جامعه‌ده‌گی هر بیر کیشی قانونلردن یېترلیچـه بـاخبر بۉلمـاغی کېـره‌ک. قـانون‌نـی بیلمسلیک اۉزی خطا و گناه سنه‌له‌دی. کیشی جرم قیلیب، اونی قانون‌نـی بیلمسـلیگی‌گـه حواله قیلماقچی بۉلسه، خطا قیلگن بۉله‌دی. شونینگ اوچون، هر بیریمیـز اۉلکـه‌میزنینـگ تورلی قانونلریدن یېترلیچه آگاه بۉلیب، اونی رعایت قیلیشیمیز کېره‌ک. عکس حالده، یشب تورگن جامعه‌میزده تورلی ترتیب‌سیزلیک، ناتینچلیک و جنایت‌لر یوز بېریشی ممکن.

اېـرکین و دموکراتیـک تـوزوم‌نـی یـره‌تـیش فقـط قـانون حـاکمیتی طفیلـی میسـر بۉله‌آله‌دی. قانون حاکمیتی اوچون اولوس نینگ باسـوادلیگی، بیلیملـی‌لیگـی و قـانونلردن خبردارلیگی کتّه یاردم بېره‌دی.

قانون جامعه‌نینگ هر بیر عضوی گه تېنگ و بب برابر تطبیـق اېتیلـه‌دی، هېچکـیم قانون‌دن مستثنی بۉله آلمه‌یدی. حکومت قانون نینگ تطبیق اېتیشی ده مؤظـف و مکلـف دیر.

اساسی توشونچه:

قانون، انسانلر تورموشی و تورلی سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی فعالیتلرینی نظم و ترتیب‌گه سالماق اوچون توزیلگن. جامعه‌نینگ تینچ و چقّان اؤنیب- اؤسماغی و یشنه‌ماغی، قاله‌بیرسه برچه‌نینگ حقوقی تأمین‌لنیشی فقط قانون‌نی حرمت، رعایت و عملی قیلماق آرقه‌لی میسر بؤلاله‌دی.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی جیم و دقیق اؤقینگ و قوییده‌گی سؤراقلرگه قیسقه جواب بیرینگ:

- قانون دیب نیمه‌نی ایته‌دیلر؟
- قانون جامعه‌ده‌گی کیشیلر اوچون نیمه‌لرنی بیلگیله‌یدی؟
- قانون حاکم بؤلگن بیر جامعه‌ده، نیمه یوز بیره‌دی؟
- قانون حاکم بؤلمه‌گن بیر جامعه‌ده، نیمه بؤله‌دی؟
- قانون‌نی رعایت قیلماق بیلن نیمه‌گه ایریشه‌میز؟
- قانون بیلگی‌لگن بیرار حقینگیزنی اَیته‌آله‌سیزمی؟

۲- ایکّی گروپگه بؤلینیب، قانون‌نی رعایت قیلیش و رعایت قیلمسلیک نینگ عاقبتی حقیده فکر المشتیریب، ایکله‌سیگه تیگیشلی مثال‌لر یازینگ.

۳- هر گروپدن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، اؤز فکرینی باشقه‌لرگه بیلدیرسین.

۴- قوییده‌گی سؤزلرنینگ معنالرینی سؤزلیکدن تاپیب، اولرنینگ اوچ-تؤرتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

دستور، جامعه، صلاحیت، مدنی، ییترلیچه، جرم، رعایت، اؤزباشیمچه‌لیک، تیزیم، قاله‌بیرسه

۵- هر قطاردن بیر کیشی توریب، توزگن جمله‌لرینی اؤقیسین. اگر ناتؤغری بؤلسه، باشقه‌لر اونی تؤغری‌لسین.

اوی تاپشیریغی:

قانون‌نینگ فایده‌لری حقیده بیش مثال یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

آتلرنینگ یسه‌لیشی:

اۉزبېک تیلیده آتلر ایکّی طریقه‌ده یسه‌له‌دی:

۱– آتلر سۉز یساوچی قۉشیمچه‌لرنینگ قۉشیلیشی بیلن یسه‌له‌دی؛

مثاللر:

- چی:

ایش+چی= ایشچی، قۉر+چی= قۉرچی، ساق+چی= ساقچی، ساو+چی= ساوچی

- لیک:

شهر+لیک=شهرلیک، تۆغری+لیک=تۆغریلیک، کابل+لیک=کابللیک،
اېرکین+لیک=اېرکینلیک کبی؛

- چک:

کېلین+چک=کېلینچک، تیلم+چک=تیلمچک؛

- چه:

قلم+چه=قلمچه، قیزیل+چه=قیزیلچه، رۉمال+چه=رۉمالچه؛

- گینه، قینه، کینه:

قیز+گینه=قیزگینه، آق+قینه=آققینه (آقینه)، باله+گینه=باله‌گینه،
توزوک+کینه=توزوککینه؛

- چیلیک:

دهقان+چیلیک= دهقانچیلیک، قوروق+چیلیک= قورو‌ق‌چیلیک،
آبادان+چیلیک= آبادانچیلیک؛

- لاق:

چقه+لاق= چقه لاق، اۉت+لاق= اۉتلاق، قیش+لاق= قیشلاق کبی‌لر.

۲– بو طریقه‌ده آتلر، سۉزنی سۉزگه قۉشیش آرقه‌لی یسه‌له‌دی:

مثاللر:

تاش+بقه= تاشبقه، تېز+پیشر= تېزپیشر، آی+سولو= آی‌سولو، بېش+اریق= بېش‌اریق، آش+پیچاق= آش پیچاق، کون+باتر= کون باتر، کون+چیقر= کون چیقر، بېک+تاش= بېکتاش، یۉل+داش= یۉلداش، یورت+داش= یورتداش، قرین+داش= قریدداش و باشقه‌لر.

فعالیتلر:

۱- یانمه-یان اؤلتیرگنلر بیرگه‌لشیب، قوییده‌گی سؤزلرنی اؤقیب، اولرده قؤشیمچه‌لر و ایکّی سؤز یا اوندن آرتیق بیلن یسلگن آتلرنی انیقلنگ:

بیلباغ، بال اری، بیده پایه، کؤک بولاق، مال باقر، اؤرته آسیا، خلق ارا، یووینـدیق، ایشانچ، سپوینچ، اؤراق، قاچاق، کؤریک، مکتبداش، کؤپلیک، ایگه‌لیک، آوچی و آقسای

۲- هرقطاردن بیرکیشی توریب، انیقلنگن سؤزلردن اوچته‌سینی اؤقیسین.

۳- یانمه-یان اؤلتیرگن‌لر بیرگه، قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بؤش یېرلرینی مناسب قؤشیمچه‌لر و قؤشمه آتلر بیلن تؤلدیرینگ:

- بیز هرکون ایکین... لرگه چیقیب، تماشا قیله‌میز.
- آنه‌م آش...ده پیمک تیارله‌یدیلر.
- شرق ... لر اؤلکه‌میز باره‌سیده کؤپگینه کتابلر یازگنلر.
- زر... دن آلینگن اوزوک، یخشی اوزوک ایکن.
- ساعت... ساعتیم‌نی یخشی توزه‌تیبدی.
- محنت... خلق نینگ قؤلی گل دیر.
- یؤل... هرکون مکتب‌گه کېته‌دی.

۴- یېتّی کیشی نوبت بیلن توریب، تؤلدیرگن بیر جمله‌سینی اؤقیسین و اگر نـاتؤغری بؤلسه، باشقه‌لر اونی تؤغریله‌سین.

۵- قوییده‌گی قؤشمه سؤزلرنی مناسب جمله‌لرده ایشله تینگ:

اَیری تام، طلا تیپه، بیلباغ، آق کؤنگول، شؤر تیپه، آق بولاق

۶- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن ایکّی جمله‌سینی اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

۱- بیرینچی بؤلیم متنیده‌گی قؤشیمچه‌لر و قؤشمه آتلر بیلن یسلگن آتلرنـی علیحـده ستونلرده کتابچه‌لرینگیزگه کؤچیریب، همده قؤشیمچه‌لر و قؤشمه آتلر بیلن توزه‌لگن بیشته مثال یازیب کېلتیرینگ!

اۉن سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- ایرکینلیک مفهومینی توشونیب، اونی اسره‌ش یۉل و یوسین‌لرینی بیلیش.

۲- "جفت آتلر" و "قیسقرتمه آتلر" نی بیلیب، جمله‌لرده بیلگیلب ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱- ایرکینلیک دیگنده نیمه‌نی توشونه سیز؟

۲- افغانستان، قیسی ییلده ایرکین‌لیککه ایریشگن؟

ایرکین‌لیک

تینگری تعالی انسانلرنی ایرکین یره‌تگن دیر. ایرکینلیک و ایرکین یشش هر بیر انسان‌نینگ طبیعی حقی سنه‌له‌دی. تورموشده برچه انسانلر اوشبو حققه ایگه بۉلماق اوچون اینتیله‌دیلر. دنیا اۉلکه‌لری و خلقلری اونی جانبازلیک بیلن اسره‌یدیلر. ایرکین‌لیک انسانلر قلبیگه اینگ ایزگو قوونچ بغشله‌یدی. حاضرگی و کیله‌جک حیاتگه امیدوار ایته‌دی. چونکه ایرکینلیک و استقلال هر بیر اۉلکه‌نینگ بیلگی‌سی، اعتباری و اونوتیلمس افتخاری دیر.

عزیز اؤلکه‌میز افغانستان اولوسی، ایرک سیورلیک و ایرکین یشش‌گه دانگ تره‌تگن.

آته- بابالریمیز اؤز شیرین جانلریدن کیچیب، ایرکینلیک‌نی قؤلگه کیریتگن دیرلر، هجری ۱۲۹۸- ییلی اسد آیی‌نینگ ۲۸- ده اؤلکه‌میزنینگ قهرمان و باتور اؤغلانلری، غازی امیرامان‌الله‌خان باشچیلیگیده اؤلکه ایرکین‌لیگینی انگلیس استعمارچیلردن قؤلگه کیریتدیلر. اوشبو مقدس کوره‌ش‌ده،

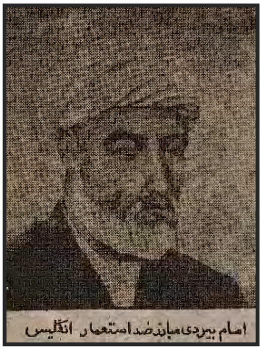

وطنیمیزده یشه‌یاتگن برچه قوم و ایلاتلر اولکن حصه قؤشدیلر. اولر جمله‌سیدن وزیرمحمد اکبرخان، میرمسجدی خان، میرزا امام بیردی خان، نایب امین الله لوگری، ملامشک عالم و باشقه‌لردن بو مقدس کوره‌ش رهبرلری صفتیده آت توتیش ممکن. حاضرگی و کیله‌جک نسل‌لر، هردایم بولرنینگ آتی و کوره‌شلریگه فخرلنه‌دیلر و خاطره‌لرینی منگو سقله‌یدیلر.

ایرکینلیک‌نی قول‌گه کیریتیش و اونگه ایریشیش قنچه‌لر قیین و عین حالده ارزشلی بؤلسه- ده، اونی اسره‌ش و اَوه‌یلش اوندن هم قیین‌راق و مهم‌راق دیر. شونینگ اوچون حاضرگی نسللر اینیقسه ییگیت‌لر تمانیدن قهرمان و کوره‌شچن آته- بابالری دیک شونداق بی‌بهاء بیر میراث‌نی سقله‌شی اوچون و اؤلکه‌میز نینگ یشنه‌شی و آلغه باریشی مقصدیده چرچه‌مسدن ایشلشلری لازم دیر.

اساسی توشونچه:

ایرکینلیک، هر بیر انسان‌نینگ طبیعی حقی بۉلیب و هر بیر اۉلکه‌نینگ بیلگی‌سی، اعتباری و اونوتیلمس افتخاری جمله‌سیدن سنه‌له‌دی. اونده یشه‌یدیگن کیشی‌لرنی حاضرگی و کیله‌جک حیات‌گه امیدوار ایته‌دی.

فعالیتلر:

۱- اۉقیتووچی درس متنی‌نی اۉقی‌یاتگنده، اۉقووچیلر دقت بیلن ایشیتیب، بو سۉراقلرگه جواب بیرسینلر:

- افغانستان قیسی ییلده ایرکینلیککه ایریشگن؟
- اۉلکه ایرکینلیگی کوره‌شیده اۉزبیک ایلغار رهبری کیم ایدی؟
- سیزنینگچه، درس متنیده اینگ چیرایلی سۉز قیسی سۉز دیر؟
- اۉلکه‌میز ایرکینلیگی کیم‌نینگ باشچیلیگیده قۉلگه کیریتیلدی؟

۲- اۉقووچیلر بیر نیچه گروپگه بۉلینیب، ایرکینلیک حقیده فکر المشتیرسین‌لر، کیین هرگروپدن بیر کیشی توریب، اۉز گروپی‌نینگ فکرینی ایتسین.

۳- قوییده‌گی ینگی سۉزلرنینگ معناسی‌نی یازیب، اولرنی جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

ایرکینلیک، ایرک، کیله‌جک، ارداقله ماق، گواه، ایسده‌لیک، منگو، اینتیلماق

اوی تاپشیریغی:

ایرکینلیک حقیده بیر کیچیکینه متن یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

جفت آتلر و قیسقرتمه آتلر:

قوییده‌گی جمله‌لر نینگ تگیگه خط چیزیلگن سۏزلریگه دقت قیلینگ:

- توناکون هوا بولوتلی ایدی، یاغمیر اپسه میده- میده یاغردی.
- ارسلان مکتب تمانگه کتّه- کتّه آدیم باسیب بارردی.
- بیز هردایم آته- آنه میزنی حرمت قیلیشیمیز کېره‌ک.
- یولدوز هر آقشام قزان- تباق یوویشده، آنه سی بیلن یاردم‌لشه‌دی.

یوقاریده‌گی تگیگه چیزیق چیزیلگن سۏزلر "جفت آتلر" دېیله‌دی. جفت آتلر قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

ایکّی هرخیل یا بیرخیل معنالی سۏزلرنینگ باغله‌نیشیدن تشکیل تاپگن آت، "جفت آت" دېیله‌دی؛ بو سۏزلر گرامر جهتیدن تېنگ دورلر. مثاللر: تامچی- تامچی، چاپه- چاپه، استه- سېکین، اکه- اوکه، اۏزاق- یقین، کلته- اوزون، باش- اداغ و باشقه‌لر.

قیسقرتمه آتلر:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه چیزیق چیزیلگن سۏزلریگه دقت قیلینگ:

- بیز ا.ا.ج. اۏلکه‌سینینگ تبعه‌سی‌میز.
- بوگون ب.م.ت. نینگ عمومی ییغیلیشی بۏلیب اۏتدی.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده "ا.ا.ج." (افغانستان اسلامی جمهوریتی) و "ب.م.ت." (بیرلشگن ملتلر تشکیلاتی) قیسقرتمه آتلر دیر.

"قیسقرتمه آتلر" قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

آتلر، نطق و یازوو ده ایخچم‌لیککه اېریشماق ضرورتی بیلن قیسقرتیریله‌دی. اولر اوزون و چوزاق آتلرنینگ باش حرفلرینی آلیش بیلن یسه‌له‌دی. قیسقرتمه سۏزلر، اساساً آت تورکومیگه خاص بۏلیب، باشقه سۏز تورکوم‌لریده اوچره‌مه‌یدی. قیسقرتمه آتلر آغزه‌کی و یازمه نطقده خیلمه-خیل شکلده بۏله‌دی. ایریم قیسقرتمه آتلر، سیاسی، حزبی اویوشمه‌لر، مدنی نهادلر، دولتی و علمی مؤسسه‌لرنی بیلدیره‌دی.

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی "جفت آتلر" و "قیسقرتمه آتلر"دن جمله توزینگ:

باردی- کېلدی، یۉل- یۉریق، اېرکک- عیال، "ا.ج.ا." (افغانستان جمهوری اردوسی)، (صلعم) یا (ص) (صلی الله علیه وسلم)، (ک) (کرم الله وجهه)، (رض) (رضی الله عنه)، (رح) (رحمة الله علیه)، (ع) (علیه السلام).

۲- قوییده‌گی متنده "جفت آتلر" و "قیسقرتمه آتلر" نی کۉرسه‌تینگ:

اۉلکه آبادانلیگی اوچون کېچه-کوندوز ایشلش کېره‌ک. اۉلکه‌گه خدمت قیلیش هر بیر کتّه-کیچیک، اېرکک- عیال و یاش- قری‌نینگ اساسی وظیفه‌سی دیر. هر بیریمیز قیشین- یازین ایشله‌شیمیز لازم. ا.ا.ج. اساسی قانونیگه بناءً، اۉزبېک تیلی، اۉچینچی رسمی تیل دېب تن آلینگن، ب.م.ت. نینگ ییلگی ییغینیده، افغانستان موضوع‌سی هم بحث‌گه قۉییلدی.

۳. ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، بیری بیلگی‌لگن "جفت آتلر" و ایکّینچیسی "قیسقرتمه آتلرنی" ایتسین.

۴- "جفت آتلر" و "قیسقرتمه آتلر" بیلن تۉرت جمله یازینگلر.

۵- ایکّی کیشی نوبت بیلن توریب، یازگن جمله‌سینی اۉقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۶- املاء: اۉقیله‌دیگن متن‌نی اېشیتینگ و اونی تۉغری یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

کۉنگلینگیز ایسته‌گن موضوع‌ده تۉرت- بېش سطرلیک بیر متن یازیب، اونده بیر نیچه جفت آتلر و قیسقرتمه آتلرنی ایشله‌تیب کېلتیرینگ!

اۉن تۉقّیزینچی درس

هدفلر:

۱– نادره بېگیم‌نینگ حیاتی و فعالیتلری بیلن تانیشیش، اونینگ شعرلری حقیده معلومات تاپیش.

۲– صفتنی اۉرگنیب، متنلرده بیلگیلب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– نادره بېگیم‌نینگ آتینی ایشیتگن‌می‌سیز؟ بیلگنینگیزنی سۉزلنگ!

۲– کیم بیرار عیال شاعرنی تانییدی؟

نادره بېگیم

نادره بېگیم اندیجان حاکمی رحمانقلی‌خان‌نینگ قیزی ایدی. شونینگ اوچون، اونی نادره اندیجانی دېیدیلر. او، عایله‌سیده ناز و نعمتده اۉسیب، اولغه‌یدی و عقللی اینه‌گه‌لر و بیلیملی اۉقیتووچیلرنینگ تعلیم و تربیه‌سی آستیده اۉسدی.

نادره بېگیم‌نینگ اصل آتی "ماهلرآییم" دیر. ماهلرآییم کیچیک‌لیگیدن اۉتکیر ذهنلی، نازک طبعلی، چیرایلی و ستاره‌سی ایسیق قیز ایدی. اونینگ مربی‌لریدن بیری تانیقلی اۉزبېک شاعره‌سی "اویسی" تخلصی "جهان آتون" ایدی. او، اویسی یانیده علمی، ادبی کتابلر، اینیقسه شاعرلر دیوانلرینی اۉقیب، شعر عالمی نینگ گلزاریگه کیریب باردی.

قوقند حاکمی امیرعمرخان، نادره بېگیم‌نینگ چیرایی و بیلیمی‌گه مفتون بۉلیب، او بیلن اویلندی. امیرعمرخان هم آتاقلی شاعر ایدی و امیر تخلصی بیلن دری و اۉزبېکچه شعرلر یازردی. اونینگ تۉلیق بیر دیوانی، "امیری دیوانی" بیلن شهرت قازانگن.

نادره بېگیم‌نینگ اېری امیر عمر خان هجری ۱۲۳۹ ییلده تۉستدن وفات اېتدی و اونینگ اۉرنیگه یاش اۉغلی محمدعلی‌خان حاکم بۉلدی؛ بیراق دولت باشقرووی اساساً بیلیملی آنه‌سی نادره بېگیم قۉلیده اېدی.

نادره بېگیم شو فرصتدن فایده‌لنیب، کۉپلب شاعر، ادیب، عالم و هنرمندلرنی اۉز خدمتیگه آلدی. او بیر بای کتابخانه توزیب، اونده خوشنویسلر، مذّهبلر، رساملر و صحافلرنی تۉپله‌دی. بولردن تشقری اولوس آسایشی اوچون کۉپگینه خیریه بنالر هم قوردیردی.

ماهلر آییم یا نادره بېگیم‌دن ایکّی اۉزبېکچه و دری دېوان قالگن. اولرده شعرنینگ تورلی قالبلریدن نمونه‌لر بار؛ بیراق کۉپراق بۉلیمی غزل دیر. نادره بېگیم هجری ۱۲۵۸ ییلده دنیادن کۉز یومدی. او "نادره" دن تشقری "مکنونه" و "کامله" تخلص‌لرینی هم اۉز شعرلریده قۉلّه‌گن.

نادره اۉزبېک شعرلری بیلن اۉزبېک ادبیاتی تاریخیده، اینیقسه اۉزبېک عیال شاعرلری اره‌سیده یوکسک و یېتکچی اۉرینگه اېگه دیر. اونینگ شعرلریده تورلی اجتماعی، تربیوی، دینی و عاطفی موضوعلر کویلنگن. نادره بېگیم‌نینگ اۉزبېکچه دېوانی "نادره و شعرهای او" عنوانی آستیده هجری ۱۳۶۸ ییلی کابلده باسیلگن. قوییده‌گی غزل اونینگ شعرلریدن بیر نمونه دیر.

کېل، دهرنی امتحان اېتیب کېت
سیرِ چمن جهان اېتیب کېت
بېدردلرنینگ جفالریدن
فریاد چېکیب، فغان اېتیب کېت
دنیا چمنی‌نی بلبلی سېن
گل شاخیده آشیان اېتیب کېت
مقصدنی اېدی جهانه کېلدینگ؟
کیفیتی‌نی بیان اېتیب کېت
کېل عشق یۉلیده کۉزلرینگ‌نی
اې نادره، دُرفشان اېتیب کېت

اساسی توشونچه:

ماهلر آییم نادره بېگیم ۱۳– نچی هجری عصرنینگ اؤزبېک شاعرەسی دیر. اونینگ اؤزبېکچه و دریچه تؤلیق دیوانی بار. نادره شعرلریده سېوگی، اېزگولیک و انسانی فضـیلتلر عکس اېتتیریلگن. او، اؤزبېک شاعرەسی صفتیده اؤزبېـک ادبیـاتی تـاریخی‌نینـگ پـارلاق سیمالریدن دیر.

فعالیتلر:

۱– درس متنی‌نی دقت بیلن اؤقیب، قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بېرینگ:

– نادره بېگیم شعرلری‌نینگ اساسی موضوعلری نیمه‌لردن عبارت دیر؟

– نېچه تیللی شاعر اېدی؟

– قیسی عصرده یشه‌گن؟

– نادره بېگیم‌نینگ اصل آتی نیمه؟

۲– متنده‌گی شعرنی اختیاری روشده ایکّی کیشی نوبتده توریب، دیکلمه قیلسین.

۳– آلدین کېین ایکّی چوکیده اؤلتیرگنلر بیر– بیر گروپ بؤلیب، قوییده‌گی شـعرنینگ مضمونی حقیده فکر المشتیرسین‌لـر. سـؤنگ هـر گروپـدن بیرکیشـی توریـب، فکرلرینـی ایتسین:

مقصد نه اېدی جهانه کېلدینگ؟

کیفیتـی‌نـی بیـان اېتیب کـېت

۴– قوییده‌گی سؤزلرنینگ معنالرینی سؤزلیکدن تاپیب، تؤرتتـه‌سیگه مناسـب جملـه توزینگ:

اېنه‌گه، اؤتکیر، مربی، تانیقلی، قریحه، استعداد، مشاعره، تؤستدن، سېویملی، باشقروو، مُذَهب، صحاف، قالب، یېتکچی، عاطفی، آشیان، کیفیت

اوی تاپشیریغی:

اؤزبېک عیال شاعرلریدن ینه بیری حقیده بیر کیچیککینه متن یازیب، همده شعرینی تؤلیق یا نېچه بیتینی یادلب کېلینگ‌لر!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلینگ:

- میوه‌لی درختنی کؤپ ایکماق کیره‌ک.
- سوادسیز آدم، یریم آدم دیر.
- مین، کیچه و کوندوز ایزچیل ایشلب، یخشی‌گینه اوی قوریب آلدیم.
- الداقچی آدملردن احتیاط قیلینگ.
- کوزگی یونگدن قالین توقیلسه، کش قیلمه‌یدی.
- تؤره، کوچلی پهلوانلردن دیر.
- بدخشان ولایتی، اؤلکه‌میزنینگ سیرسوو ولایتلریدن دیر.

یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سؤزلری صفت دیبله‌دی. صفت تعریفی قوییده‌گیچه:

صفت:

آت نینگ خصوصیتلرینی بیان ایتووچی سؤز صفت دیر، تؤلیق‌راق قیلیب ایتگنده نرسه‌لرنینگ، رنگی، حجمی، شکلی، مزه‌سی، اؤرنی، وقت مناسبتی و کیفیتی‌نی بیلدیروچی مستقل سؤز تورکومی صفت دیبله‌دی؛ مثاللر: گؤزه‌ل، علمی، کیچیک، قیزیق، شیرین، آغیر، ییتگیل، کوزگی، یازگی، چیگل

صفتلر، (قنداق، قنده‌ی) سؤراغیگه جواب بیره‌دی. صفتلر نرسه‌لر بیلگی‌سینی درجه‌لب، گاهیده کوچه‌یتیریب یا که کمه‌یتیریب کؤرسه‌ته‌دی؛ مثلاً: یخشی‌راق، اینگ یخشی درجه، یمانراق، اینگ یمان درجه، سب- سریق، سرغیش صفتلر، آتگه باغله‌نیب کیله‌دی.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرنی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیریب، کېین صفتلرنی چیزیق بیلن کۉرسه‌تینگ:

– تال میوه سیز بیر درخت دیر؛ لیکن المه، میوه‌لی دیر.

– داو یوره‌ک ییگیتلر هیچ نرسه‌دن قۉرقمه‌یدیلر.

– تیمور، ایپچیل ییگیت دیر، هر ایشنی بجره‌آله‌دی.

– مظلوم آدملرنی هردایم حمایت قیلماق کېره‌ک.

– بیلیملی آدملر بیلن صحبتده بۉل، اولردن بیر نرسه اۉرگنه‌سن.

– نامرد بیلن دوست بۉلمه.

۲– آلتی کیشی نوبت بیلن توریب، هربیری بیر جمله‌ده‌گی بېلگیلنگن صفتنی ایتسین. باشقه‌لر اونینگ تۉغری یا ناتۉغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۳– یانمه‌–یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر بیرگه‌لشیب، صفت بیلن ایکّی جمله یازسینلر. کېین هرقطاردن بیر کیشی توریب، یازگن جمله‌سینی اۉقیب، اونده‌گی صفتنی ایتسین.

۴– قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش ییرلرینی مناسب صفتلر بیلن تۉلدیرینگ:

– بو میوه‌لر ... ایکن.

– هندوکش اۉلکه‌میز نینگ ... تاغی دیر.

– ... کیشی، امانتگه خیانت قیلمه‌یدی.

– ایلبېک، ... بۉیلی ییگیت ایدی. او، تیم‌نینگ ... اعضاسیدن ایدی.

۵– تۉرت کیشی نوبت بیلن توریب، هربیری تۉلدیرگن بیر جمله‌سینی اۉقیسین.

اوی تاپشیریغی:

درس‌نینگ بیرینچی بۉلیمیده‌گی متن‌نی انیق اۉقیب، اوندن سکّیزته صفتنی کتابچه‌لرینگیزگه کۉچیریب، اوچته‌سیگه مناسب جمله توزیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه‌نچی درس

هدفلر:

۱– عالی همت و حلال‌لیک نینگ ماهیتی‌گه توشینیش.

۳–"آرتتیرمه و قیاس صفت"نی بیلیب، جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱– حاتم طایی حقیده قیسی حکایت و یا مثل بیله‌سیزمی؟

۲– کیم‌گه عالی همت و جوانمرد دیب آیته‌سیز؟

عالی همت

حــاتم طــایی غــه بیـــر آزاده وش
دیـدی کـه ای همتینـگ آزاده کـش

تاکـه سـخا بؤلـدی کفینـگ ورزشـی
کوردونگ ایکین‌مو بیر اوزونگ‌دیک کیشی

دیدی که بیر کـون قیلیبـان جشـن عـام
اینـداب ایـدیم بادیـه اهلـین تمـام

مطـبخ ارا یـوز تیـوه قربـان ایـدی
قـؤی و قـؤزی بیحـد و پایـان ایـدی

بـزم ایچیـدین دشـت سـری بیـر نفـس
کسـب هـوا ایلامـاک ایتـیم هـوس

سـیردا کـوردوم بیـر اسـیر محـن
بیـر قوچـاق ارقاسـیغه یـوکلاب تـیکن

جسمی اویـین ایلابـان اول یـوک نگـون
تیرکابان اول اوی گـا عصـادین ستون

بیـر قـدم آلغونچـه ییتیـب مـدتی
بیـر نفس اورغونچـه اؤتـوب فرصتـی

سالدی اول ایمکاک اؤتـی کؤنگلومغه تـاب
لطـف و تـرحم بیلـه قیلـدیم خطـاب

کای قدین ایمکاک یوکی پست ایلاگـان
جسـمیدا غـم خـاری نشسـت ایلاگـان

دشـت ارا گویـا کـه خبـر بیلمادینـگ
حـاتم اویـی سـاری گـذر قیلمادینـگ

دعـوت ایتیـب اسـرو فـراوان بوکـون
قیلدی یمان یخشی نی مهمـان بوکـون

تاشلاتیکن گلشن عزت قه یېت
چېکمه مشقت قوت دعوت قه یېت

میندا چو فهم اېتی بو نوع اضطراب
باش کوتاریب کولدی و بېردی جواب

کای سالیبان حرص ایاغینگغه بند
آز و طمع بۆینونگا باغلاب کمند

وادی غیرتغه قدم اورمغان
کُنگر همت قه علم اورمغان

سېن داغی چېکیل بوتیکن محنتین
تارتماغیل حاتم طی منتین

بیردرم آلماق چېکیبان دسترنج
یخشیراق اندین که بیراو بېرسه گنج

اول که بو ینگلیغ سۆزی موزون اېدی
مېندن انینگ همتی افزون اېدی

همت اگر بۆلسه نوایی سېنگا
بنده دورور حاتم طایی سېنگا

(نوایی مخزن الاسراریدن)

اساسی توشونچه:

حاتم طایی عرب‌لردن بۇلیب همه‌ده سخاوت وجوانمردلیک‌ده آوازه‌سی ترقه‌لیب، بوتون اۇرته شرق و اۇرته آسیا و مسلمان مملکت‌لر اۇرته‌سیده‌گی ادبیات‌لرده قۇلله‌ نیب، دانگ چیقرگن سیمالردن بۇلگن، و او هرکون تیوه‌لر قۇی و قۇزیلر سۇییب، اولوسگه ضیافت بیرر ایکن. بیر کون اوندن سۇره‌یدیلر اۇزینگدن عالی همتراق کیشی‌نی کۇرگن‌سن‌می؟ جواب‌ده آیته‌دی هه! مېندن کۇره عالی همتراق تیکن تشیدیگن بیر چال ایدی که اونی مهمانلیککه اونده‌گنیمده مېنگه باقیب دیدی:

بیر درم آلمـــــاق چیکیبان دسترنج
یخشیراق اندین که بیراو بیرسه گنج

فعالیتلر:

۱- اۇقووچیلردن بیرکیشی شعرنی اۇقیسین، باشقه‌لر انیق ایشیتسینلر.

۲- قوییده‌گی سۇراقلرگه جواب بیرینگ:

- شعر نیمه حقده یازیلگن دیر؟
- شعر کیم نیکی دیر؟
- تیکن تشیدیگن محنتچی چال نیمه ایش‌نی اۇزیگه افضل بیلدی؟
- انسان گه بلند همت‌لیک قیسی حس‌لرنی توغدیره دی؟

۳- قوییده‌گی سۇزلر نینگ معناسینی یازیب، بیر- ایکّیته‌سیگه جمله توزینگ:

ثمر، نخل، ایمکاک، تیرکابان، ایناب، سالیان، دعوت، اضطراب و حرص

۴- یانمه-یان اۇلتیرگنلر قوییده‌گی بیت‌نینگ مضمونی حقیده فکر المشتیرسین‌لر:

بیردرم آلماق چیکیبان دسترنج یخشیراق اندین که بیراو بیرسه گنج

۵- ایکّی کیشی نوبت بیلن شعر مضمونی حقیده فکرلرینی ایتسینلر.

اوی تاپشیریغی:

عالی همت حقیده کمیده بیش سطرلیک بیر متن یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۉزلریگه دقت قیلینگ:

– مېن آته– آنه‌م، همده اۉزیم‌دن اولوغ کیشیلرنی جوده حرمت قیله‌من.

– عادتلرنینگ اېنگ یمانی، یلغان ایتماق دیر.

– امیرعلیشېرنوایی سۉزلری، غایت سېر معنا و حکمتلی دیر.

– تاشقین نهایتده یخشی اۉقووچی دیر.

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سۉزلر آرتتیرمه صفت (عالی صفت) دیر. آرتتیرمه صفت قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

بیر نرسه‌نینگ اونگه اۉخشه‌گن بیر قنچه نرسه‌لردن مقدار و کیفیـت جهتیـدن انچـه کۉپ و یوقاری یا آز و قوییلیگینی کۉرستووچی درجـه، آرتتیرمـه درجـه دېیلـه‌دی؛ مثـاللر: جوده زۉر، اۉته چقّان، کۉپ چوقور اېنگ چیرایلی و باشقه‌لر.

یوقاریده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۉزلری آرتتیرمه درجه (عالی صفت) دېیله‌دی.

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سۉزلریگه دقت قیلینگ:

– بېگ نظرنینگ اویی بیزنینگ اویمیزدن کتّه راق دیر.

– الماه‌نینگ یخشی راغی‌نی آلینگ!

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سۉزلر، قیاسی (تفضیلی صفت) دېیله‌دی:

بیر نرسه‌نینگ باشقه بیر اۉخشش نرسه‌دن مقدار و کیفیت جهتیدن آرتیق یا که آزلیگینی کۉرستووچی درجه، قیاسی درجه دېیله‌دی. بو صفت "راق" قۉشیمچه‌سی بیلن یسه‌له‌دی؛ مثاللر: کلته‌راق، آق‌راق، قتیق‌راق، ...

فعالیتلر:

۱. قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش ییرلرینی "آرتتیرمه" و "قیاسی" درجه‌لی صفتلر بیلگی‌لری بیلن تۉلدیرینگ:

– ارسلان ... استعدادلی اۉقووچی دیر.

– سنجرنینگ اۉقیتووچی‌سی ... حرمتلی کیشی دیر.

– علیشیرنوایی ... آتاقلی شاعرلردن بیری دیر.

– مین صنفداشلریم‌نینگ کیچیک ... من.

– مکتبیمیز اوییمیزدن اوزاق ... ده جایلشگن.

۲– بو سۉزلرنی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ: قره راق، اینگ چیرایلی، جوده یومشاق، قویی‌راق.

۳. تۉرت کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌لریدن بیر– بیر جمله‌سینی اۉقیسین.

۴. قوییده‌گی متنده آرتتیرمه و قیاسی درجه‌لی صفتلرنی تاپیب، تگیگه خط چیزینگ:

"بیز نینگ جوده کۉپ ملی و تاریخی شخصیتلریمیز بار. اولر تاریخیمیزنینگ اینگ پارلاق سیمالریدن سنه‌له‌دیلر. اولرنینگ آتلری تاریخ صفحه‌لریده اینگ چیرایلی و اۉچمس آلتین خط بیلن یازیلگن. اولرگه آلقیشلر بۉلسین! اولرنینگ مشهورراغینی خلقیمیز تانییدی."

اوی تاپشیریغی:

آرتتیرمه و قیاسی درجه‌لی صفتلر بیلن آلتی جمله یازیب کېلتیرینگ!

يېگىرمه بېرىنچى درس

هدفلر:

١- كمپيوتر و اونينگ اهميتينى توشونيب، حياتده اوندن توزوک فايدەلنيشگه قيزيقيش.

٢- سان و توب (ساده) سان‌نى بيليب، جمله‌لرده ايشلته آليش.

سۆراقلر:

١- كيم كمپيوترنى يقيندن كۆريب، او بيلن ايشله‌گن؟

٢- نيگه كمپيوتردن فايده‌لنيش كېره‌ک؟

كمپيوتر

كمپيوتر، كمپيوت (Compute) يعنى سنه‌ماق سۆزيدن آلينگن دير. (r يا ر) حرفى قۆشيلگنده فاعل‌گه اۆزگريب، سناقچى معناسينى افاده‌له‌يدى. كمپيوتر بير الكترونيک اوسكونه بۆليب، تاپشيريلگن معلوماتنى ميه‌سيده اسره‌يدى و كېره‌كلى پيتده معلوماتلرنى چقّان اختياريميزگه قۆيه‌دى.

حاضر كمپيوتردن تجارت، مخابرات، صنعت، بيليم اۆرگنيش، رسانه‌لر، طبابت، حسابلش، تكنالوجى، معلوماتلرنى المشتيريش، تفريح و باشقه تورلى ساحه‌لرده خيلمه-خيل پروگراملر آرقه‌لى فايده‌لنيله‌دى.

يېگىرمه بيرينچى عصرده كمپيوتر انسانلر تورموشيده كېنگ اۆرين‌نى آلگن دير، اينيقسه كمپيوتر انترنت‌گه باغله‌نيب، كېنگ جهاننى بير كيچيک قيشلاققه ايلنتيرگن.

حاضر انترنت آرقه‌لی دنیانینگ خواهله‌گن نقطه‌سی بیلن علاقـه اؤرنتـه آلـه‌میـز و قیسـقه مدتده دنیاده یوز بېرگن واقعه‌لر و ینگی خبرلردن آگاه بؤله‌آله‌میز.

شـو اساسـده، حاضـرگی عصـرنینگ بیلـیم و تکنـالوژی یوتوقلریـدن کمپیوترسـیز فایده‌لنیش ممکن ایمس. شونینگ اوچون، ییگیرمه بیرینچـی عصـرنی کمپیـوتر عصـری، دېب هم ایته‌دیلر. بو عصرده کمپیوتر و انترنـتـنـی اؤرگنـیش و اونـدن فایـده‌لنـیش هـر بیرکیشی گه ضرور دیر.

اساسی توشونچه:

کمپیوتر، الکترونیـک اوسـکونه بؤلیـب، اونـدن تجـارت، مخـابرات، صـنعت، بیلـیم اؤرگنیش عاموی اخبار واسطه‌لری، طبابـت، تکنـالوژی، معلومـات المشـتیریش، حسـابلش، تفریح و باشقه ساحه‌لرده فایده‌لنیله‌دی. کمپیوتر اؤرگنیش و اوندن فایـده‌لنـیش، برچـه‌گـه ضرور دیر.

فعالیتلر:

۱- درس‌نینگ هر پاراگرافینی بیر اۏقووچی اۏقیسین. باشقه اۏقـووچیلر دقـت بـیلن اېشیتیب، قوییده‌گی سۏراقلرگه قیسقه جواب بېرسین:

* کمپیوتر قیسی سۏزدن آلینگن دیر؟
* کمپیوتر قنداق بیر اوسکونه دیر؟
* کمپیوتردن قیسی ساحه‌لرده فایده آلینه‌دی؟
* تورموشده کمپیوترنینگ قنداق اۏرنی بار؟
* کمپیوتر نیمه آرقه‌لی بیزنی دنیا بیلن باغله‌یدی؟
* ییگیرمه بیرینچی عصر، نیمه‌نینگ عصری دېیله‌دی؟

۲- کمپیوترنی بیله‌دیگن و ایشلته‌آله‌دیگن بیر اۏقووچی، باشقه اۏقووچیلرگه بیر آز معلومات بېرسین.

۳- قوییده‌گی بۉش جایلرنی تۉلدیرینگ:

- کمپیوتر . . . اوسکونه بۉلیب، . . . میه‌سیده اسره‌یدی.
- حاضر کمپیـوتردن . . . معلومـاتلرنی المشـتیریش، تفـریح و باشـقه سـاحه‌لـرده فایده‌لنیله‌دی.
- بو عصرده. . . بیلیش و اوندن . . . هر بیر کیشی‌گه . . . دیر.

۴- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

الکترونیک، مخابرات، طبابت، انترنت، المشتیرماق

اوی تاپشیریغی:

۱- یشه‌یدیگن جایلرینگیزده کمپیوتر کورسی قـوریلگن بۉلسـه، کـورس و کمپیـوتر اۏقیتووچیسی‌نینگ آتی‌نی یازیب، همده کمپیوترنینگ کېره‌کلـی‌لیگـی حقیـده قیسـقه بیـر مقاله یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

سان و توب (ساده) سان:

قوییده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سؤزلرگه دقت قیلینگ:

* بیر کؤرگن بیلیش، ایکّی کؤرگن تانیش. (مقّال)
* یېتتی اؤلچب، بیر کېس. (مقّال)
* مرد بیر مرته اؤله‌دی، قؤرقاق یوز مرته. (مقّال)
* بیر ورق کاغذگه بېش جمله یازگنیمچه، مینگ قتله اؤیله‌یمن.
* بیزنینگ صنفیمیز ده اؤتیز تؤرت کیشی اؤقووچی بار.

یوقاریده‌گی جمله‌لرده بیر، ایکّی، یېتی، یوز، بېش، مینگ، اؤتیز تؤرت سؤزلری "سان" دېیله‌دی. بیر خیل نرسه‌لرنینگ نېچیته‌لیگی و ترتیبینی بیلدیروچی سؤز، "سان" دېیله‌دی، دېمک "سان"، ترتیبینی بیلدیریب، نېچه؟، نېچینچی؟ نېچی ته؟ قنچه؟ کبی سؤراقلردن بیریگه جواب بؤله‌دیگن مستقل سؤزلر "سان" دېیله‌دی. سانلر کؤپینچه رقم بیلن یازیله‌دی:

الف- عرب رقملری: ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹

ب- روم رقملری: I، II، III، IV، V، VI، VII، VIII، IX، X

ایشله‌تیله‌دیگن سانلر ۲۳ ته ساده سان بؤلیب، باشقه سانلر شو سانلرگه قؤشیلیشدن حاصل بؤله‌دی.

توب سانلر بولردن عبارت: صفر، بیر، ایکّی، اوچ، تؤرت، بېش، آلتی، یېتی، سکّیز، تؤقّیز، اؤن، ییگیرمه، اؤتیز، قیرق، ایلیک، آلتمیش، یېتمیش، سکسان، تؤقسان، یوز، مینگ، لک، میلیون، ملیارد

سانلر توزیلیشی‌گه کؤره، ساده، قؤشمه و جفت تورلرگه بؤلینه‌دی.

توب (ساده) سانلر: بیر نېگیزدن توزیلگن سانلر توب (ساده) سان دېیله‌دی.

مثال: ۱، ۲، ۳، ۴، . . . ۹

فعالیتلر:

قوییده‌گی جمله‌لرده سانلرنی کؤرسه‌تینگ:

* حلیمه بازاردن اوچ جلد کتاب ساتیب آلدی.

* بابرشاه مکتبی ده ۲۰۰۰ اؤقووچی درس اؤقیبدی.

* بیز هرکون سکّیز ساعت ایشله‌یمیز.

* اؤزی بیرته، کؤزی مینگته. (جوماق جوابی: غربیل)

* بیر ییل تؤرت فصل‌دن عبارت دیر.

۲– هرکیم ایشله‌تیلگن سانلردن ایکّی جمله یازسین، کیین هرقطاردن بیر اؤقـووچی توریب، یازگن جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اؤقیسین.

۳– قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بؤش یېرلرینی مناسب سانلر بیلن تؤلدیرینگ:

– بیر ییل . . . آی بؤله‌دی.

– بیر آی . . . هفته بؤله‌دی.

– بیر هفته . . . کون بؤله‌دی.

– بیر آی . . . کون بؤله‌دی.

– بیر ییل . . . کون بؤله‌دی.

– هفته ده . . . کون دم آلیش کونی دیر.

۴– املاء: اؤقیله‌دیگن متن‌نی تؤغری و انیق یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

کتابچه‌لرینگیزگه، سان ایشله‌تیلگن تؤرت– بېش جمله یازیب کېلتیرینگ!

ییگرمه ایکّینچی درس

هدفلر:

۱- شهریار و اونینگ اثرلری بیلن تانیشیش.

۲- مرکب سان یسمه سان و جفت سانْنی اؤرگنیش و اولرنی ایشلته‌آلیش.

سؤراقلر:

۱- شهریارنینگ آتی و شعرلریدن بیرار نمونه نی حالیگچه اِشیتگن‌می‌سیز؟

۲- شهریار قه‌ی ییرلیک دیر؟ قیسی زمانده یشر اِیدی؟

شهریار

استاد محمد حسین شهریار ایران آذربایجانی‌نینگ آتاقلی و بویوک شاعرلریدن بیری دیر. او آذربایجان‌نینگ خشکناب دیگن منطقه سیده توغیلدی و اوشه ییرده باله‌لیک دورینی اؤتکزدی، کیینچه‌لیک تهرانگه کیلیب، فارسی تیلیده شعر یازه باشله‌دی و بو تیلده اؤز وقتیده‌گی فارسی شاعرلردن کؤره یخشی‌راق شعرلر یازدی. شونینگ اوچون اونی بو تیلده اؤز وقتی‌نینگ حافظی دیب لقب بیردیلر. شهریار اول‌لرده اؤز آنه تیلی یعنی ترکی آذری‌ده یازمسدی، لیکن کیینچه‌لیک، بو تیلده ایجاد قیله‌باشله‌دی و کؤپگینه اثرلر یازدی. بو اثرلرنینگ کتّه بؤلگی شاهی سلطنت استبدادینی قره‌له‌یدی و اولرده طنز چاشنی‌سینی کؤپراق کؤره‌آله‌میز. طنز ژانری تنقید مسئله‌لریده جوده هم اؤتکیر تیلگه ایلنه‌دی و هنرمندگه کیسکین قورال بؤله‌دی.

شهریار، مشهور آذری شاعر سهند (بولوت قره چورلو) نینگ توجه‌سی و

آنه‌سی‌نینگ فارسی تیلینی توشونمه‌گنی اوچون کېینچه‌لیک اؤز آنه تیلی‌گه کؤپ بها بېردی و حیدربابا‌گه سلام ناملی شهکارینی آنه تیلیده یره‌تدی. شهریار بو اثرنی هجری ۱۳۳۲نچی ییل‌ده یازدی. حیدر بابا اثری‌نینگ حجمی کیچیک، لېکن مضمون نقطهٔ نظریدن تؤلیق و بای دیر. شهریارنینگ، "حیدربابا‌گه سلام" اثری بوتون ایرانده شهرت قازاندی و برچه خلق علاقه‌سی و محبتی‌نی اؤزی سری تارتیب، همده ایران سرحدلریدن آشیب، بوتون تورک خلقلری اؤرته‌سیده یاییلدی؛ یوزلب نظیره‌لر بیلن قرشیلنه‌دی؛ حافظلر آهنگ‌لری و مغنی‌لر آوازلریده ینگره‌دی. بو اثردن سؤنگ، شهریار آنه تیلیده کؤپ اثرلر یره‌تدی.

بو معجزه‌لی اثر، طاغوتی قانونلر بویوک بیر خلق‌نینگ تیلی‌گه قفل اورگن بیر زمانده یره‌تیلدی. شهریار، حیدربابا سیماسیده غُل و زنجیرلی وطنگه سلام و قارانغولردن چیقه‌یاتگن آنه تیلی‌گه یاروغ تانگ مژده‌سینی بېردی و بو سلام‌گه هر تماندن علیک السلام سېسی کېلدی.

حیدر باباگه سلام

حیدر بابا، چقماقلرینگ چاقنده سېللر- سوولر شقیلله‌شیب آقنده
قیزلر اونده صف باغله‌شیب باقنده سلام بؤلسین شوکتینگگه، ایلینگگه
مېنینگ هم بیر آتیم کېلسین تیلینگگه

حیدر بابا، ککلیک‌لرینگ اوچگنده تون آستیدن قویان توریب قاچگنده
باغلرینگده گللر گلبرگ آچگنده بیزلرنی هم ممکن بؤلسه، یاد ایله
آچیلمه گن یوره‌کلرنی شاد ایله

"حیدر باباگه سلام" نینگ اؤزبېکچه ترجمه‌سیدن

اساسی توشونچه:

استاد محمد حسین شهریار ایران آذربایجان‌نینگ آتاقلی و بویوک شاعرلریدن بیری دیر. آنه تیلی تورکی آذری ایدی. اول‌لرده آنه تیلی‌گه یازمسدی. کېینچه‌لیکده اؤز آنه تیلی‌گه ایجاد قیله باشله‌دی و کؤپگینه اثرلر یازدی. بو اثرلرده سلطنت استبدادینی قره‌له‌یدی. ۱۳۳۲نچی هجری شمسی ییلده حیدر باباگه سلام آتلی شهکارینی آنه تیلیده یره‌تدی. بو اثری بوتون ایرانده شهرت قازاندی و خلق محبتی‌نی اؤزیگه تارتیب، ایران سرحدلریدن آشیب، برچه تورک خلقلری اؤرته‌سیده یاییلدی.

فعالیتلر:

۱- متن‌نی بېش دقیقه‌ده جیم اؤقینگ.

۲- قوییده‌گی سؤراقلرگه جواب بېرینگ:

- شهریار قه‌ی یېرده توغیلدی؟
- او، قیسی تیللرده شعر یازر ایدی؟
- اونگه نیمه دېب لقب بېرگن‌لر؟
- نیمه اوچون آنه تیلیده اثرلر یازه باشله‌دی؟
- قیسی اثرینی شهکار دېب بیله‌دیلر؟
- حیدر باباگه سلام اثری قیسی زمانده یره‌تیلدی؟

۳- قوییده‌گی لغتلرنینگ معنالرینی لغتنامه‌دن تاپیب، تؤرتته‌سیگه مناسب جمله‌لر توزینگ:

۱- ایجاد، ۲- استبداد، ۳- ماهیت، ۴- طنز، ۵- چاشنی، ۶- ژانر، ۷- تنقید، ۸- اؤتکیر، ۹- کېسکین، ۱۰- حجم، ۱۱- نظیره، ۱۲- قرشی‌لش، ۱۳- طاغوتی

۴- تؤرت گروپ‌گه بؤلینیب، حیدر باباگه سلام شعرینی اؤقینگ، اوندن کېین هر گروپ‌دن بیر کیشی توریب، شعر مضمونی حقیده باشقه‌لرگه سؤزله‌سین و اولر تؤغری و ناتؤغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۵- هرقطاردن بیر- بیر کیشی توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی باشقه‌لرگه اؤقیب بېرسین و لغتلر توگه‌گینچه دوام اېتتیریلسین.

اوی تاپشیریغی:

حیدرباباگه سلام شعرینی اؤزبېکچه نثرگه اؤزگریب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه توجه قیلینگ:

۱- چو تاریخ ییلین ایله‌ی دیدیم توز

سکیز یوز سکسن اپردی و داغی یوز (نوایی)

۲- نکتهٔ تاریخی که احسن دېدی

یوز و سکیز یوز و سکسن دېدی (نوایی)

۳- ساعت اۉن ایکّی‌ده رحمان مکتب‌دن کېله‌دی، بیرگه‌لشیب درس اۉقیمیز.

۴- میلادی بیر مینگ و تۉقوز یوز و اۉن تۉرتینچی ییلده اۉلکه‌میز اۉز استقلالینی قۉلگه کېریتدی.

۵- بیر کون‌ده اوچ- تۉرت درس‌نی اۉقیدیم.

۶- گللرنی اول اۉنته- اۉنته‌گه بۉلیب، کېین دسته‌لنگ.

۷- ایلغارنینگ اویی‌گه بېش- اۉن کیشی مهمان کېلگن.

۸- ارسلان، باغیدن هر کون بېش- اۉنته آلمه بیزگه کېلتیره‌دی.

قۉشمه سان:

ایکّی و اوندن آرتیق سان اۉزه‌گیدن توزیله‌دی، مثال: اۉن ایکّی، اۉن ایکّی یریم، بیر یوز و اۉن تۉرت، بیر مینگ و سکّیز یوز و سکسن کبی‌لر.

جفت سان:

ایکیته هر خیل اۉزه‌ک سان‌نینگ کېتمه-کېت کېلیشیدن یا که بیر خیل اۉزه‌ک سان‌نینگ تکرارلنیشیدن توزیله‌دی. بېش- اۉنته، اوچ- تۉرت، بېش-اۉن، تۉرتته-تۉرتته

فعالیتلر:

۱- تۆرت گروپ‌گه بۆلینیب، جفت سان و قۆشمه سانلرنی انیقلاوچی تـۆرت-بـېش جملـه توزینگ.

۲- هر گروپدن بیر کیشی توریب، اۆز جمله‌لرینی باشقه‌لرگه اۆقیب بېرسین و اولر فکر بیلدیرسین‌لر.

۳- قوییده‌گی جمله‌لرنی مناسب جفت سان و قۆشمه سان بیلن تۆلدیرینگ:

- مېن . . . . . ییل‌دن بېری امریکاده درس اۆقییمن. بیرینچی بار او یېرگه . . . . ییل‌ده بارگن ایدیم. . . . . ییل‌دن کېین فاکولته‌دن فارغ بۆله‌من.

اوی تاپشیریغی:

جفت سان و قۆشمه سان‌نی انیقلاوچی کیچیککینه مطلب یازیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه اوچینچی درس

هدفلر:

۱– اینتیلیش‌نینگ تورموشده‌گی اهمیتی و فایده‌لرینی توشونیش.

۲– سناق سانلر و ترتیب سانلرنینگ مفهومی و قنده‌ی ایشله‌تیلیشی‌نی بیلیش.

سؤراقلر:

۱– انسان قنده‌ی قیلیب، مقصدگه یېته‌دی؟

۲– اؤز حیاتی‌نینگ یخشی‌لشی اوچون اینتیلمه‌گن کیشی‌نینگ عاقبتی نیمه بؤله‌دی؟

اینتیلگن، مقصدگه یېتر!

امیرتېمور صاحبقران سمرقندده تېموری دولت‌نی قوریشده قنچه‌لر محنت چېکیب، قیین‌چیلیکلرنی باشیدن کېچیردی. همده یؤلیده‌گی بار تؤسیق‌لرنی عاقلانه تدبیر و محکم عزم بیلن کؤته‌ریب تشله‌دی و کؤپ سعی و اینتیلیش نتیجه‌سیده تېموری امپراتورلیگینی آسیا و بیرقنچه عرب اؤلکه‌لریده اؤرنتدی.

روایت قیلیش‌لریچه، امیر تېمور چیریک تؤپلب، ماوراءالنهر و خراسان‌نینگ اَیریم شهرلری و ولایت‌لرینی قؤلگه کیریتیشده کؤپگینه مخالفلر بیلن دوچ کېلدی. جمله‌دن بدخشان منطقه‌سیده مخالفلری اونگه اوستون بؤلدی. امیر تېمور اېسه، بیرقنچه مصاحب‌لری و یقین کیشی‌لری بیلن بیرگه بیر ویرانه‌گه کیردی. خرابه‌ده دېوارگه دان آلیب چیقه‌یاتگن بیر چومالی‌گه کؤزی توشدی. چومالی دانه‌نی آغزیگه تیشلب، آلتمیش تؤقیز قتله یوقاری چیقرماقچی بؤلیب، قوییگه یېقیلدی. نهایت، یېتمیشینچی قتله‌ده، آغزیده‌گی دانه‌نی دېوار

اوستیگه چیقریشگه اېریشدی. امیر تېمور بونی کۉرگچ، اۉزیگه اۉزی:

– بیرگینه چومالینی کۉرەسن‌می، اۉز مقصدیگه اېریشیش اوچون قنچه‌لب اینتیلـدی و اداغده اۉز هدفیگه یېتدی. دېمک هر بیر انسان اۉز مرام– مقصدیگه اېریشـیش اوچـون اوشبو چومالی‌دن الهام آلیشی کېره‌ک. امیر تېمور چومالی‌نینـگ ایشـیدن عبرتلـه‌نیـب، اۉز مقصدیگه اېریشماق اوچون کۉپدن کۉپ تلاش و اینتیلیش‌گه محکم بېل باغله‌یـدی. شـو لحظه‌دن باشلب، کوچلی اراده بیلن یانیده‌گی آز یۉلداشـلری بیرگـه‌لیگیـده، یاوگـه قرشـی یوریش قیلیب، نظرده توتگن منطقه‌لرینی قۉلگه کیریتدی. او، محکم اراده و ایزچیل سـعی و اینتیلیش بیلن بویوک امپراتورلیک‌نی قوردی.

خلقیمیز اره‌سـیده‌گـی "قیمیـرلگن قیـردن آشـر"، "یـوریگن دریـا، اۉلتیـرگن بۉریـا"، "حرکت‌گه برکت" و "سېندن حرکت، مېندن برکـت" دېگـن مضـمونلی مقـال‌لـر هـم شـو مسئله‌نی آچیقله‌یدی.

اساسی توشونچه:

انسان‌نینگ حیات مضمونی اینتیلیش و تلاش دیر. برچه بیلیم و تخنیک یوتوقلری هم انسانلرنینگ اینتیلیشی طفیلی قۉلگه کیلگن. شوباعث، هر بیر انسان اینتیلیش آرقه‌لی اۉز مقصدلریگه ایریشه آلیشی ممکن.

فعالیت:

۱- درس متنی‌نی دقت بیلن اۉقیب، قوییده‌گی سۉراقلرگه قیسقه جواب بیرینگ:

- حکایه نیمه حقیده یازیلگن ایدی؟
- امیرتیمور نیمه‌نینگ اینتیلیشی‌نی کۉردی؟
- درس متنیده اینتیلیش تۉغریسیده نیچه آته‌لر سۉزی یا حکمتلی سۉزلر کیلتیریلگن؟
- بیز قنده‌ی قیلیب، موفقیت و هدفگه ایریشه‌آله‌میز؟

۲- قوییده‌گی لغتلر معناسینی سۉزلیکدن تاپیب، اولردن بیر نیچته‌سیگه جمله توزینگ:

تۉسیق، عزم، اینتیلیش، امپراتورلیک، عظمتلی، روایت، چیریک، اوستون، مصاحب، مرام، الهام، ایزچیل، قیر

۳- هر قطاردن بیر- بیر کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌لریدن بیرینی اۉقیسین.

۴- یانمه-یان اۉلتیرگن‌لر "حرکت‌گه برکت" دیگن آته‌لر سۉزی حقیده فکر المشتیریب، نیچیته‌لری بو حقده سۉزله‌سین.

۵- هر بیر اۉقووچی، شو مقال حقیده اۉز فکرینی بیش سطرلیک بیر متنده عیان قیلسین.

اوی تاپشیریغی:

"یوریگن‌دریا، اۉلتیرگن بۉریا" مقال‌نینگ مضمونی حقیده تۉرت سطرلیک بیر متن یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ آستیگه چیزیق چیزیلگن سۉزلریگه دقت قیلینگ:

۱- امیرتېمور صاحبقران تېمـوری دولت‌نی قوریشده قنچه محنت چېککن؟

۲- تېموریلر امپراتورلیگی آسیا و عرب دنیاسی نینگ انچه اۉلکه‌لریده اۉرنه‌تیلدی.

۳- یۉلداشلری سانی آز بۉلسـه هـم، بیرگـه‌لیکـده یاوگـه قرشـی یـوریش قیلیـب، موفقیتگه ایریشدی.

۴- امیرتېمور یوزلرچه بنالر قوردیرگن.

آستیگه چیزیق چیزیلگن یوقاریده‌گی سۉزلر "سناق سانلر" دېیله‌دی.

سناق سانلر قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

- نرسه‌نینگ سانی- سناغینی انیق ایتمه‌ی بیلدیره‌دیگن سۉزلر و "قنچه؟" و "نېچه؟" کبی سۉراقلرگه جواب بېره‌دیگن سانلر، "سناق سانلر" دېیله‌دی.

مثال: انچـه، بیرنېچـه، کـۉپ، آز، مینـگ‌لرچـه، یوزلـب، اۉنلـب، بیرقنچـه، آزگینـه، آزمونچه، سان- سناقسیز و باشقه‌لر.

قوییده‌گی جمله‌لرگه قره‌نگ:

۱- امیرعلیشېر نوایی تۉقیزینچی هجری عصرده یشه‌گن.

۲- بیز، یېتّینچی صنفده درس اۉقییمیز.

یوقاریده‌گی آستیگه چیزیق چیزیلگن سۉزلر، "ترتیب سانلر" دېیله‌دی. ترتیب سانلر قوییده‌گیچه تعریفلنه‌دی:

بیرخیل نرسه- حادثه‌نینگ ترتیبینـی بېلـدیره‌دی "نچـی" و "ینچـی" قۉشـیمچه‌سـی آرقه‌لی یسله‌دی؛ مثال اوچون: آلتینچی صنف، بیرینچی قطاری، تۉرتینچی قتله و باشقه‌لر.

فعالیت:

۱– ایکّی جمله‌ده "سناق سانلر" و "ترتیب سانلر"ینی ایشله‌تینگ!

۲– ایکّی کیشی یازگن جمله‌لریدن بیرینی تخته‌گه یازسین، باشقه‌لر فکر بیلدیرسینلر.

۳– قوییده‌گی جمله‌لرنینگ قیسی‌سیده "سناق سانلر" و قَیسی‌سیده "ترتیب سانلر" قوللنگن:

* امیرتیمور صاحبقران، اولرچه اولکه‌لرنی اوز تصرفی‌گه آلدی.

* شاهرخ میرزا، امیرتیمورنینگ تورتینچی اوغلی ایدی.

* عمرشیخ میرزا، امیرتیمورنینگ ایکّینچی فرزندی بولیب، بیرقنچه اوروشلرگه قتنشگن.

* امیرتیمور، مینگ‌لرچه چیریک‌نی تربیه قیلگن ایدی.

* امیرتیمور، ییتّینچی عصرده یشه‌گن بویوک شخصیتلردن دیر.

۴– متنده‌گی بوش یرلرنی "سناق سانلر" و "ترتیب سانلر" بیلن تولدیرینگ:

امیرتیمورصاحبقران تیموری دولتنی اورنه‌تیشده . . . . . محنت چیکدی. امیر تیمور . . . . . . مصاحبلری بیلن بیرگه بیر ویرانه گه کیردی. او . . . . . . عصرده یشردی. او . . . . . . اولکه‌لرنی اوز تصرفی‌گه آلگن.

۵– "ترتیب سانلر" نینگ بیلگی‌لرینی ایتینگ.

اوی تاپشیریغی:

بیر کونده‌لیک (خاطره) لرینگیزنی یازیب اونینگ ضمنیده سناق سانلر و ترتیب سانلرنی ایشله‌تیب کیلتیرینگ!

ییگیرمه تۉرتینچی درس

هدفلر:

۱– استاد حرمتی و خدمتی‌نینگ قدرینی بیلیش.

۲– آلماشلرنی اۉرگنیش و اولرنی ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– کوره‌ش قنداق ورزش دیر؟

۲– قیشلاق و محله‌لرده قیسی پیت‌لرده کوره‌ش ورزشی صورت تاپه‌دی؟

حکایت

بیر کیشی کوره‌ش فنیده اینگ ماهر و استاد ایدی. او، کوره‌ش‌نینگ اوچ یوز و آلتمیش تورینی بیلردی و هرکون بیر توری بیلن کوره‌ش توتردی. استادنینگ مهری شاگردلری‌نینگ بیریگه کۉپراق ایدی. او، شاگردیگه کوره‌ش‌نینگ اوچ یوز و ایلیک تۉقیز تورینی اۉرگتیب؛ بیراق بیر تورینی اۉرگتمه‌دی.

باریب– باریب، شاگرد کوچ و قوتده هم، کوره‌ش توتماقده هم برچه‌دن ممتاز بۉلدی و هیچکیم اونگه تینگ کیلالمسدی. او جوده مغرور بۉلیب، شو درجه‌گچه ییتدی که، بیرکون پادشاه‌نینگ حضوریده:

"استادیم‌نینگ مېندن آرتیقلیگی، یلغوز یاشی اولوغلیگی و تربیت حقی جهتیدن دیر. یۉق ایسه، کوچ و قوتده اوندن کم ایمس من و کوره‌ش فنیده او بیلن تینگ من" دیدی.

پادشاه‌گه شاگردنینگ بو سۉزی یاقمه‌دی، اما شاگردنینگ سینش اوچون، بیر کېنگ یېرنی کوره‌شگه تیارلش‌نی بویوردی. مسابقه تماشاسیگه دولت ارکانی، یورت اعیانی و اقلیم پهلوانلری حاضر بۉلدیلر.

اۉغلان میدانگه جولان قیلیب، چیقدی. او، تېمیر تاغ نی یېردن قۉپاره آله‌دیگندېک شاشیلیب کۉرینردی. استاد، شاگردی‌نینگ قوتده اۉزیدن آرتیقراق‌لیگینی سېزیب، شاگردیدن یشیرگن، کوره‌ش فنی‌نینگ اۉشه بیر نادر چلینی ایشله‌تیش پیتی کېلگنینی توشوندی. کوره‌ش باشله‌نیب، اولر بیر– بیرلریگه یاپیشدیلر. شاگرد اۉشه یشیرین فن نینگ دفعینی بیلمه‌دی. استاد ایکّی قۉلی بیلن شاگردنی یېردن کۉته‌ریب، باشی‌نینگ اوستیگه اَیلنتیریب، یېرگه اۉردی. خلقدن آفرین و مرحبا فریادلری چیقدی.

پادشاه، استادگه فاخر سروپا و بخشش بېریشگه بویوردی و شاگردنی قیینب دېدی:

– سېن اۉز استاد و ولی نعمتینگ بیلن مقابله دعواسینی قیلدینگ؛ بیراق اداغیگه یېتکیزه آلمه‌دینگ.

شاگرد اَیتدی: اې پادشاه، استادیم مېنگه زۉر و قوت بیلن ظفر تاپگنی یۉق؛ بلکه پهلوانلیک علمیدن بیر فننی مېندن دریغ توتیب، اۉرگتمه‌گن ایدی. او، شوگون، اۉشه فندن فایده‌لنیب، مېنگه غالب بۉلدی.

استاد اَیتدی: بونی انه شوکون اوچون سقلر ایدیم. شونینگ اوچون، بیلیملی کیشی‌لر ایتیب دیرلر:

– دوست گه اونچه‌لیک قوت بېرمه که اگر سېن بیلن دشمنلیک قیلماقچی بۉلسه، سېنگه غالب بۉلغه‌ی!

اېشیتمه‌دینگ‌می که نې سۉزله‌دی اُول کیمسه که اۉز شاگردی‌دن جفا کۉردی:

یا وفا یۉق ایدی بو عالمده
یا کیشی بو زمانده قیلمادی
مېندن– اۉق، علمینی بیلگن یۉق کیم
مېنی آخر نشانه قیلمادی.
(شیخ سعدی علیه الرحمه گلستانیدن)

اساسی توشونچه:

استاد، اۉز شاگردی‌نینگ بیلیم آلیشی، تربیه‌لنیشی، همده شخصیتی‌نینگ شکل‌لنیشیده مهم اۉرنی بار. شاگرد، کمال‌گه یېتیب، بیلیملی بۉلگنیده، مغرور بۉلمسدن، استادی‌نینگ قدرینی بیلیب، مناسب حرمت قیلیشی کېره‌ک.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی جیم اۉقیب، سۉنگ ایکّی کیشی نوبتده حکایه‌نی بیلگنیچه، باشقه‌لرگه یاددن ایتسین.

۲- ایکّی اۉقووچی نوبتده توریب، حکایه‌ده‌گی اۉز استادیگه قرشی تورگن مغرور شاگردنینگ قیلمیشی حقیده اۉز فکرینی ایتسین.

۳- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

ممتاز، آرتیق، قۉپارماق، قیینه‌ماق، اۉق

اوی تاپشیریغی:

قوییده‌گی شعرنی کتابچه‌لرینگیزگه یازیب، مضمونی حقیده ۴ سطرلیک بیر متن بیتیب کېلتیرینگ!

یا وفا یۉق ایدی بو عالمده
یا کیشی بو زمانده قیلمادی
مېندن- اۉق، علمینی بیلگن یۉق کیم
مېنی آخر نشانه قیلمادی

گرامر قاعده‌لری:

آلماش (ضمیر):

قوییده‌گی پاراگراف‌نی اؤقیب، تگیگه خط چیزیلگن سؤزلرگه دقت قیلینگ:

بیر کیشی کوره‌ش فنیده اینگ ماهر و استاد ایدی. او، کوره‌ش‌نینگ اوچ یوز و آلتمیش تورینی بیلردی و هرکون بیر توری بیلن کوره‌ش توتردی. استاد نینگ مهری شاگردلری‌نینگ بیریگه کؤپراق ایدی. او، شاگردیگه کوره‌ش نینگ اوچ یوز و ایللیک تؤقوز تورینی اؤرگتیب؛ بیراق بیر تورینی اؤرگتمه‌دی.

باریب- باریب، شاگرد کوچ و قوتده و کوره‌ش توتماقده هم برچه‌دن ممتاز بؤلدی و هیچکیم اونگه تینگ کیلالمسدی. او جوده مغرور بؤلیب، شو درجه‌گچه یېتدی که، بیرکون پادشاه‌نینگ حضوریده:

"استادیم نینگ مېن‌دن آرتیقلیگی، یلغوز یاشی اولوغلیگی لحاظیدن و تربیت حقی جهتیدن دیر. یؤق ایسه، کوچ و قوتده اوندن کم ایمس من و کوره ش فنیده او بیلن تینگ من" دیدی.

یوقاریده‌گی پاراگرافده او، شو، هیچکیم و مېن سؤزلری "آلماش" دییله‌دی.

آلماش (ضمیر):

تکرار بؤلمسلیک اوچون، آت اؤرنیگه کیله‌دیگن مستقل سؤز، آلماش دییله‌دی.

آلماشلر جدولی

مثاللر	قۆشیمچه‌لر	سۆراقلر	سۆزتورکوملری نامی	
مېن، سېن، او، بیز، سیز، اولر	–	کیم؟	کیشی‌لیک	
بو، شو، او، اۆشه، انه او، منه‌بو	–	قیسی؟	کۆرسه‌تیش	
کیم، نیمه، قیسی، قنداق، قنچه، نېچینچی	–	–	سۆراق	
هرکیم، هرنیمه، بعضی، هرقنداق، هرقیسی، برچه، اۆز، اۆزی	–	کیم؟ نیمه؟	بېلگیلش	
هېچکیم، هېچ نیمه، هېچ قنداق، هېچ قچان	–	کیم؟، نیمه؟	بۆلیش سیزلیک	
کیم دیر، الله‌کیم، بیرار، بیران، بیراو، بعضی بیر.	دیلر، الله، آو، آن، آر	کیم؟، نیمه؟	گمان	

آلماش قوییده‌گی تورلرگه بۆلینه‌دی:

کیشیلیک آلماشی (شخصی ضمیر)، کۆرسه‌تیش آلماشی (اشاره ضمیری) ، سۆراق آلماشی، بېلگیلش آلماشی، بۆلیش سیزلیک آلماشی و گمان آلماشی (مبهم).

فعالیتلر:

۱- قوییده‌گی جمله‌لرگه دقت قیلیب، ایشله‌تیلگن آلماشلرنی کؤرستینگ:

- او، خط یازیش اوچون کاغذ کېلتیردی.
- احمدگه شو هفته اوییدن خط کېلدی.
- سیز، بو کتابنی قیسی کتابخانه‌دن ساتیب آلدینگیز؟
- مېن شوکون کتابدن بیر قیزیقرلی لطیفه‌نی اؤقیدیم.

۲- یانمه-یان اؤلتیرگن‌لر، قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بـؤش یېرلرینـی مناسـب آلماشـلر بیلن تؤلدیرسین‌لر:

- آته‌م ... کون سفردن قیته‌دی.
- بېکتاش جان، ... گه یاردم بېرینگ!
- ... بازاردن حاضر کېلدیم.
- ... شنبه کونی مسابقه قیلر اېکن‌لر.
- ... بیلن ... هیچ هم کېلیشمه‌یدیلر.

۳- هرقطاردن بیرکیشی نوبت بـیلن توریـب، هربیـری تؤلـدیرگن بیـر جملـه‌سـینی اؤقیسین.

۴- (بو، سیزلر، سېن، اؤشه) آلماشلری بیلن جمله توزینگ.

۵- تؤرت کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، هر بیری توزگن جملـه‌سـیدن بیرتـه‌نـی یازسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

اوی تاپشیریغی:

(بیز، قیسی؟، برچه، قنچه؟، بیراو، بولر، اؤز و هیچ نیمه) آلماشلردن مناسب جمله‌لر توزیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه بیشینچی درس

هدفلر:

١- هیرویین ضررلرینی توشونیب، اوندن اؤزینی اسرەش.

٢- کیشیلیک و کؤرسەتیش آلماشلرینی جملەلردە بیلگیلب، ایشلتە آلیش.

سؤراقلر:

١- تصویردە قنداق بیرکیشی‌نی کؤرەسیز؟

٢- هیرویینگە معتاد کیشی‌نینگ تورموشی قنداقلیگینی کؤرگن‌سیزمی؟

هیرویین ضررلری

آیدین آپە آقشام اوقاتینی تیارلب، دسترخوان‌گە کیلتیردی. ایری سنجر اکە قؤلینی یوییب، اوقات ییماقچی بؤلیب، دسترخوان تیگرەگیدە اؤلتیردی.

سنجر اکە، او یاق- بو یاققە قرەب: خاتین! طغرل قەییردە؟ نیمە اوچون طعام ییگنی کیلمەیدی؟ دیب سؤرەدی.

آیدین آپە اؤکسینیب: اوچ- تؤرت کوندن بیری، طغرل‌نینگ حالی یخشی ایمس. اونگە نیمە بؤلگنینی بیلمەیمن، دیدی.

شو پیتدە، طغرل ایاغلرینی ایگری- بوکری تشلب، کیریب کیلدی. یوزی سرغەیگن، ساچلری پورپیگن ایدی. او، تیلبەلرچە سنقی- سنقی یوریب، یاتاقخانە سیگە کیتە بیردی.

سنجر اکە: طغرل، ییمک حاضر، کیل بیز بیلن یې، دیدی.

طغرل: نان ییگیم کیلمەیدی، تؤقمن دیب، اتاقیگە کیتدی.

سنجر اکە: خاتین! بونگە نیمە بؤلیبدی؟ دیدی.

آیدین آپە، آە تارتیب: سیز آتەسی سیز. بونینگ حالیدن خبر آلیب تورینگ. مین بالەلرینگیزنینگ آش و نانیدن چیقە آلمەیمن، دیدی.

سنجر اکە ایرتەسی ایشیگە کیتمەی، طغرل نینگ یقین اؤرتاغی توران‌نینگ آلدیگە باردی. اوندن طغرل حقیدە سؤرەدی. توران دیدی:

– شو کونلرده، طغرل ایکّی یره‌مس یمان کیشی بیلن اؤرتاقلشگن. اولر بیلن قۉشیلیب، مخدره ماده‌لرگه یۉلیققن. اَینیقسه، نېچه کوندن بېری اؤرتاقلری بیلن هیرویین هم چېکه‌دی. مېن طغرل‌نی بو یۉلدن قیته‌ریش‌گه انچه اوریندیم؛ لېکن اونگه یاقمه‌دی.
توران، طغرل‌نینگ برچه قیلمیشلرینی، سنجر اکه‌گه ایتدی.
سنجر اکه، اونینگ سۉزلریدن پریشان بۉلیب، بوباره‌ده کۉپ اۉیلب، باشی آغریب، اوییگه کېلدی. او خاتینی‌گه:

– خاتین! طغرل بلاگه اوچره‌بدی. او، ایکّی یره‌مس و یمان کیشی بیلن قۉشیلیب، هیرویین چېکر ایمیش، دېدی.
آیدین آپه‌نینگ کۉزی یاشدن تۉلیب، ییغی سیره‌ب: وای! اېندی قنداق قیله‌میز؟ باله‌میز تباه بۉلیبدی-کو! طغرل جان‌نی بو بلادن قوتقه‌ریش اوچون بیرار ایش قیلینگ آته‌سی، دېدی.
سنجر اکه: مېن، سېندن کۉره کۉپراق پریشان من. قۉلیمدن کېلگن ایشنی قیله‌من، دېدی.
آقشام، ینه یېمک تیارلنگنده، طغرل کېلیب، نان یېمسدن یاتاقخانه‌سیگه کېتدی.
سنجر اکه، طغرل‌نی آلدی‌گه چقیردی. طغرل، آته‌سیگه سۉزله‌یمن دېسه، تیلی توتیلیب، توزوک سۉزله‌آلمه‌دی.
سنجر اکه، طغرل‌گه دېدی:
"– باله‌م! قیله‌دېگن ایشینگنی مېندن یشیرمه. مېن بوکون اؤرتاغینگ توران‌نی کۉردیم. اوندن سېن قیله‌یاتگن ایشلرنی بیلیب آلدیم. هیرویین‌نینگ قنچه یمان نرسه‌لیگینی، شیرین حیاتینگ‌گه آغو قۉشگنینی بیله‌سن‌می؟
سۉزلریمگه یخشی قولاق سال، هیرویین‌نینگ ضررلرینی اَیتیب بېره‌من:
– هیرویین‌نی اۉزینگ هم کۉرگن‌سن– کو، پودرگه اۉخشش بیر نرسه؛ لېکن بو برچه مخدر موادّدن کۉره خطرلی‌راق و اېنگ یمانی دیر.

اقتصاد و جامعه‌دن تشقری، انسان‌نینگ تن و روحیگه هم کۉپ ضررلی دیر. بونگه یۉلیققن کیشی‌نینگ قۉل- ایاغی قلتیره‌ب، آغیرلیک قیله‌دی. آنگی جاییده بۉلمه‌ی، قیله‌دیگن ایشینی بیلمه‌یدی. معتاد بۉلگن کیشی‌نینگ یوره‌گی اۉینب، تنی تیتره‌ب، ضعیفلیک سېزه‌دی. باشی اَیله‌نیب، کۉزی و بورنیدن سوو آقه بېره‌دی. قارنی آغریب توره‌دی. کۉریش قابلیتی کمه‌ییب، وجودی‌نینگ دفاعی سیستمی یخشی ایشله‌مه‌ی قاله‌دی. تېریسی قوریب، اېتی جیمیرلب، قیچیبدی. هر قنداق کسل‌لیککه تېز یۉلیقه‌دی و تېز آره‌ده ساغه‌یمه‌یدی. قیسقه‌سی، معتاد کیشی آدملر قطاریدن چیقیب، جمعیتدن اجرله‌دی.

منه، بو دیر چېکه‌یاتگن نرسه‌نگ‌نینگ نتیجه‌سی!

اۉزینگگه یوره‌گینگ کویسین! الله بېرگن ساغلیکنی بېهوده قۉلدن بېرمه!

طغرل جان! بو عملینگ‌دن آگاه بۉلگنیم یخشی بۉلدی. شکر، حالی سېن معتاد بۉلگه‌نینگ یۉق. بیرینچیدن اۉشه ایکّی یره‌مس اۉرتاغینگدن اجره‌لیشینگ کېره‌ک. دایم یخشی کیشیلر بیلن یانداشیب، اولردن یخشی ایشلرنی اۉرگن!

بو حقده بابالریمیز ایتگن‌لر: "یخشی بیلن یورسنگ، یېترسن مرادگه، یمان بیلن یورسنگ، قالرسن اویات گه". بو بلادن قوتیلیشینگ اوچون، خدا خواهلسه، اېرته‌گه سېنی شفاخانه‌گه آلیب باره من...."

اېرته‌سی سنجر اکه، طغرل‌نی شفاخانه‌گه آلیب باردی. داکتر، طغرل‌نی دوالش اوچون بیرینچیدن تصمیمی گه محکم توریشی و قیله‌یاتگن ایشیدن واز کېچیشینی بویوردی.

طغرل، قیلگن ایشیدن کۉپ پشیمان بۉلیب، داکتر حضوریده، بوندن بویان یره‌مس کیشیلر بیلن اۉرتاق بۉلمسلیک و هیرویین چېکمس‌لیککه وعده بېردی.

اساسی توشونچه:

یمان و یره‌مس آدملر، کیشینی یۉلدن آزدیریب، قینغیر ایشلر و عمللرگه یېتکله‌یدی. اینیقسه، هیرویین‌گه معتاد بۉلگن آدم‌لردن اوزاق بۉلیش ضرور دیر. هیرویین چېککن کیشی بیرینچیده ساغلیگیدن، ایکّینچیده پولیدن، اوچینچیده اېل اراسیده‌گی موقف و موقعیتیدن اجره‌له‌دی. شونینگ اوچون ییگیت‌لر محتاط بۉلیب، هیرویین و باشقه مخدره موادگه معتاد بۉلیشیدن اۉزلرینی اسره‌سین‌لر.

فعالیتلر:

۱- درس متنینی جیم اؤقیب، بو سؤراقلرگه قیسقه جواب بیرینگ:

- سنجر اکه، اویاق- بویاققه قره‌ب، نیمه دیدی؟
- آیدین آپه، اوکسینیب نیمه دیدی؟
- طغرل قنداق حالتده اویگه کیریب کیلدی؟
- سنجر اکه، ایرته‌سی ایشیگه کیتمه‌ی، قه‌ییرگه باردی؟
- طغرل‌نینگ اؤرتاغی کیم ایدی؟
- او، سنجر اکه‌گه نیمه دیدی؟
- سنجر اکه طغرل‌نی، قه‌ییرگه آلیب باردی؟
- طغرل، داکتر حضوریده قنده‌ی وعده بیردی؟

۲- آلدین و آرقه چوکی‌گه اؤلتیرگن صنفداشلر، بیر گروپ بؤلیب، چلم، سگرت، ناس، چرس، تریاک و هیرویین کبی ضررلی مخدر مادّه‌لرنینگ بیری حقیده بحث قیلیب، ضررلرینی بیرمه- بیر یازسینلر.

۳- هر گروپدن بیرکیشی توریب، اؤشه مخدره مواد ضررلری حقیده یازگن مطلب‌لرینی اؤقیسین.

۴- قوییده‌گی لغتلرنی معنا قیلیب، ایکّیته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

اوکسینماق، سنقی- سنقی، اونده ماق، هیرویین، آغو، اینتیلماق، ییغی سیره‌ب، آنگ، یانداشماق

۵- ایکّی کیشی توریب، بیری سؤزلرنینگ معناسی و ایکّینچیسی توزگن جمله‌سینی اؤقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیریسینلر.

اوی تاپشیریغی:

هیرویین ضررلری حقیده بیش سطرلیک بیر متن یازیب کیلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

کیشیلیک (شخصی) و کؤرسه‌تیش (اشاره) آلماشلری:

– او، اوچ– تؤرت کونـدن بـری، طغـرل‌نینـگ حـالی یخشـی ایمـس، اونگـه نیمـه بؤلگنینی بیلمه‌یمن، دېدی. شو پیتده طغرل، ایـاغلرینی ایگـری– ایگـری تشـلـب، کیریـب کېلدی.

– سنجر اکه: خاتین! بونگه نیمه بؤلیبدی؟ دېدی.

آیدین آپه، یوره‌گیـدن آه تارتیب: سیز آتـه سـی سـیز، بونینـگ حالیـدن خبـر آلیـب تورینگ. مېن باله‌لرینگیزنی آش و نانیدن چیقه آلمه‌یمن، دېدی.

– سنجر اکه: مېن سېندن کؤره کؤپراق پریشان من. اونینگ حقیده قؤلیمدن کېلگن ایشنی قیله‌من، دېدی.

یوقاریده اؤقیگن جمله‌لرینگیزده‌گی (او، شو، بو، سیز، مېن و سېن) سؤزلری آلماش دېیله‌دی. بو آلماشلردن (او، مېن، سېن و سیز) کیشیلیک آلماشی دیر.

کیشیلیک آلماشی (شخصی ضمیر):

شخص‌نی بیلدیره‌دیگن وشخص اؤرنیگـه کېلـه‌دیگـن آلماشـلر، کیشـیلیک آلماشـی دېیله‌دی. اوچ شخص نینگ بیرلیک و کؤپلیک شکل‌لریده قوییده‌گی آلماشلر موجود:

شخص	بیرلیک	کؤپلیک
بیرینچی کیشی	مېن	بیز
ایکّینچی کیشی	سېن	سیز
اوچینچی کیشی	او	اولر

یوقاریده‌گی جمله‌لرده (بو، شو) سؤزلری، کؤرسه‌تیش آلماشلریدن دیر.

کؤرسه‌تیش آلماشی (اشاره ضمیری):

نرسه یا که شخص‌نی کؤرسه‌تیش اوچون ایشلـه‌تیله‌دی. بو، شـو، اؤشـه، انـه او، منـه (اُول، بول، شول، اؤشل) کبی آلماشلر "کؤرسه‌تیش آلماشلری" دیر.

کؤرسه‌تیش آلماشلری معناسی و قؤلـله‌نیش خصوصیتیگه کؤره، بیر– بیریـدن معلـوم درجه‌ده فرق قیله‌دی. شونینگدېک، بو آلماشلر، سـؤزلاوچی‌گـه یقـین یـا اوزاق نرسـه‌نـی کؤرسه‌تیش یا که بیرار نرسه و واقعه نی ایسله‌تیش اوچون ایشله‌تیله‌دی؛ مثلاً: انه حرمت! بو کیشی، شو آدم، قیزیل گل پیوند قیلینگن اؤشه نسترن، اوچ قتله فلم گه آلیندی.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرنینگ بۉش یېرلرینی مناسب آلماشلر بیلن تۉلدیرینگ:

– ... کون بیر یخشی اۉرتاغیم‌نی کۉرماقچی من.

– ... آته‌نگ اَیتگن سۉزلرنی یخشیلب میه‌نگگه آل!

– ... حلال و محنتکش کیشیلر دیرلر.

– ... بیلگنی‌نی ... اۉرگتدی.

– ... حکایه کتابیم‌نی ... بېرماقچی من.

۲– قوییده‌گی پاراگرافده ایشله‌تیلگن آلماشلرنی، بېلگیلب کۉرسه‌تینگ:

سنجر اکه، اېرته‌سی ایشیگه کېتمه‌ی، طغرل‌نینگ یقین اۉرتاغی توران‌نینگ آلدیگه باردی و اوندن طغرل حقیده سۉره‌دی.

شو کونلرده، طغرل ایکّی یره‌مس یمان کیشیلر بیلن اۉرتاقلشگن؛ اولر بیلن قۉشیلیب، مخدره موادگه یۉلیققن. اینیقسه، نېچه کوندن بېری اۉرتاقلری بیلن هیرویین چېکه‌دی. مېن طغرل‌نی بو یۉلدن قیته‌ریشگه انچه اوریندیم؛ لېکن اونگه یاقمه‌دی.

۳– کیشیلیک و کۉرسه‌تیش آلماشلری ایشله‌تیلگن تۉرتته جمله یازینگ.

۴– تۉرت کیشی نوبت بیلن توریب، هربیری بیر جمله‌نی اۉقیسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۵– املاء: اۉقیله‌دیگن متن‌نی تینگلب، چیرایلی خط بیلن یازینگ و تینیش بېلگی‌لری (. – ، – ؛ – : – ! و باشقه‌لر) نی اۉز اۉرنیگه قۉیینگ!

اوی تاپشیریغی:

نېچه جمله کتابچه‌لرینگیزگه یازیب، اونده ایشله‌تیلگن آلماشلرنی بېلگی‌لب، تگیگه خط چیزیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه آلتینچی درس

هدفلر:

۱– ملکه توماریس و اونینگ حماسه‌سی بیلن تانیشیش.

۲– سؤراق آلماشی و بیلگیلش آلماشینی بیلیب، اولرنی جمله‌لرده ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱– ملکه توماریس آتینی اېشیتگن سیزمی؟

۲– بو ملکه، قه‌ی ییرده یشر ایدی و فارسلرنینگ قیسی حکمرانی بیلن عصرداش ایدی؟

ملکه توماریس

ملکه توماریس مساگیتلر قبیله‌لری‌نینگ ملکه‌سی و باشلیغی ایدی. خزر دېنگیزیدن آمودریا قیرغاقلریگچه بؤلگن یورتده حکمرانلیک قیلردی. او، اولوسی‌نینگ تینچلیک، آسایشده‌لیک، سعادت و بختیارلیگی اوچون اینتیلیب، اؤز یورتی ایرکینلیگینی کؤز قراچیغیدیک اسرردی.

میلاددن آلدین، آلتینچی عصرده هخامنشی‌لر حکمرانی کوروش نیچه مملکتنی باستیریب آلیب، اؤرته آسیاگه هم یوریش اېتدی. مساگیتلر باشلیغی ملکه توماریس، اؤز اولوسی، همده اؤرته آسیا اولوسلرینی تؤپلب، باسقینچیلرگه قرشی کوره‌شگه آتلنه‌دی.

باسقینچیلر حکمرانی کوروش، مساگیتلرنینگ تینچ حیاتینی خطرگه ساله‌دی. باشده کوروش، ملکه توماریس بیلن اویله‌نیش بهانه‌سیگه مساگیتلر قبیله‌لرینی اؤزیگه قرمه قیلماقچی بؤله‌دی؛ بیراق ملکه توماریس اونینگ شوم نیتی‌نی بیلیب، بو ظالم و قانخؤر حکمران‌نینگ ایسته‌گینی قبول قیلمه‌یدی. کوروش، اوروش یؤلیگه اؤتیب، شو یؤل بیلن اؤز ایسته‌گی‌گه یېتماقچی بؤله‌دی. ملکه توماریس، اوروش آلدینی آلیش اوچون کؤپ اینتیله‌دی؛ بیراق کوروش کؤنمه‌ی، اوروشماقچی بؤله‌دی. توماریس ناچار بؤلیب، اؤز اولوسی و وطنیدن دېدیل‌لیک بیلن دفاع‌گه تیارلنیب، یاوگه خطاب قیلیب آیته‌دی:

"سېنینگ تینچلیک ایستمه‌گنینگ‌نی بیز بیلردیک. اگر بیزنینگ مصلحتی‌میزگه قناعت قیلمه‌ی، مساگیتلر بیلن اوروشماقچی بؤلسنگ، آمودریاگه کؤپریک قوره‌من، دېب

آواره بۉلیب یورمه. بیز سېنگه خلل بېرمەی، دریادن اوچ کونلیک یۉل ییراقه کۉچیب کېتەمیز! سېن بېملال و دغدغەسیز دریادن اۉتەسن. کېین بیر- بیریمیز بیلن یوزمه- یوز بۉلیب اوروشەمیز. بالفرض، اگر سېن، بیز بیلن دریا بۉییده اوروشماقچی بۉلسنگ، اونی هم بیزگه اَیت. بیز اونگه هم راضیمیز. فقط بیز بیلن نامردلیک اېتمەسنگ، بۉلگنی".

ملکه توماریس، مردانه اوروش باشلەدی؛ لېکن کوروش حیله و نیرنگگه باشلب، اونینگ اۉغلی "سپرگنیس" باشچیلیگیدەگی بیر گروه مساگیتلرنی مست قیلیب، اَسیر آلدی. توماریس خانم، بونی اېشیتیب، کوروش‌گه شونداق پیغام ییباردی:

"اي قانخور کوروش، قیلگن ایشینگگه فخرلنمه! سېن اۉغلیم‌نی یوزمه- یوز اوروشده یېنگمه‌گن‌سن! اونی مکر و حیله بیلن شراب ایچیریب، اوشله‌گن‌سن! حاضر مېنینگ نصیحتیم‌گه قولاغ سالیب، اۉغلیم‌نی مېنگه تاپشیر و کېلگن یۉلینگ‌گه قیتیب کېت! اگر بو سۉزلریمگه کیرمه‌سنگ، سېندیک غله‌موس اژدهانی قاندن تۉیدیره‌من دېب خداگه آنت ایچه‌من.

کوروش، مساگیتلر رهبری‌نینگ سۉزلریگه اعتناء قیلمەی، اوروشنی دوام بېردی. ملکه توماریس رهبرلیگیده مساگیتلر قبیله‌لری ایاوسیز قتیق اوروشدیلر. اونینگ اردوسینی یېنگدیلر و اۉزینی اۉلدیردیلر. خانم توماریس، کوروش‌نینگ باشینی قاندن تۉله آلتین‌لگن‌گه پیشیب، ایتدی:

"اي نامرد، سېن اۉز صداقت و تۉغریلیگیدن، توزاققه توشگن بیر اۉغیل‌نی مکر و فریب بیلن اۉلدیردینگ؛ آنه‌نی اۉز باله‌سیدن اَییریب، داغیگه کویدیردینگ؛ سېن عمرینگ‌ده اوروشدن و قان ایچیش‌دن تۉیمه‌دینگ! مېن، اۉز آنتیم‌نی عمل‌گه آشیریب، اېندی سېنی قاندن تۉیغزدیم. آنه‌سینی باله‌سیدن اَییریب، باشقه‌لر یورتیگه زۉر و جبر بیلن باستیریب کېلگن قانخورنینگ جزاسی منه‌شو دیر".

اساسی توشونچه:

اۉز توپراغی و اېرکین‌لیگیدن دفاع قیلیش هر بیر اۉلکه خلقی‌نینگ مشروع حقی دیر. بو درسده، انه شونداق بیر تاریخی واقعه بیان اېتیلگن. اونده، اوروش ایسته‌گن حکمدارنی صلح و تینچلیک ایسته‌گن بیر حکمدار عیال، قینغیرلیک و حیله‌نی صداقت و تۉغریلیک بیلن یېنگه‌دی.

فعالیتلر:

۱- درس متنی‌نی دقت بیلن جیم اۉقیب، قوییده‌گی سۉراقلرگه قیسقه جواب بیرینگلر:

- توماریس کیم ایدی؟
- کوروش کیم ایدی؟
- کوروش نیمه مقصدده اوروشردی؟
- بو حماسه‌نینگ اساسی مضمونی نیمه ایدی؟
- توماریس اۉغلی‌نینگ آتی نیمه ایدی؟
- او، قنداق کوروش قۉلیگه اسیر بۉلدی؟
- اوروش‌نی کیم یوتدی؟
- توماریس نیمه دیب آنت ایچدی؟
- توماریس اۉز آنتی‌نی قنداق عملگه آشیردی؟

۲- قوییده‌گی سۉزلرنی سۉزلیک یاردمیده معنی قیلیب، اولردن اوچ-تۉرتته‌سینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ:

قبیله، کۉز قراچیغی، مساگیت، هخامنشی، باسقینچی، قره‌م، اینتیلیش، خلل، ییراق، دغدغه، بالفرض، اعتناء، ایاوسیز، توزاق

۳- اوچ کیشی نوبت بیلن توریب، سۉزلرنینگ معناسی و توزگن جمله‌سینی اۉقیسین. باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

۴- یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر، توماریس حکایه‌سی حقیده فکر المشتیرسین.

کیین هر قطاردن بیرکیشی نوبتده توریب، توماریس حماسه‌سی‌نینگ نتیجه‌سی باره‌سیده سۉزله‌سین.

اوی تاپشیریغی:

ایرکینلیک و تینچلیک مهملیگی حقیده بیش سطرلیک بیر متن یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرگه توجه قیلینگ:

- هر کیم ایشله‌سه، تیشله‌یدی.
- هر نیمه قیلسنگ، وقتینگ ضایع بۆله‌دی؛ اۆزینگگه کېره‌ک نرسه‌نی قیل.
- بعضی وقت آدم بیرار ایش‌نی بیلمه‌ی قاله‌دی و اونینگ وقتی اۆته‌دی.
- برچه ایش‌لرنی مصلحت بیلن قیلیش کېره‌ک، مصلحت بیلن پیچیلگن تـۆن، نـې کیچیک بۆله‌دی، نې اوزون.
- مېنگه بو ایشینگ بری بیر.
- بوگون بازارگه کیم کېتدی؟
- ترکیه گه کېتگن کیشی‌لر قیسی وقت کېله‌دیلر؟
- قنچه وقتدن بېری درس اۆقیسیز؟
- نېچینچی درسنی اۆقیگن سیز؟

سۆراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلری:

نرسه، شخص، بېلگی و مقدار حقیده‌گی سۆراق‌نـی بیلـدیره‌دی. باشـقه چـه قیلیـب ایتگنده سۆراق آلماشلری آتلر، صفتلر و روشلرگه، شونینگ دېک مقدار بیلدیروچی سۆزلر و سانلرگه نسبتاً، سۆراق‌نی افاده‌له‌یدی؛ مثلاً: سۆراق آلماشلری، سان‌گه نسبتاً قوللنه‌دی.

بېلگی لش آلماشی:

نرسه یا که اونینگ بېلگی‌سینی جمع‌لب، یکه‌لـب، اجـره‌تیـب کۆرسـه‌تـیش اوچـون ایشله‌تیله‌دی، بری، برچه، بعضی، هـرکیم، هرنیمـه کبـی آلماشـلر بېلگـی‌لـش آلماشـلری حسابلنه‌دی.

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۆقیب، سۆراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلرنی بېلگیلنگ:

آدمی جـایـزالخطا بۆلمیـش
بو خطا برچه غه روا بۆلمیش
(نوایی)

– هرکیم سېنگه ایتسه عیبینگنی، سېن اوندن منتدار بۉل.
– اسد آیی‌نینگ نېچینچی تاریخیده استقلال بیره‌می بۉله‌دی؟
– قنچه وقت‌دن بېری آته و آنه‌نگ‌نی کۉرمه‌گن‌سن؟
– کیم بیلن مکتب‌ده درس اۉقییسن؟
– مهمان‌لر قیسی کون کېلدیلر؟
– اېرته‌لب برچه‌دن آلدین طهارت قیلیب، نماز اۉقیمن، کېین درسلریمنی تکرار اېته‌من.

فعالیتلر:

۱– گروپلرگه بۉلینیب، سۉراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلرینی انیقلاوچی تۉرت-بېش جمله توزینگ.

۲– توزگن جمله‌لرنی هر گروپدن بیر کیشی توریب، باشقه‌لرگه اۉقیب بېرسین. اېشیتگن‌لر تۉغری و ناتۉغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.

۳– قوییده‌گی شعرده سۉراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلرینی بېلگی‌لب تۉلدیرینگ:

– جهانده . . . . نی کیم کۉرسانگ طربساز.
اولوس خوشوقت و عالم عیش پرداز (حیدر خوارزمی)
– گل دوریده ایچ باده‌نی کیم عاقل اېمستور
. . . . که بوکون دنیاده هوشیار تاپیلسه
یاز بۉلدی کېره‌ک اول بت عیار تاپیلسه
. . . . تاپیلور، بیزگه کېره‌ک یار تاپیلسه (لطفی هروی)

اوی تاپشیریغی:

سۉراق آلماشلری و بېلگی‌لش آلماشلرینی انیقلاوچی بیرار قیسقه شعر یا متن یازیب کېلتیرینگ!

ییگیرمه بېشینچی درس

هدفلر:

۱– طلا تېپه و اونینگ تاریخی اثرلری بیلن تانیشیش.

۲– تاریخ و تاریخی یادگارلیک‌لرنی اسره‌ش‌گه قیزیقیش.

۳– بۉلیش‌سیزلیک و (مشترک ضمیرلری) و اۉزلیک آلماشلرینی توشونیب، جمله‌لرده کۉرسته و ایشلته آلیش.

سۉراقلر:

۱– اۉلکه‌میزنینگ تاریخی منطقه‌لریدن ینه بیرارته‌سینی اَیته آله سیزمی؟

۲– بو تاریخی منطقه‌لرده قنده‌ی آبده‌لر حاضرگچه سقله‌نیب قالگن دیر؟

طلا تېپه‌نینگ تاریخی اثرلری

سېویملی اۉلکه‌میز افغانستان جوده ایسکی تاریخ و مدنیتگه ایگه دیر. بو مدنیتینی یره‌تیلیشیده، برچه قوم و ایلتلری‌نینگ اولوشی بار.

اۉلکه‌میزنینگ جوده قدیمی و قیمتلی تاریخی یادگارلیک‌لریدن بیری "طلا تېپه" دن تاپیلگن خیلمه–خیل آلتین بویوملر دیر. "طلا تېپه" جوزجان ولایتی مرکزی شبرغان شهری‌نینگ کون چیقر تمانیده، قریب بېش کیلومتر اوزاقلیکده جایلشگن. قدیمدن، آدملر تېپه‌نینگ اۉزی و تېگره‌گیدن بعضی بیر آلتین پرچه‌لر و بویوملر تاپر ایکن‌لر. شونینگ اوچون، بو تېپه "طلا تېپه" آتی بیلن مشهور بۉلگن.

هجری ۱۳۵۷– ۱۳۵۸ ییل‌لر دوامیده، "طلا تېپه" ده بیر گروه باستانشناس‌لر تمانیدن قازیشمه ایشلری آلیب باریلدی. قازیشمه‌لر نتیجه‌سیده تورک سلاله‌سی کوشانیلرنینگ شهزاده‌لر و ملکه‌لریگه تېگیشلی آلتینه قبر کشف ایتیلدی. بو ملکه‌لر جسدی تورلی آلتین تاقینچاقلر و بېزه‌کلر بیلن بیرگه کۉمیلگن ایکن‌لر.

آلتیته قبردن قۆلکه کېلگن آلتین بویوملر سانی قریب ۲۴۰۰۰ تـه‌گـه یېتیشـه‌دی. بویوملر جوده اوستالیک بیلن اۆته ظریف، چیرایلی و نفیس یسلگن. اولـر چیرایلـی بېلبـاغ، سیرغه، اوزیک، نتّی، شاده‌لر، بلداقلر، بیلرزیکلر و باشـقه تـورلی تاقینچـاقلر و بېـزه‌کلـردن عبارت دیر. بویوملرنینگ کۆپلریده یاقوت، فیروزه، زمرد کبی قیمتلی تاشلر ماهرلیک بـیلن اۆرنه‌تیلگن.

بویوملر صنعتکار اجدادلریمیزنینگ صنعتینی اۆزیده یقّال مجسم‌لنتیرگن. بولرنینگ گۆزه‌ل‌لیگی‌گه هېچکیم بې‌تفاوت قاله آلمه‌یدی.

"طلا تېپه" دن تاپیلگن تاریخی اثرلرنینگ قیمتی بېقیاس دیر. اونی هېچکـیم مبلغ بیلن اۆلچالمه‌یدی. بو بویوملر، اۆتمـیش تـاریخیمیز و مـدنیتیمیزنینگ یـارقین کۆزگوسـی صفتیده، اولرنی اۆرگنیش تانیشیمزگه خدمت قیله‌دی.

"طلا تېپه" نینگ آلتین بویوملریدن بیر قنچه نمونه‌لری امریکا، روسیه و اروپا مملکتلری کۉرگزمه‌لریده نمایشگه قۉییلگن و تماشاچیلر و عالملرنینگ دقت و تحسینی‌نی اۉزیگه تارتگن. بو اثرلر، اۉلکه‌میزنینگ فخری، همده اۉته قیمتلی تاریخی و فرهنگی بایلیگی دیر.

اساسی توشونچه:

سېویملی اۉلکه‌میز اېسکی تاریخ و بای مدنیتگه اېگه. اونینگ قدیمی تاریخی یادگارلیک‌لریدن بیری تورک سلاله‌سی کوشانیلر ملکه‌لریگه تېگیشلی دیر، جوزجان ولایتیده‌گی "طلا تېپه" دن تاپیلگن ۲۴۰۰۰ ته‌گه یقین آلتین بویوملر و تاقینچاقلر دیر. بو یادگارلیکلر، اۉلکه‌میزنینگ اولکن فرهنگی بایلیگی همده تاریخی هویتی‌نینگ بېلگیسی دیر.

فعالیتلر:

۱– درس متنینی اۏقیتووچینگیز اۏقی یاتگنده، اونی دقت بیلن اېشیتینگ و قوییده‌گی سۏراقلرگه قیسقه جواب بېرینگ:

– طلا تېپه قه یېرده دیر؟

– بو تېپه‌نی نېگه "طلا تېپه" دېگن‌لر؟

– او یېردن نیمه‌لر کشف اېتیلگن؟

– تاپیلگن بویوم‌لر سانی قنچه؟

– بو تاریخی اثرلر قیسی سلاله‌گه تېگیشلی؟

– بیرارته‌نگیز طلا تېپه‌دن تاپیلگن بویوملر یا عکسینی ایلگری هم کۉرگن اېدینگیزمی؟ کۉرگن‌لردن بیرته‌سی توریب سۉزله‌سین.

۲– درس متنیدن اوچته آلماش‌نی بېلگیلب، دفترینگیزگه یازینگ. کېین هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، یازگنینی اۏقیسین.

۳– بیر چوکیده یانمه–یان اۉلتیرگنلر طلا تېپه‌نینگ تاریخی حقیده فکر المشتیریب، کېین هر قطاردن بیر کیشی باشقه‌لرگه فکرینی ایتیب بېرسین.

۴– قوییده‌گی سۉزلرنی معنا قیلیب، اولردن مناسب جمله توزینگ:

اېلت، بویوم، کون چیقر، قازیشمه، کۉرگزمه

۵– هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌لری‌نینگ ایکیّته‌سینی اۏقیسین.

۶– املاء: اۏقیتووچی اۏقیب بېره‌دیگن متن‌نی تینیش بېلگی‌لرینی قۉیگن حالده انیق و تۉغری یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

هر کیم اۉز عایله اعضاسی یاردمیده "طلا تېپه" حقیده باشقه ینگی معلومات یا چیرایلی عکس و آلبوم تاپیب، همده باشقه بیرار تاریخی یادگارلیگیمیز حقیده معلومات تۉپلب، یازیب کېلتیرینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقینگ و تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

- آیـدین، بو رومالچه‌نی اۉزی تیککن.
- هرکیم اۉز وطنی‌نی سیور.
- بو ایشنی اکه– اوکه اۉزلری بجریبدیلر.
- کتابنی اۉزیم سینگه کیلتیره‌من.
- مهمانلرنی اۉزینگ کوتیب آل!

یوقاریده‌گی اۉزی، اۉز، اۉزلری، اۉزیم و اۉزینگ سۉزلری "اۉزلیک آلماش" لری دیـر.

اونینگ تعریفی قوییده‌گیچه:

اۉزلیک (شخصی) آلماشی:

نرسه– بویوم‌نی انیقلب یا که تأکیدلب کۉرسـه‌تـیش اوچـون ایشـله‌تیلـه‌دیگـن "اۉز" سۉزی دیر. بو آلماش نرسه– بویوم‌نینگ شخص‌گه خاصلیگی‌نی، تیگیشلی‌لیگی‌نی یـا کـه شخص‌نینگ ایگه‌لیگی‌نی بیلدیره‌دی؛ مثاللر: اۉز اویی، اۉز اوکه‌سـی و باشـقه‌لـر. اۉزلیـک آلماشی ایگه‌لیک قۉشـیمچه‌سـینی آلیـب، اوچلـه شـخص‌نینـگ بیرلیـک و کـۉپلیگی‌گـه ایشـله‌تیلـه‌دی و کیشـلیک آلماشـلریگه معنـاداش (متـرادف) بۉلـه‌دی: اۉزیـم– مـین، اۉزینگ– سین، اۉزی– او، اۉزیمیز– بیز، اۉزینگیز– سیز (سیزلر)، اۉزلری– اولر.

قوییده‌گی جمله‌لرنی اۉقینگ و تگیگه خط چیزیلگن سۉزلرگه دقت قیلینگ:

- جایزه‌نی هیچ کیم یوتالمه‌دی.
- شونچه حقدارلیگی بیلن هم یولداش بیزدن هیچ نیمه‌نی آلمه‌دی.
- بو قیین‌چیلیک‌نی ییچیشده هیچ قنداق یۉل قالمه‌دی.
- بو اویده هیچ نرسه یۉق ایکن.
- بو اورینیش‌لردن هیچ بیر نرسه قۉلگه کیلمه‌دی.
- مین، سیزگه هیچ قنچه پول بیرالمه‌یمن.

جمله‌لرده‌گی هیچ نیمه، هیچ قنداق، هیچکیم، هیچ نرسه، هیچ بیر و هیچ قنچه سۉزلر نینگ برچه‌سی بۉلیش سیزلیک آلماشلری دیر.

بۆلیش سیزلیک (مبهم) آلماشلری:

موجود بۆلمه‌گن نرسه، بېلگی و مقدارنی عموملشتیریب بیلدیره‌دیگن آلماش‌لر دیر. بولر اساساً "هېچ" سۆزی‌نینگ اۉزی و شو سۆزنینگ بعضی سۆراق آلماشلریگه بیریکیشیدن حاصل قیلینه‌دی. بو آلماشلر اېگه‌لیک و کیشیلیک قۉشیمچه‌لری بیلن کېله‌دی؛ مثاللر: هېچ کیم‌نی کۉرمه‌دیم. هېچ نیمه‌م یۉق. او یېردن هېچ نرسه تاپیلمه‌دی و باشقه‌لر.

"هېچ" سۆزی یکّه حالده، کۉپینچه فعل‌لر آلدیگه کېلیب، روش وظیفه‌سینی بجره‌دی؛ مثاللر: او هېچ ایش قیله آلمه‌دی؛ اولوغ بېگ هېچ تۉخته‌مه‌ی، کېتدی. "کیمسه" سۆزینی هم بۆلیش سیزلیک آلماشلری اۉرنیگه قۉللش ممکن؛ مثال: بونی کیمسه (هېچ کیم) بېلمسلیگی کېره‌ک.

فعالیتلر:

۱– درس متنیدن بؤلیش سیزلیک آلماشلرینی بیلگی‌لنگ.

۲– قوییده‌گی جمله‌لرنی تیگیشلی بؤلیش سیزلیک آلماشلری بیلن تُوگل‌لنگ:

– اویگه بارسم، . . . . یوق ایکن.

– ایدیش بؤش، اونده . . . . نرسه یوق.

– ایشنی بجریشده . . . . یؤل قالمه‌دی، دینگ!

۳– هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توگلله‌گن جمله‌سینی یازسین و باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسین.

۴– بیر چوکیده یانمه–یان اؤلتیرگن اؤقووچیلر بیرگه‌لشیب، درس متنیدن اؤزلیک آلماشینی تاپیب، کتابچه‌لریگه کؤچیرسینلر.

۵– اؤزیم و اؤزینگ آلماشلرینی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ، کیین هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، توزگن جمله‌سینی اؤقیسین.

۶– قوییده‌گی متندن اؤزلیک و بؤلیش سیزلیک آلماشلرینی آیَری– آیَری کؤرسه‌تینگ:

"سین هیچ نیمه قیلمه‌ی تور. ایرته‌گه اؤزیم باره‌من. اوشنده اؤزیمیز بیرگه‌لشیب، بیرار یؤل تاپرمیز. هیچ قنده‌ی چاره یوق ایکن، دیب اؤزینگنی قیینه‌مه."

۷– صنفده بیر کیشی توریب، اؤزلیک آلماشلری و ینه بیر کیشی بؤلیش‌سیزلیک آلماشلرینی کتابچه‌سیدن اؤقیسین.

اوی تاپشیریغی:

تؤرت– بیش سطرلیک بیر متنده، اؤزلیک و بؤلیش سیزلیک آلماشلرینی ایشله‌تیب کیلتیرینگ!

ییگیرمه سکّیزینچی درس

هدفلر:

۱- ساغلیک مهم‌لیگینی توشونیب، اونی سقلش اوچون مناسب شرایط یره‌تیشگه اینتیلیش.

۲- گمان آلماشلرینی بیلیب، جمله‌لرده بیلگیلب، ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

۱- ساغلیک‌نی قنده‌ی قیلیب سقله‌ی‌سیز؟

۲- کسل بؤلمس‌لیک اوچون نیمه قیلیش کیره‌ک؟

ساغلام یشش

ساغلیق الله ﷻ نینگ نعمت‌لریدن بیری دیر. ساغلیقنی سقلش، بیرینچیده عایله‌دن باشله‌نه‌دی. هر بیر کیشی اؤزی و عایله‌سی‌نینگ ساغلام یشه‌شینی ایسته‌سه، بیرینچیدن اوی-جایی، حویلی‌سی، مکتب و ایشخانه‌سی، کوچه و شهری، قاله بیرسه، اؤز اؤلکه‌سینی پاک اسره‌شی لازم. اگر هر بیر عایله اؤز تیگره‌ک- تاشی و محیطی‌نی پاک اسره‌سه، محله، شهر و بوتون یورتی پاک بؤله‌دی. نتیجه ده، ساغلام محیط یره‌تیله‌دی.

بونده محیط نی کؤرکم‌لشتیریش‌نینگ هم علیحـده اؤرنـی بـار. شـونینگ اوچـون، تورلی کؤچتلر، درختلر و اؤسیملیک‌لرنی ایکیش کېره‌ک؛ چونکـه، درختلـر و اؤسـیملیک‌لـر هوانی تازه‌له‌یدی و ضررلی گازلرنی یؤقاته‌دی. ساغلیک اوچون تورلی جسـمانی و روزگـار ایشلری هم بدن‌نی قورچ و چیده‌ملی قیله‌دی.

بولردن علاوه ورزش برچه آدملر، اینیقسه یاشـلرگه کـؤپراق ضـرور دیـر. بـدن‌نـی، تورلی کسللیک‌لر، اینقسه آرتیقچه یاغ و سېمیریش‌دن سقله‌یدی.

ساغلیق‌نی سقلش، همده سـاغلام یشـش اوچـون مناسـب و یخشـی یېمـک هـم کېره‌ک دیر. تورلی ویتامینلر، معدنلی ماده‌لر، پروتینلرگه بای بؤلگن یېمک‌لر، کؤکت‌لر، دان و سوت محصولاتیدن فایده‌لنماق هر بیر کیشی‌گه ضرور دیر. بیراق بولرنینگ اَیریم‌لرینـی اینیقسه مېوه‌لر و کؤکت‌لرنی استعمال قیلیشدن آلدین ضررلی میکروب‌لرنی اؤلـدیره‌دیگـن پتاس، کلورین و توز کبی ماده‌لر بیلن یخشی یوویش کېره‌ک.

اوندن تشقری، باله‌لر تـورلی کسـللیک‌لرگـه یـؤلیقمس‌لیکلـری اوچـون، اولرنـی اؤز وقتیده واکسین اېتتیـریش کېـره‌ک. واکسـین، بالـه‌لرنـی کـؤک یؤتـل، قیـزه مـوغ، سـل (توبرکلوز)، فلج، چېچک و شونگه اؤخشش کسللیک‌لردن قوتقه‌ره‌دی.

دېمک، بیز ساغلیک مسله‌سی قنچه‌لیک اهمیت‌گـه اېگـه بـؤلگن‌لیگـی‌نـی نظـرده توتیب، اونگه مناسب شرطلرنی یره‌تیش ضـرور اونـی سقلشـده هـر قنـده‌ی امکـانیتلردن فایده‌لنیشیمیز کېره‌ک. نېگه ساغلام محیطده ساغلام یشش هر بیـر کیشـی‌نینـگ مسـلم حقی دیر و ساغلام محیطده ساغلیک نعمتی میسر بؤله آله‌دی.

اساسی توشونچه:

ساغلیک، تیریکلیککنینگ کتّه نعمتی دیر. اونی سقلش اوچون هر قنداق امکانیتلردن فایدهلنیش کېرهک. ساغلیکنی سقلش اوچون، یشش یېرلرنی پاک اسرهش، تورلی مېوهلر و کۆکتلرنی پاکیزهلب یېماق ضرور دیر.

فعالیتلر:

۱- درسنی جیم اۉقیب، قوییدهگی سۉراقلرگه قیسقه جواب بېرینگ:

- ساغلیک اوچون نیمهلر فایدهلی دیر؟
- ویتامینلر قیسی نرسهلرده تاپیلهدی؟
- کۆچت و درخت اېکیشنینگ نیمه فایدهسی بار؟
- واکسین، بالهلرنی قیسی کسللیکلردن اسرهیدی؟
- بیز، نیمه اوچون کسل بۉلهمیز؟
- ورزش و جسمانی ایشلر ساغلیک اوچون قندهی فایده بېرهدی؟
- مېوه و کۆکتلرنی نیمهلر بیلن یوویش کېرهک؟

۲- یانمه-یان اۉلتیرگن اۉقووچیلر، بیرگهلیکده، ساغلام یشش اوچون بیرار یۉل-یۉریق یا ضرور یېمک-ایچمکنی اۉیلب، کتابچهلرگه یازسینلر.

۳- هرقطاردن بیر کیشی نوبت بیلن توریب، یازگن نرسهسینی اۉقیسین.

۴- قوییدهگی سۉزلرنی معنا قیلیب، اولرنی جملهلرده ایشلهتینگ:

ساغلام، حیات کېچیریش، کۆرکم، محیط، بیرلشگن ملتلر، شغللنماق، پتاس، کلورین، یۉلیقماق

۵- املاء: اۉقیتووچینگیز اۉقییدیگن متننی تینیش بېلگیلرینی قۉللهگن حالده، تۉلیق و توزوک یازینگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنینگ تگیگه خط چیزیلگن سؤزلریگه دقت قیلینگ:

– اپشـیـک‌نی تقّیلتگن کیم دیر؟

– اونگه بیرآز کمک‌لشسنگ، یخشی بؤلردی.

– کمبغل و قشاق آدم‌لرنینگ حالینی سؤره‌یاتگن بیرار کیشی یؤق!

– اؤلکه‌میزده بؤلگن یخشی ایشـــلرنینگ قه‌ی بیری‌دن آت توته‌ی؟

یوقاریده‌گی تگیگه خط چیزیلگن سؤزلر "گمان آلماش" لـری دیـر. گمـان آلماشـی قوییده‌گیچه تعریف‌لنه‌دی:

گمان آلماشی:

سؤزلاوچی‌گه ناانیق و نامعلوم بؤلگن پدیده یا که بیلگینی کؤرستووچی سؤز، گمـان آلماشلری، دیر و اله، آو، آر، آن کبی عنصرلر قؤشیلیشی آرقه‌لی یسه‌له‌دی. کیم دیر، نیمـه دیر، بیران (بیرار)، بیراو، فلان، فلانچی، بیرآز، اله کیم، نرسه‌لر: بعضی بیر، قیسی بیر کبـی سؤزلر، گمان آلماشلریگه کیره‌دی.

فعالیتلر:

۱– قوییده‌گی جمله‌لرده "گمان آلماش" لرینی کؤرسه‌تینگ:

– مین کؤپ یؤل یوریب، بیرآز چرچب قالدیم.

– بو ایشنی بجره‌دیگن بیرار کیشی بارمی؟

– تورغون اَله‌قچان بیزنی اونوتوب قؤیگن ایکن.

– بویوک سیمالریمیزدن بیرارته‌سینی آت توته آله‌سیزمی؟

۲– بیش کیشی نوبتده توریب، هربیری بیر جمله‌ده "گمان آلماشی" نی ایشله‌تیب ایتسین.

۳– قوییده‌گی بؤش یبرلرنی مناسب "گمان آلماشی" بیلن تؤلدیرینگ:

– ... نینگ مالیگه تیگمه!

– بوگون ... مینی ایسته‌ریب کیلگن ایمیش.

– وقتینگ بۆلسه ... مېنی کوتیب تور!
– مهمانلر ... کېلیب بۆلدیلر.
۴– تۆرت کیشی نوبت بیلن توگلله‌گن جمله‌لریدن بیر جمله‌سینی اۆقیسین. باشقه‌لر اونینگ تۆغری یا ناتۆغریلیگی حقیده فکر بیلدیرسینلر.
۵– بعضی بیر، بیران کیشی، کیم دیر، آلماشلرنی مناسب جمله‌لرده ایشله‌تینگ.
۶– ایکّی کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توزگن جمله‌لرینی یازسین، باشقه‌لر او حقده فکر بیلدیرسینلر.

اوی تاپشیریغی:

درس متنی‌ده‌گی گمان آلماشلرینی کتابچه‌لرینگیزگه کۆچیریب، همده تۆرتته گمان آلماشینی اۆز اختیارینگیز بیلن تنلب، جمله توزه‌تیب کېلتیرینگ!

یېتّینچی صنف درس سۈزلیگی

- آبادان: آبادلیک، کۈپ کۈرکم
- اتاقلی: بیرار ساحه‌ده آت چیقرگن، مشهور، معروف کیشی
- آچیق: صفا، یاییلمه‌گن، محکم قیلینمه‌گن
- آخوند: مدرس، ملا، مسجدده باله‌لرگه دین‌نی اۈقیته‌دیگن معلم
- آرتیق – آرتوق: آشیق، کۈپ، حددن تشقری
- آرمان: ارمان، امید
– **آشیان:** اویه، این
– **آغو:** زهر
– **آق:** گۈنگیل، تۈغری یوره‌ک
- آلتین: طلا، زر
– **آلتین لگن:** طلا، زردن توزه‌لگن ایدیش
- آنگ: کیشی‌نینگ فکرلش قابلیتی، عقل، ادراک
- اتنوگرافیک: طایفه و اوروغلرنینگ احوالی‌گه تېگیشلی بیلم و اتنوگرافی، نژاد شناسلیک
- احکام: فرمان، حکم، امر
- اختراع: ینگی نرسه یره‌تیش، حاضرگچه مثلی بۈلمه‌گن نرسه
- اختلاف: قرشیلیک، کېلیشمسلیک، ضدیت، فرق
- اداره: باشقریش، یۈل گه سالیش
- ارادتمند: مخلص، اردتلی
- ارداقله ماق: تربیه‌لش، غمخوارلیک، حرمت و احترام قیلیش
- استعداد: لیاقت، قابلیت
- اطوار: یۈریقلر، طریقه‌لر، روشلر، عادت، قیلیق
- اعتناء: توجه، پروا، دقت
- اغیار: بېگانه‌لر، یاتلر، باشقه‌لر،
- اقوال: سۈزلر، قوللر
- الکترونیک ماشین: الکترونیک بیلم و تخنیکی اساسیده توزیلگن و برق بیله ایشله‌یدیگن ماشین
- الداقچی: فریبگر، یالغانچی
- اولمپیک: سپورت کمیته‌سی
- الهام: یوره‌ککه تشلش، تلقین قیلیش

- انترنیت: تورلی کمپیوترلرنی بیر- بیریگه باغلش، تورلی معلوماتلرنی بیریش، خلق ارا کمپیوتر
- اهمال: سهل انگارلیک، کوتاه‌لیک
- اۈتکیر ذهن: تیز هوش
- اۈتکیر: یخشی کېسه‌دیگن، کېسکیر، تیغی تیز
- اوته: جوده کۈپ، حددن تشقری
- اوزولوکسیز: کېتمه- کېت
- اۈقووچی: شاگرد
- اۈلکه: یورت، وطن، مملکت
- اولکن: اولوغ، اهمیتی کتّه، بیوک
- اوکسینماق: خفه بۈلماق، غم چېکماق، افسوسلنماق
- اونده‌ماق: دعوت قیلماق، بویورماق، بیرار ایش و حرکت‌نی بجریش‌گه چقیرماق
- اۈسماق: کۈکریب، اۈسیب، توپراق یوزیگه چیقماق
- اونه‌ماق: راضی بۈلماق، کۈنماق، قبول قیلماق
- اویغاق: اوخلمه گن، اویغانگن، هوشیار، سیزگیر
- ایاوسیز: رحم‌سیز
- ایجاد: یره‌تیش
- ایراق: بیراق، اوزاق
- ایریشماق: قۈلگه کیریتماق، یېتماق، موفق بۈلماق
- ایثار: فداکارلیک
- ایرک: آزادلیک
- ایرکین‌لیک: آزادلیک، مستقللیک
- ایزچیل: بیر معیارده، بیر یۈنه‌لیشده، منظم، تدریجی، دوام ایته‌دیگن
- ایستک: بیرار نرسه‌نی قۈلگه کیریتیش یا بجریش‌گه بۈلگن خواهش، میل، آرزو
- ایسده‌لیک: ایسده سقلنگن، ایسده سقلش اوچون یازیب قۈییلگن خاطر، یادگار
- ایشان: عالم‌لر و روحانی‌گه احترام قیلیش سۈز، اوچینچی حرمتلی شخص الماشی
- ایکین زار: کشت زار، مزرعه، ایکین، کشت
- ایل: معلوم یورت منسوب اهالی، اولوس، رام، اهلی،
- ایلت: تیره، قوم، طایفه

- **ایلغار:** پیشقدم، آلدینگی صفده بارووچی
- **ایمن:** امان بؤلماق، خاطر جمع‌لیک، خوفسیزلیک
- **اینتیلیش:** برار مقصد اوچون حرکت قیلماق
- **اینتیلماق:** کوشش قیلماق، حرکت قیلماق، اورینماق، تلاشماق
- **اینه‌گه:** دایه، باشقه بیراونینگ باله‌سینی باقیب پرورش قیله‌دیگن خاتین
- **باتور:** جسور، قورقمس
- **باسقیچ:** زینه‌نینگ، شاتی‌نینگ هر بیر پاغانه‌سی، مرحله، پاغانه، پله
- **باسقین:** هجوم، باستیریب کېلیش، شبیخون
- **باسقینچی:** شبیخون اوروچی
- **باش:** باشقداقلیک، خودسرلیک، اؤز باشیمچه‌لیک
- **باشقروو:** اداره، مدیریت
- **بجرماق:** عمل‌گه آشیرماق، اجرا قیلماق، انجام ببرماق
- **بدعت:** سابقه‌سی بؤلمه‌گن، ینگی تاپیلگن دینی، عرف و عادتلرگه تؤغری کېلمه‌یدیگن ایش یا نرسه
- **بدیعی:** هنری، ینگی و تازه خصوصیت‌گه ایگه
- **برالله:** آشکار، آچیقچه‌سیگه
- **برقع:** چادر، حجاب
- **بورچ:** وظیفه، مسوولیت، وجیبه
- **بویوک:** کتّه، حرمتلی، اولوغ
- **بولوم:** تیریک چیلیک و روزگارده کېره‌ک بؤله‌دیگن هر بیر نرسه، اشیا و اسباب
- **بیراق:** تېنگ حقولی گپ بؤلکلری یا گپلرنی ضدلاو یؤلی بیلن باغله‌یدی، اما، لېکن
- **بیرلشگن:** بیر بؤلگن، متحد
- **بیکه:** ملکه، پادشاه‌نینگ خاتینی، بېک‌نینگ خاتینی
- **بیلیش:** بیلماق
- **پتاس:** میکروبلرنی اؤلدیره‌دیگن کیمیاوی ماده
- **تاغ:** یېر سطحی‌نینگ تېکیسلیککه نسبتاً بلند
- **تاقینچاق:** اؤزوک، سیرغه، بیلک اوزوک کبی زینت بویوملری
- **تالیقتیرماق:** چرچه‌ماق، هاریماق
- **تانیقلی:** دانگ تره‌تگن، مشهور معروف ناملار
- **تجاوزچی:** جسمی یا معنوی جهتدن بیر کیمسه‌گه هجوم قیله‌دیگن.
- **تحفه:** هدیه، سوغات، ارمغان
- **تحقیق:** تېکشیریش، سؤریشتیریش، انیقلش
- **تره‌تگن:** نشر قیلگن
- **تصمیم:** بیر ایش‌گه اراده قیلیش، مستحکم اراده بیلن بیر ایش‌نینگ بجریش‌گه کیریش
- **تطبیق:** برابر قیلیش، ایکّی نرسه‌نی بیر- بیری بیلن برابرلش
- **تنقید:** یخشی- یمان گه اجره‌تیش، سره‌لش، نقد، کم‌چیلیکلر یا خطالرنی اَیتیش
- **توتقونلشماق:** توتقون، حالت، اسارت
- **تورلی:** هر رقم، بیر- بیریگه اؤخشمه‌یدیگن
- **توزاق:** قوش توتیش اوچون قیلدن یسله‌دیگن سیرتقماقلی ماسلمه، دام
- **توزوک:** قانون، قاعده، کمچیلیگی یؤق تؤغری
- **توستدن:** بیردن کوتیلمه‌گن، ناگهان، یوزه‌سیدن، ظاهراً
- **توغیلگنی بیلن آق:** توغیلگن زمان، توغیلگن پیتیده
- **تؤق:** قارنی تؤیگن، کامل، محتاجلیگی بؤلمه‌گن بای‌کیشی، رنگی قراگه مایل، قویوق، تیره- مثل، تؤق رنگ
- **تؤکین:** مؤل، فراوان
- **تؤکین- ساچین:** کؤپلیک و فراوانلیک
- **تؤلیق:** تؤلگن، تؤلدیریلگن، تؤله
- **تؤنماق:** درخشش،
- **تویغو:** تشقی تاثیرنی سیزیش، حس اېتیش، قبول قیلیب آلیش قابلیتی، احساس
- **تؤیوملی:** ویتامین و بدن اوستیگه فایده‌لی بؤلگن باشقه ماده‌لردن بای یېمک
- **تیکانتو:** تیکان زار
- **تېگیشلی:** قره‌شلی، باغلیق، مربوط، علاقه‌لی
- **تېنگ:** اؤلچمی، حجمی، کتّه کیچیکلیگی، سانی وشوکبی جهتلردن اؤخشش و برابر
- **تینیمسیز:** تینیم بیلمیدیگن، بېکار و تینچ تورالمیدیگن، حرکتچن
- **ثمر:** حاصل، میوه، بیرار ایش محنتدن کېله‌دیگن نتیجه
- **جامعه:** بیرگروه مردم، بیر توده کیشیلر

- **جدل:** تارتیشوو، نزاع، خصومت

- **جـزا:** بیـر عمـل یـا صـادر بـؤلگن ایـش اوچـون بېریله‌دیگن تنبیه

- **جیم- جیریت:** خاموش، آرام، هیچ قنده‌ی سېس بؤلمه‌گن حالت

- **چاشنی:** مزه، شیرنلیک

- **چمبرچس:** محکم، پایپشگن، اوزیلمه‌یدیگن

- **چؤت:** محاسبه‌ده قؤللنه‌دیگن، دانـه‌لرینـی سـوریب قؤشیش یا اجره‌تیش عملی بجریله‌دیگن اسباب

- **چوچوک:** شیرین، تاتلی، مزه‌لی

- **چېچکتو:** گل زار

- **حامی:** حمایه اېتووچی، یاردم بېرووچی

- **حجم:** بیـرار نیرسـه‌نینـگ بـؤیی، ایـن و بلنـدلیگی جهتدن کتّه کیچیکلیگی، فضاده ایگللب تورگن اؤرنـی، هندسه‌ده نرسه‌لرنینگ اوزونلیک، بلندلیک و اینی

- **حراست:** پاسبانلیک، قؤریقلش، اسره‌ش، محافظت

- **حرص:** بیـرار نرسـه‌گـه بـؤلگن کـوچلی ایسـتک، حددن کؤپراق میل و ایستک

- **حریت:** آزادلیک، اېرکینلیک

- **حـریص:** بیـرار نرسـه‌گـه کـؤپ مشـتاق، آچکـؤز، غله‌موس

- **حساس:** نرسه، حادثه ماهیتینی تېز و تؤغری حس اېتووچی، ذهنی اؤتکیر، سېزگیر

- **حمایت:** بیرایشده یاردم بېریش

- **حمیده:** قبول قیلینرلی، یخشی، اېزگو، نیکو

- **حیـات کېچـریش:** حیـات اؤتکـزیش، یشـش، تیریکچیلیک قیلماق

- **خالصه:** خالص، خاصه، بې‌آلایش، دولت‌گه تعلق بار ملک

- **حصه قؤشماق:** سهم قؤشماق، اشتراک اېتماق

- **حیرت:** حیران بؤلیش، تعجبده قالیش عجبلـه‌نـیش، تعجب، حیرانلیک

- **خبط:** خطاء، سهو

- **خدنگ:** اؤق، تیر

- **خصوصیت:** بیرارکیمسـه یـا نرسـه‌نینـگ اؤزیگـه خاص، باشقه‌لردن اجره‌لیب توره‌دیگن تمانی

- **خلق ارا:** خلقلر اؤرتـه‌سـیده‌گـی مناسـبتلرگه عایـد، بین‌المللی

- **خله خوت:** اخلال، مزاحمت

- **دانگ:** شهرت، داوروق، آت آوازه

- **دستور:** قاعده و قانون، آیین وروش، فرمان، بویروق

- **درفشان:** در و جواهر ساچیووچی

- **دروغ:** یلغان

- **دسپلین:** نظم، ترتیب

- **دغدغه:** تشویش، نگرانلیک

- **ددیل:** قؤرقمس، جرأتلی، باتیر

ذمه: کیمسـه‌نینـگ بؤینیـده‌گـی، اوسـتیده‌گـی ایـش، وظیفه، بورچ

- **رحمـت للعــالمین:** عــالم‌گـه مهربـان، برچـه مخلوقات‌گه مهربان

- **رساله:** معین بیر موضـوعنی یاریتیشـگه بغیشـلنگن اثر، کتابدن حجمی کیچیک، یازوو.

- **رعایت:** حامیلیک، مـدد، خـوف، خـط یـا هجـومدن سقلش، محافظه، مدافعه

- **روایت:** بیراونینگ گپینی، سؤزینی نقل قیلیش، حکایه، نقل

- **ریاضت:** نفـس تهـذیبی و یخشـی اخـلاق کسـبی اوچـون رنـج چېکـیش، قیینچیلیککـه چیـدش، تفکـر، عبادت، گؤشه نیشینلیک، پرهیزگارلیک اختیار قیلیش

- **زیور:** تاقینچاقلر (گنه)

- **ژورنالست:** عامه خبرلر یا رسانه‌لر ایشلاوچیسی

- **ژانر:** نوع، قسم، تور، قالب

- **سالیق:** معلوم ترتیبده اهالیـدن دولـت فایـده‌سـیگه آلینه دیگن پول، مالیه

- **ساغلام:** درددن، کسللیک‌دن فارغ، ساغ- سلامت

- **ساوغه:** تحفه، هدیه

- **سپرگنیس:** ملکه توماریس‌نینگ اؤغلی

- **سرای:** خان، امیر، پادشاه‌لرنینگ دایمی یشه‌یدیگن حشمتلی کتّه بناسی، قصر، دربار

- **سنتی:** قدیمی نرسه‌لرگه کؤپ بېریلگن یا پیرولیک قیله‌دیگن

- **سنقی- سنقی:** بېکار- بېکار، بېهوده

- **سواد:** قره‌لیک

- **سوژه:** موضوع، زمینه، مضمون، مبحث

- **ســؤلیم:** یــاقیملی، گــؤزه‌ل، کیشــینی اؤزیگــه تارته‌دیگن، طناز

- **سۉنماق:** یانمی، یاروغلیک بېرمی قۉیماق، اۉچماق
- **سـبویملی:** سـبویکلی، سـویوکلی، کۉنگیلگـه یاقه‌دیگن
- **سهل ممتنع:** قولاق سالیش‌گه آسان و ایتگن‌گه قیین بۉلگن نرسه
- **سیاره:** قویاش اطرافیده ایلنووچی و اوندن نور آلووچی سماوی جسم
- **سیر:** یورماق، قدم اورماق، تماشا قیلیب یورماق
- **سېز:** اۉزیدن کتّه کیشیگه، عموما هر قنده‌ی شخص‌گه نسبتاً حرمت بیلدیروچی خطاب سۉزی، کۉپلیک آلماشی
- **سیناو:** سینه‌ماق فعلی‌نینگ ایش آتی، مهارتنی انیقلش اوچون اۉتکزیله‌دیگن تېکشیرو، امتحان، تجربه
- **سیزیلرلی:** حس بۉله‌دیگن
- **سینچکاو:** کنجکاو
- **سیما:** تشقی قیافه، چهره، یوزه‌تمثال
- **سېن:** ایکّینچی شخص کیشیلیک آلماشی، نطق قره‌تیلگن شخص‌نی بیلدیره‌دی، اۉزیدن کیچیک، یقین کیشیگه مراجعتده ایشله‌تیله‌دی
- **سینگری:** اۉخشش، مثل
- **شاشیلیب:** تېزلیک بیلن
- **شاهانه:** پادشاهلرگه خاص، شاهلرگه بۉله‌دیگن عالی درجه‌ده‌گی، اېنگ یخشی
- **شرف:** بویوکلیک، یوکسکلیک
- **شریعت:** ۱. تۉغری یۉل، حق و دین یۉلی، ۲. اسلام دینی‌نینگ قرآن اساسیده ایشلب چیقیلگن قانون– قاعده‌لری
- **شغللنماق:** بیرار ایش بیلن مشغول بۉلماق، بیر ایش قیلماق
- **شمس انور:** یاروغ قویاش
- **شهکار:** شاهکار ، اېنگ یوکسک ایش
- **شهامت:** باتیرلیک، جسورلیک، قۉرقمسلیک
- **صحافی:** کتاب‌نی جلد و مقوالش
- **صدمه:** آسیب، رنج، ضرر
- **صلاحیت:** معلوم بیر ایش‌گه ارەلشیش یا قیلیشگه حقی بۉلیش
- **صنم:** تاشدن، یاغاچدن یا تېمیردن انسان قیافه‌سیده یسلگن هیکل، بت

- **طاغوت:** خدانینگ بویروغیدن باش تارته‌دیگن اۉجر کیشی، تجاوزکار
- **طبابت:** کسل لرنی دوالش
- **طرب:** خوشلیک، قیزیق بیلن چوچیلیش
- **طرفه:** عجیب، حیرت آور
- **طریق:** اصول، یۉل، طرز
- **طفیل:** سبب، سببلی
- **طمع:** بیراودن بیر نرسه کوتیش نیمه دیر اوندیریش حسی، بیراودن اۉلجه آلیشگه اینتیلیش، حرص
- **طنز:** ناز قیلیش، استهزا و یا کولگی یۉلی بیلن بیر موضوع‌نی چیرایلی قیلیب آیتیش، ادبی تورلرنینگ بیر توری
- **عاطفی:** مهربانلیک، شفقتلیک
- **عاید:** تېگیشلی، مربوط، دایر
- **عطیه:** بیراوگه بغیشلنه‌دیگن نرسه، بېریش
- **عظیمتلی:** شوکتلی، بیوک
- **عمارت:** قوریش، آباد قیلیش، بنا، اوی
- **عمر یۉلداش:** همسر، زوج، اېر، خاتین
- **عنعنوی:** رسم، عادت بۉلیب قالگن
- **عیان:** آشکار، آچیق، معلوم
- **غـل و زنجیـر:** بنـدیلرنینگ قـۉل و اایاقلریگـه سالینه‌دیگن اوسکونه
- **فضـا:** سـاحه، کېنـگ یېـر، اوی صـحنی، آسـمان، کاینات
- **فقه:** دین، شریعت قانونلری حقیده‌گی علم
- **فلسفه:** حکمت، دانالیک
- **قالب:** قویمه شکل بېرووچی ماسلمه
- **قاریشمه:** ارەلشتیریش، قاریشتیریش نتیجه‌سیده حاصل بۉلگن ماده
- **قالاقلیک:** ترقیاتدن آرقه‌ده قالگن‌لیک، اونچه‌لیک ترقی اېتمه‌گن حالت
- **قاله بیرسه:** بوندن علاوه، بوندن تشقری
- **قبیله:** قرینداشـلیک، مناسبتلری، عـرف و عـادت، تیل و ساحه جهتـدن اۉز ارا بـاغلنگن کیشـیلر، طایفـه، گروه
- **قتیق قۉللیک:** محکـم قۉلیـک، سـخت گیرلیـک، انضباطلی
- **قرشیلش:** استقبال، ضدیت، ناراضیلیک، اعتراض

- **قره‌شلی:** تېگیشلی، قره‌یدیگن، مربوط
- **قره‌م:** اختیاری، صلاحیتی اۇزیده بۇلمه‌گن، تابع
- **قریحه:** شعر و کتابده بـۇلگن طبـع، ذوق و طبیعـی کوچ و استعداد
- **قشر:** قابیق، قتلم
- **قلندر:** فانی دنیادن واز کېچگن، ترک دنیا قیلگن کیشی، درویش
- **قناعت:** آزگه یا باریگه کۆنیش
- **قۇپارماق:** بوزماق، اۇزیب آلماق، کۆچیریب آلیش
- **قوت:** طعام یېگولیک
- **قوچاق:** قۇیین، آغوش
- **قورال:** اسلحه
- **قوروق:** سووی یا نمی بۇلمـه‌گـن، سـووی‌نـی یـا نمی‌نی آزگینه یا بوتونله‌ی یۇقتماق
- **قۇشنی:** همسایه
- **قۇنماق:** اوچیشدن تۇختب یېرگه یا بیرار نرسه‌گه اۇلتیرماق
- **قۇیاش:** آفتاب، کون، گونش
- **قیر:** تراشله
- **قیرماق:** تراشله ماق، بیر باشدن اۇلدیرماق
- **قیزغنیش:** رشک قیلماق، حسادت قیلماق
- **قیزیل:** قان رنگیده‌گی، قرمزی، آل
- **قیش:** ییل‌نینگ کوزدن کېین کېلـه‌دیگـن سـاووق فصلی
- **قیغـــولی:** ۱. باشـیگه مصـیبت توشـگن، قیغـو تارته‌یاتگن ۲. الملی، مصیبتلی ۳. یمان و آغیر حال
- **قیغو:** کلفت، الم، غم، غصه، درد
- **قینه ماق:** جۇش اورماق
- **کاشف:** آشکار قیلووچی، آچووچی، کشف قیلووچی
- **کرم:** بویوکلیک، جوان مردلیک، سخاوت
- **کلورین:** کیمیاوی مادّه
- **کوچ:** قوت، زۆر، قدرت
- **کۆرگزمه:** کـۆریش، تماشـاقیلیش اوچـون قـۇییلگن نرسه‌لر و شو نرسه‌لر، نمایشگاه
- **کۆرکم:** تشقی کۆرینیشی، چیرایلی، گۆزه‌ل
- **کوره‌ش:** ۱. مبارزه، ۲. پهلوانلیک
- **کۆزقراچیغی:** کۆزنی قراسی، مردمک
- **کۆزگو:** آئینه
- **کون‌چیقر:** شرق
- **کۆنماق:** بیرار ایش، نرسه و تقاضا کېیلرگه راضی بۇلماق، کۆنیکماق
- **کوی:** نغمه، موسیقی اسبابلریدن ترقه لگن یاقیملی سېس
- **کېسکین:** ۱. قطعی ۲. جدی ۳. شدتلی
- **کیفیت:** نرسه‌نینگ صفتی، حالتی و قنده‌ی‌لیگی
- **کېلگوسی:** کېله‌سی، کېله‌جک
- **کېله‌جک:** آینده
- **کېنگ:** اېنلی، سیغیمی یا سطحی کتّه بۇلگن، کتّه
- **کېنگـــاش:** ۱. مصـــلحت، مشـــوره ۲. ییغیلـــیش، مجلس، جلسه ۳. معلوم بیر تشکیلات
- **گرد:** چنگ، غبار، تۆزان، ذره
- **گواه:** شاهد
- **کېزرماق:** رنگی اوچیب آقریب کېتماق، بۇزرماق
- **لیسه:** مکتب‌نینگ ۱۰- ۱۲ صنف‌گچه بۇلگن دوری
- **ماحول:** اطراف، محیط، تېگره‌ک
- **ماس:** تېنگ، برابر
- **ماهیت:** بیرار نرسه‌نینگ ضمیریده‌گی توب معنا، بیـرار نرسه‌نینـگ حقیقـت سرشـتی طبیعـت‌نـی بیلـدیره‌دیگـن خصوصیت
- **مبهم:** توشونرسیز، ناانیق، نامعلوم، گنگ
- **مبیین:** بیان قیلووچی، انیقلاووچی، بابرنینگ رساله‌سی
- **محیط:** ۱. احاطه قیلووچی اۇز ایچیگه آلووچی ۲. دایره اطرافینی اۇز ایچیگه آلگن خط
- **مخابرات:** مخابره جمعی
- **مخترع:** اختراع قیلووچی، بیرار ینگی نرسه‌نی یره‌تووچی، ایجاد قیلووچی
- **مدنی:** مدنیتگه منسوب، مدنیتگه خاص، فرهنگی
- **مرام:** مقصد، هدف
- **مربـی:** تربیـه‌لاوچـی، بـاقووچی، تربیـه ایشـی بـیلن شغللنووچی
- **مرید:** اراده قیلووچی ایستاوچی، ارادتمند
- **مذهیب:** نقش و نگار قیله‌دیگن، تذهیب قیلووچی
- **مستقل:** بیراوگه قرم بۇلمـه‌گـن، اختیـاری اۇزیگـه بۇلگن
- **مستند:** سندگه، دلیلگه، اساسلنگن، سندلی، واقعی

- **مسلم:** مسلمان، اسلام دینیده بۆلگن کیشی
- **مسوولیت:** بیرار شخص ذمه‌سیده‌گی وظیفه، بورچ
- **مساژیت:** قدیم تورکی قوملردن بیری
- **مشاعره:** شعر اۏقیش محفلی، معلوم بیر شعرگه پیرولیک قیلیب ایتیلگن شاعرلرنینگ شعری، شعر خوانلیک بزمی
- **مصطفی:** حضرت پیغمبریمیزﷺ نینگ لقبلری
- **مصلحت:** بیرار ایش و اونی قنده‌ی عملگه آشیریش باره‌سیده‌گی فکر، ملاحظه، مشوره
- **مصور:** نقاش، رسام
- **معجزه:** ۱. باشقه‌لر خودی اۏشه نرسه‌نینگ بجریشیدن عاجز بولگن خارق العاده ایش، ۲. حیاتده‌گی آسمانی کوچ دخالتی بۆلگنی حیرتلنرلی ایش، نرسه یا حادثه
- **معنوی:** روحانی
- **معیشت:** ۱. رۉزگار کېچیرماق، گذران ۲. عیش، عشرت
- **معیار و ستندرد:** اندازه، اۉلچم و خصوصیتی قبول بۆلگن نرسه
- **مقتنچاق:** مقته‌یدیگن، اۏزینی کۉپ تعریف قیله‌دیگن
- **مفتون:** شیدا، عاشق
- **مفرط:** حددن آرتیق، جوده کۉپ
- **مقدرات:** تقدیرلر، سرنوشت
- **مقررات:** قاعده و قانونلر
- **مکنونه:** یاپیق، یشیرین
- **منزل:** جایگاه، یشش جایی، اوی
- **منگو:** ابدی، دایمی، بیر عمرگه
- **مهر:** انسان‌نینگ باشقه آدملرگه بۆلگن صمیمی علاقه‌سی، محبت
- **نامه‌نی آق ایلاماک:** گناهلردن کېچماق
- **نخل:** خرما درختی
- **نظام:** ۱. ترتیب، قاعده ۲. توزوم
- **نظیر:** اۉخشش، مانند، مثل
- **نوا:** ۱. نغمه، آهنگ، آواز، ۲. اۏزبېک موسیقی مقام، تیزیمده‌گی ایکّینچی کوی نامی
- **نوع:** نرسه‌لرنینگ عمومی خصوصیتلریگه کۉره بیرلشووچی گروهی، تور
- **نې چاغلیق:** قنچه‌لیک، قنده‌ی
- **وقایع:** واقعه‌لر، حادثه‌لر
- **وجیبه:** بورچ، دین، وظیفه
- **هاریماق:** چرچه ماق
- **هخامنشی:** ایرانلیک قوم‌لردن بیری
- **هلاکت:** فاجعه‌لی اۏلیم، قیریلیش
- **هیرویین:** مخدره ماده‌لردن بیری
- **یاروق:** روشن، نور، یاغدو توشیب تورگن، نورلی
- **یازوق (یازیق):** ۱. یاییلگن، آچیلگن، ۲. کېنگ، اېنلی یاییق
- **یازوولی:** یازووی بار، یازیلگن
- **یاساق:** ۱. منع قیلینماق، قدغن بۆلیش، جزالنیش ۲. قره‌نطین
- **یاغمیر:** بولوتدن یېرگه تامچی- تامچی توشه‌دیگن سوو
- **یانداشماق:** ۱. یانمه-یان کېلماق، یقینلشماق ۲. مساله‌گه و ایشگه معلوم بیر نقطه نظردن قره‌ماق
- **یاووزلیک:** دشمن‌لیک، یامان‌لیک
- **یلغوز:** یکّه، تنها، بیرارته هم شیریکی یۉق، بیراۏزی
- **یقّال:** واضح و آشکار
- **یوتوق:** ۱. بیرار ساحه‌ده اېریشیلگن موفقیت، غلبه ۲. لاتری اۏیینلریده قۉلگه کیریتیله‌دیگن نرسه
- **یوسون:** طریقه، روش
- **یوکسک:** ۱. بلند، یوقاری، یوقاریگه اۏرنتیلگن، بلنده‌گی ۲. یوقاری درجه‌ده‌گی، عالی،
- **یوگوردیک:** پایدو، دستیار
- **یۏللتماق:** یۏلگه تشله ماق، رهنمالیک قیلماق
- **یۏلیقماق:** دوچ کېلماق، اوچره‌ماق، دچار بۆلماق، مبتلا بۆلماق، چلینماق
- **یووینديق:** عین یوویندی
- **یومشاق (یومشاغ):** ۱. نرم، بۉش ۲. آسانلیکچه تورلی شکلگه کیره‌دیگن، ایشلاو بېریشی آسان، ملایم
- **یېتکچی:** ۱. باشلب، یېتکلب، اېرگشتیریب باروچی ۲. یۏلباشچی، رهبر
- **یېتوک:** ۱. جسمی جهتدن تۉله رواجلنگن، کمالاتگه اېریشگن ۲. بیلیملی، علملی، معلوم بیر ساحه‌ده مهارت آرتتیرگن تجربه‌لی
- **یېچماق:** آچماق، حل قیلماق
- **یېراق:** اوزاق
- **یېلاق:** یازگی یېر